

Tieňová správa pre Výbor pre odstránenie diskriminácie žien

41. zasadnutie
30. jún – 18. júl 2008

Aliancia žien Slovenska

Kultúrne združenie Rómov Slovenska

Centrum pre práva na bývanie a vyst'ahovania

Možnosť voľby

EsFem

Nadácia Milana Šimečku

Fenestra

Poradňa pre občianske a ľudské práva

**Tieňová správa
pre Výbor pre odstránenie diskriminácie žien**

**41. zasadnutie
30. jún – 18. júl 2008**

Máj 2008

Táto tieňová správa bola vydaná za podpory Open Society Institute – Public Health Program, New York.

Ďakujeme International Women’s Rights Action Watch Asia Pacific, Open Society Institute – Public Health Program a Slovensko-českému ženskému fondu za podporu prezentácie tieňovej správy na 41. zasadnutí Výboru pre odstránenie diskriminácie žien.

Editorka: Adriana Lamačková, Možnosť voľby

Jazyková korektúra: Zuzana Bariaková
Zuzana Ištvánfyová

Preklad kapitoly k právu rómskych žien na bývanie z anglického jazyka: Sylvia Králová

Koordinácia projektu: Možnosť voľby

Tlač: OKAT PLUS s. r. o., Bratislava, 2008

Obsah

Predkladajúce organizácie	6
Abstrakt.....	9
Článok 1: Diskriminácia	11
Odporúčania vláde SR a iným štátnym orgánom	14
Článok 2: Legislatívne a politické opatrenia	14
Odporúčania vláde SR a iným štátnym orgánom	15
Články 5, 10: Rodové stereotypy.....	15
1. Inštitucionálna výchova.....	15
2. Učebnicová politika Slovenskej republiky	16
3. Kurikulá	17
Odporúčania vláde SR a iným štátnym orgánom	18
Preambula, Články 1, 2 a 5, Všeobecné odporúčanie č. 19: Násilie páchané na ženách.....	19
1. Legislatíva	19
2. Ochranné mechanizmy a interdisciplinárny prístup.....	21
3. Mimovládne organizácie	22
4. Prevencia	23
5. Výskum a zber dát	23
Odporúčania vláde SR a iným štátnym orgánom	24
Článok 6: Obchodovanie so ženami.....	25
1. Prehľad aktuálnej situácie.....	25
2. Financovanie opatrení na podporu a ochranu obetí OSL.....	26
3. Program podpory a ochrany obetí obchodovania s ľuďmi.....	26
4. Ľudské práva	27
Odporúčania vláde SR a iným štátnym orgánom	28
Článok 7: Politický a verejný život	29
Odporúčania vláde SR a iným štátnym orgánom	30
Články 10, 12 a 16: Sexuálne a reprodukčné zdravie.....	30
1. Snahy o obmedzenie liberálneho zákona o umelom prerušení tehotenstva.....	31
2. Prekážky účinného prístupu k službám sexuálneho a reprodukčného zdravia.....	33
2.1. Výhrada svedomia	33
2.2. Ekonomické bariéry prístupu k službám sexuálneho a reprodukčného zdravia.....	35
2.3. Súhlas/vyrozumenie zákonného zástupcu s interrupciou.....	36
3. Sexuálna výchova.....	37
4. Program sexuálneho a reprodukčného zdravia	37
5. Prístup k asistovanej reprodukcii	38
6. Inštitucionálne zabezpečenie.....	38
Odporúčania vláde SR a iným štátnym orgánom	38
Rómske ženy	40
A. Diskriminácia rómskych žien v niektorých oblastiach spoločenského života	40
1. Rodové stereotypy (článok 5)	40
2. Obchodovanie so ženami (článok 6)	40
3. Diskriminácia v oblasti vzdelania (článok 10)	42
4. Diskriminácia v oblasti zamestnania (článok 11).....	43
5. Sexuálne a reprodukčné zdravie (články 10, 12 a 16)	44
6. Násilie páchané na ženách.....	45
7. Vynútitelnosť práv.....	45
Odporúčania vláde SR a iným štátnym orgánom	46
B. Problematika násilných a vynútených sterilizácií rómskych žien v Slovenskej republike a diskriminácia v prístupe k zdravotnej starostlivosti (články 10, 12 a 16)	47
1. Násilné a vynútené sterilizácie rómskych žien	47

1.1. Všeobecný úvod do problematiky	47
1.2. Trestné vyšetovanie.....	48
1.3. Občianskoprávne súdne konania	50
1.4. Súčasná prax po prijatí novej legislatívy.....	50
2. Diskriminácia v prístupe k zdravotnej starostlivosti a sociálnemu zabezpečeniu.....	51
Odporúčania vláde SR a iným štátnym orgánom	53
C. Právo rómskych žien na bývanie na Slovensku	54
Odporúčania vláde SR a iným štátnym orgánom	56
Článok 16: Manželské a rodinné vzťahy	57
Odporúčania vláde SR a iným štátnym orgánom	58

Predkladajúce organizácie

Aliancia žien Slovenska (1994) vypracovala predchádzajúce tieňové správy CEDAW o situácii v SR. Venuje sa obhajobe ľudských práv žien, prednáša, publikuje, medializuje najmä problematiku násilia v rodine a obchodovania s ľuďmi. Ďalšie informácie o Aliancii žien Slovenska sú dostupné na: <http://www.alianciazien.sk>.

Aliancia žien Slovenska
Nábělkova 2
841 05 Bratislava
Tel/fax: +421 2 52 45 03 46
E-mail: alianciazien@alianciazien.sk
Kontaktná osoba: Katarína Farkašová

Centrum pre práva na bývanie a vystaňovania (COHRE) je nezávislá mimovládna a nezisková organizácia, ktorá sa na celom svete zasadzuje za ochranu práv na bývanie a predchádzanie núteným vystaňovaniam. Globálnym cieľom COHRE je presadzovať a ochraňovať práva každého človeka, kdekoľvek na svete, na bývanie. Na dosiahnutie tohto cieľa COHRE vyvinulo rôzne pracovné programy, ktoré sa riadia medzinárodnými ľudskoprávnymi zmluvami a sú nastavené tak, aby dosahovali maximálnu účinnosť. Práca COHRE zahŕňa vzdelávanie a tréningy v oblasti práv na bývanie, výskum a publikácie, monitorovanie, dokumentovanie a predchádzanie núteným vystaňovaniam, prieskumné misie, účasť a obhajoba ľudských práv v rámci OSN a regionálnych ľudskoprávných orgánov a poskytovanie právnej advokácie a poradenstva komunitám a organizáciám, ktoré sa zaoberajú obhajobou práv na bývanie. Ďalšie informácie o COHRE sú dostupné na <http://cohre.org>. Informácie o programe COHRE pre práva žien sú dostupné na: <http://www.cohre.org/women>.

COHRE
83 rue de Montbrillant
1202 Geneva
Switzerland
E-mail: claudcahn@cohre.org
mayra@cohre.org
Kontaktné osoby: Claude Cahn
Mayra Gomez

Občianske združenie **EsFem** je nezávislá feministická mimovládna organizácia. Od svojho vzniku (1999) vyvíja aktivity zamerané na podporu práv žien a detí, elimináciu všetkých foriem diskriminácie voči ženám a zlepšenie situácie v oblasti rovnosti príležitostí medzi ženami a mužmi. Vo svojej práci vychádza z poznania, že rodové stereotypy, ako nevedomý mechanizmus, vytvárajú prekážky v dosahovaní rovnosti medzi ženami a mužmi, dievčatami a chlapcami. Verí, že uvedomenie si rodových stereotypov a ich dôsledkov je kľúčovým predpokladom pre akúkoľvek prácu v oblasti práv žien a rodovej rovnosti všeobecne. Z tohto tvrdenia vychádza aj motto občianskeho združenia, ktoré je zároveň hlavným motívom práce ľudí v EsFeme: „... keď sa rodové stereotypy zviditeľnia, strácajú svoju moc...“. EsFem sa zaoberá rodovým výskumom, elimináciou rodových stereotypov (podľa CEDAW), rodovou analýzou a monitoringom učebníc a učebných materiálov, analýzou legislatívy z rodového hľadiska a rodovo citlivým vzdelávaním. EsFem je členskou a zakladajúcou organizáciou iniciatívy Piata žena, Možnosti voľby a Slovenskej ženskej loby. Ďalšie informácie o EsFeme sú dostupné na: <http://www.esfem.sk>.

EsFem
Budovateľská 11
080 01 Prešov
Tel: + 421 905 924 202
E-mail: esfem@esfem.sk
Kontaktná osoba: Monika Bosá

Fenestra je ženská mimovládna organizácia, ktorá od roku 1999 pôsobí v oblasti násillia páchaného na ženách v párových vzťahoch. Organizácia pôsobí v troch základných oblastiach: poskytovanie špecifických služieb pre ženy, ktoré zažívajú alebo zažili násillie a ich deti, tréningové aktivity pre rôzne profesijné skupiny a aktivity v oblasti zvyšovania povedomia laickej a odbornej verejnosti o násillí páchanom na ženách v párových vzťahoch. Ďalšie informácie o Fenestre sú dostupné na: <http://www.fenestra.sk>.

Fenestra
P. O. Box F-12
042 92 Košice
Tel: + 421 55 729 75 04
Fax: + 421 55 729 75 05
E-mail: fenestra@fenestra.sk
Kontaktná osoba: Sylvia Králová

Kultúrne združenie Rómov Slovenska je občianskym združením pôsobiacim na Slovensku od roku 1994. Problematike rodovej rovnosti a postaveniu rómskych žien sa začalo programovo venovať od roku 2001. V súvislosti s touto témou sa zameriavajú na realizovanie školiacich programov, poradenstvo, advokáciu a posilňovanie cross sektorálnej kooperácie vo vzťahu k presadzovaniu rodovej rovnosti od lokálnej po medzinárodnú úroveň. Sú členskou organizáciou Ženskej loby Slovenska, Roma Women's Initiative, ktorá združuje rómske organizácie a aktivistky zo strednej a východnej Európy. Ďalšie informácie o Kultúrnom združení Rómov Slovenska sú dostupné na: <http://www.kzrsr.sk>.

Kultúrne združenie Rómov Slovenska
Golianova 10
974 01 Banská Bystrica
Tel/fax: +421 48 414 85 52
E-mail: kzrsr@stonline.sk
Kontaktná osoba: Helena Jonášová

Občianske združenie **Možnosť voľby** vzniklo v roku 2001 ako platforma spolupráce ľudskoprávnych a ženských mimovládnych organizácií na Slovensku. Jeho hlavným cieľom je podpora a ochrana sexuálneho a reprodukčného zdravia a práv, rodovej rovnosti, ako i ochrana ďalších práv žien a detí. Ďalšie informácie o Možnosti voľby sú dostupné na: <http://www.moznostvolby.sk>.

Možnosť voľby
Medená 5
811 02 Bratislava
Tel/fax.: + 421 2 54 43 08 89
E-mail: info@moznostvolby.sk
Kontaktné osoby: Adriana Lamačková
Zuzana Magurová
Adriana Mesochoritsová
Olga Pietruchovej

Nadácia Milana Šimečku je ľudskoprávnu mimovládnu organizáciou. Dlhodobo sa venuje otázkam vzťahu menšín a majoritnej populácie. Jej aktivity sa v súčasnosti zameriavajú na oblasť výchovy k ľudským právam a interkultúrneho vzdelávania, rómsku verejnú politiku, obhajobu práv Rómov na bývanie a komunitný rozvoj a na výskum a vzdelávanie o holokauste. Ďalšie informácie o Nadácii Milana Šimečku sú dostupné na: <http://www.nadaciamilanashimecku.sk>.

Nadácia Milana Šimečku
Panenská 4
811 03 Bratislava
Tel/fax: +421 2 54 43 35 52
E-mail: nms@nadaciamsk
Kontaktná osoba: Ladislav Oravec

Poradňa pre občianske a ľudské práva je mimovládna nezisková organizácia, registrovaná ako občianske združenie so sídlom v Košiciach. Ako vyplýva zo samotného názvu, Poradňa zameriava svoju činnosť na ochranu ľudských práv na Slovensku so zvláštnym dôrazom na práva menšín a ochranu pred rasovou diskrimináciou. Za týmto účelom okrem iného podáva podnety na zladenie vnútroštátnych právnych predpisov s ratifikovanými dohovormi o ľudských právach a základných slobodách. Jej cieľom je sledovať legislatívne aktivity vládnych orgánov so zreteľom na napĺňovanie záväzkov plynúcich z ratifikovaných dohovorov o ľudských právach a základných slobodách. Upozorňuje na prípadné prejavy diskriminácie menšín a navrhuje systémové riešenia a usiluje sa zvyšovať právne povedomie občanov a v potrebných oblastiach rozvíjať programy právnej pomoci, aby tak prispela k vyššej úrovni vynúiteľnosti práva v SR. V uplynulom období realizovala projekty týkajúce sa ochrany reprodukčných práv rómskych žien a ochrany pred rasovou diskrimináciou. Bližšie informácie o aktivitách Poradne a realizovaných projektoch nájdete na <http://www.poradna-prava.sk>.

Poradňa pre občianske a ľudské práva
Krivá 23
040 01 Košice
Tel/fax.: +421 55 68 06 180/181
E-mail: poradna@euroweb.sk
Kontaktná osoba: Vanda Durbáková

Abstrakt

Mimovládne organizácie – Aliancia žien Slovenska, Centrum pre práva na bývanie a vysťahovania, EsFem, Fenestra, Kultúrne združenie Rómov Slovenska, Možnosť voľby, Nadácia Milana Šimečku a Poradňa pre občianske a ľudské práva – predkladajú spoločnú tieňovú správu k druhej, tretej a štvrtej periodickej správe Slovenskej republiky k Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien (za obdobie 1998 – 2006). Táto tieňová správa nie je vyčerpávajúca. Zameriava sa na vybrané oblasti upravené Dohovorom o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien (CEDAW), v ktorých sa tieto mimovládne organizácie špecializujú. Správa poukazuje na aktuálne problémy týkajúce sa právnej a inštitucionálnej ochrany pred diskrimináciou, odstraňovania rodových stereotypov, násillia páchaného na ženách, ochrany sexuálneho a reprodukčného zdravia a špecifické problémy, ktorým čelia rómske ženy na Slovensku v oblastiach ako zdravotná starostlivosť, zamestnanosť a bývanie. Správa sa stručne venuje aj otázke zastúpenia žien v politických a rozhodovacích procesoch, obchodovaniu so ženami a nedostatkom Zákona o rodine.

V rámci **právnej ochrany pred diskrimináciou** sa dosiahol pokrok v tom, že sa novelou antidiskriminačného zákona z februára 2008 doplnila definícia sexuálneho obťažovania a zároveň sa odstránili aj ďalšie nedostatky, ktoré boli Slovenskej republike vyčítané Komisiou Európskeho spoločenstva. Novelou sa však nepodarilo presadiť prijatie ustanovenia o dočasných vyrovnávacích opatreniach, ktoré by ako jeden z legitímnych dôvodov na prijatie takýchto opatrení stanovilo pohlavie/rod, rasový alebo etnický pôvod a príslušnosť k národnostnej menšine alebo etnickej skupine, čo sťažuje účinné odstraňovanie znevýhodneného postavenia žien vo všeobecnosti a rómskych žien špeciálne. Ďalšie nedostatky v účinnej ochrane pred diskrimináciou spočívajú predovšetkým v obmedzenej implementácii antidiskriminačného zákona v praxi. Dôvodom sú najmä vysoké súdne poplatky, ktoré viaceré diskriminované ženy odrádzajú od súdnych sporov, pretože vysoký súdny poplatok pre ne nezriedka predstavuje reálnu bariéru ochrany ich práva na rovnosť a na ochranu pred diskrimináciou.

Inštitucionálne zabezpečenie rodovej rovnosti na Slovensku je nedostatočné. Problematika rodovej rovnosti je všeobecne pripisovaná Ministerstvu práce, sociálnych vecí a rodiny SR, kde sa ňou zaoberá jediný odbor. Ten bol v minulosti sústavne oslabovaný a od roku 2005 spájal rodovú politiku s rodinnou politikou, čo malo za následok smerovanie rodovej rovnosti viac k tradičnému chápaniu roly ženy. Po voľbách 2006 síce došlo k pretransformovaniu pôvodného odboru na Odbor rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí, dostatočne sa však nerozšíril jeho aparát o expertov a expertky na rodovú rovnosť, čo sťažuje plnenie jeho nadrezortnej a prierezovej úlohy založenej na uplatňovaní rodových hľadísk. Doteraz nebola vypracovaná národná stratégia rodovej rovnosti ani legislatívny zámer zákona o rodovej rovnosti. I keď na niekoľkých ministerstvách existujú ďalšie odbory, ktoré majú rodovú rovnosť vo svojej agende, celkový prístup k tejto problematike nie je programovo a systémovo riešený.

V kľúčových východiskových dokumentoch, upravujúcich formálnu výchovu na Slovensku, absentuje konkrétna zmienka o potrebe rodovo citlivého prístupu, **eliminácie stereotypných koncepcií žien a mužov z výchovy a vzdelávania** a o spôsobe zapracovania princípu rovnosti príležitostí mužov a žien do výchovy a vzdelávania. Čo sa týka učebnicovej politiky, kritériá hodnotenia kvality učebníc sú relatívne nové a v praxi ešte nepreskúšané. Pozitívom je, že sa pri ich zostavovaní vytvoril priestor na skúmanie kvality spracovania učiva z ľudskoprávneho hľadiska. Avšak okruh, ktorým sa hodnotí „spoločenská korektnosť“, nie je dostatočne prepracovaný z hľadiska rodovej rovnosti. Predstavy o mužskosti a ženskosti, ktoré sú uvádzané v učebniciach sexuálnej výchovy (oficiálne nazývaná výchova k manželstvu a rodičovstvu), odrážajú štruktúru rodových stereotypov, podporujúcu asymetriu moci medzi ženami a mužmi v spoločnosti a jej znovupotvrdzovanie. Projekt kurikulárnej reformy, ktorého garantom je Štátny pedagogický ústav SR, opomína rodovú rovnosť ako jeden z dôležitých aspektov tejto reformy.

I keď v oblasti **násillia páchaného na ženách** došlo na Slovensku k viacerým pozitívnym zmenám (najmä v legislatíve), táto oblasť ostáva jednou z najzávažnejších problémov porušovania práv žien. Účinnej prevencii a eliminácii násillia bránia predovšetkým problémy v implementácii danej legislatívy v praxi, absencia systematického vzdelávania jednotlivých odborníkov a odborníčok o problematike násillia páchaného na ženách, nízky počet bezpečných ženských domov a poradenských centier pre ženy, absencia špecializovaných sociálnych služieb reflektujúcich potreby žien zažívajúcich násillie a základné štandardy pre tento typ služieb odporúčaných Európskou úniou, vrátane ich bezplatného poskytovania, ako aj nedostatočná finančná podpora mimovládnych organizácií pôsobiacich v tejto oblasti zo strany štátu. Situácia v oblasti eliminácie násillia na ženách prostredníctvom práce s médiami je alarmujúca. Nielenže chýbajú konkrétne stratégie na uskutočnenie zmien v mediálnom priestore, ale zlyhávajú aj akékoľvek snahy naštartovať preventívne opatrenia v tejto oblasti zo strany vládnych inštitúcií.

Prístup k službám **sexuálneho a reprodukčného zdravia** je na Slovensku značne obmedzovaný odmietaním ich výkonu zdravotníckym personálom alebo zdravotníckymi zariadeniami z dôvodu výhrady svedomia. Súčasná právna úprava výhrady svedomia k zdravotným výkonom nezaručuje včasný a účinný prístup k týmto službám, čo má negatívny dopad predovšetkým na ženy z vidieka a zo sociálne znevýhodnených skupín. Ďalšou prekážkou prístupu k službám sexuálneho a reprodukčného zdravia je vysoká cena za jednotlivé služby, ktorá je v prevažnej väčšine plne hrazená pacientkou. Pomerne vysoká cena antikoncepcie má za následok, že predovšetkým dospievajúce dievčatá, mladé ženy a ženy zo sociálne znevýhodnených skupín si nemôžu slobodne zvoliť pre ne najvhodnejšiu metódu. Na Slovensku neexistuje systematická a dôkladná sexuálna výchova na školách. Dospievajúce osoby bežne nedostávajú relevantné informácie o prevencii nechceného tehotenstva a sexuálne prenosných infekcií vrátane HIV/AIDS, o otázkach sexuality či o právach spojených so sexuálnym a reprodukčným zdravím. Problematika sexuálneho a reprodukčného zdravia nie je zo strany štátu riešená systematicky a ucelene. Doposiaľ nebola prijatá stratégia sexuálneho a reprodukčného zdravia, ktorá by jasne identifikovala jeho aspekty vrátane ľudskoprávneho.

Ďalším závažným problémom v oblasti sexuálneho a reprodukčného zdravia sú **nezákonné sterilizácie rómskych žien na Slovensku**, ktoré neboli doposiaľ účinne vyšetrené, a to aj napriek rozhodnutiu Ústavného súdu Slovenskej republiky z decembra 2006. Vláda SR nepodnikla potrebné kroky smerujúce k prijatiu opatrení vedúcich k transparentnému prešetreniu tejto nezákonnej praxe vrátane ospravedlnenia a odškodnenia jej obetí. Aj napriek prijatiu novej právnej úpravy týkajúcej sa vykonávania sterilizácie, tzv. informovaného súhlasu a nahliadania do zdravotnej dokumentácie, Ministerstvo zdravotníctva SR nevydalo k týmto ustanoveniam žiadne vykonávacie predpisy a ani interné usmernenia, ktoré by zjednotili postup zdravotníckeho personálu. Z týchto dôvodov vyjadrenie vlády SR k oznámeniu o systematickom porušovaní článku 12 CEDAW Dohovoru, zaslanému Výboru pre odstránenie diskriminácie žien na základe Opčného protokolu k CEDAW Dohovoru v roku 2004, možno považovať za neuspokojivé.

Rómske ženy na Slovensku čelia viacnásobnej diskriminácii aj v iných oblastiach – okrem iného aj v prístupe k sociálnemu zabezpečeniu, zamestnaniu a bývaniu. Hoci má vláda SR v posledných rokoch prístup k mimoriadnym zdrojom na to, aby sa zaoberala problémom otrasných podmienok života mnohých Rómov a Rómok – obzvlášť zdrojov, ktoré sú k dispozícii z Európskej únie – slovenské orgány ich za týmto účelom nevyužívajú účinne. Rómske ženy sú obzvlášť rizikovou skupinou, ktorá často žije v extrémnych podmienkach, najmä na vidieku. Situácia marginalizovanej časti rómskej komunity na Slovensku v oblasti bývania má množstvo konkrétnych rodových dopadov vrátane vyššieho rizika vystavenia násilliu (včítane domáceho násillia) a iných foriem neľudského a ponižujúceho zaobchádzania. Slovenská spoločnosť ešte stále pokračuje vo vytváraní segregovaných rómskych komunít prostredníctvom núteného vystáhovania, segregáčnych opatrení a diskriminácie pri poskytovaní sociálneho zabezpečenia. Rómske ženy a dievčatá z marginalizovaných rómskych komunít vzhľadom na svoje viacnásobné znevýhodnené postavenie predstavujú jednu z najviac ohrozených skupín obchodovania s ľuďmi.

Článok 1: Diskriminácia

Zuzana Magurová, Možnosť voľby

1. Národná rada SR prijala v roku 2004 **antidiskriminačný zákon**¹, ktorý prebral tri smernice Rady EÚ², no neimplementoval najzákladnejšiu smernicu Rady EÚ týkajúcu sa rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami, a to smernicu EP a Rady 2002/73/ES, ktorou sa mení a dopĺňa smernica Rady 76/207/EHS o vykonávaní zásady rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami, pokiaľ ide o prístup k zamestnaniu, odbornej príprave a postupu v zamestnaní a o pracovné podmienky. Na základe implementovaných smerníc mal antidiskriminačný zákon definovať pojem diskriminácia tak, aby zahŕňal všetky formy diskriminácie uznané v právnom poriadku EÚ. To sa však nepodarilo, lebo zákon neupravil **sexuálne obťažovanie** ako osobitnú formu diskriminácie. Neumožnil ani utvorenie orgánu „na zabezpečenie, analýzu, monitorovanie a podporu rovnakého zaobchádzania všetkých osôb bez diskriminácie na základe pohlavia“ (gender equality body) a ustanovenia európskych smerníc implementoval nesprávne alebo neúplne. Tento stav vznikol v dôsledku politických dohôd vtedajších vládnych strán. Napriek odporu zo strany niektorých poslancov a poslankyň ako aj niektorých predstaviteľov vlády parlament nakoniec schválil pozmeňovací návrh, ktorým sa do antidiskriminačného zákona zaradilo ustanovenie o osobitných vyrovnávacích opatreniach, ale len pre prípady na zabránenie znevýhodnenia súvisiaceho s rasovým alebo etnickým pôvodom. Avšak už po dvoch mesiacoch od účinnosti zákona vláda SR – zastúpená ministrom spravodlivosti (člen KDĽ) – podala na Ústavný súd SR návrh na začatie konania o preskúmanie súladu antidiskriminačného zákona s Ústavou SR.

2. Vláda SR odôvodnila svoje podanie tým, že uvedené ustanovenie antidiskriminačného zákona je v rozpore s princípom právnej istoty, umožňuje zvýhodnenie pri prístupe k základným právam na základe príslušnosti k rase a etnického pôvodu, a teda je protiústavné. Vzhľadom na skutočnosť, že napadnuté ustanovenie neurčovalo ani rámcovými spôsobom predmet, obsah a kritériá na prijímanie osobitných vyrovnávacích opatrení a zároveň nezakotvovalo dočasnosť týchto opatrení, ústavný súd 18. októbra 2005 rozhodol o jeho protiústavnosti a zrušil ho.³ Z uvedeného vyplýva, že protiústavnosť napadnutého ustanovenia bola spôsobená nesprávnou a neúplnou definíciou osobitných vyrovnávacích opatrení.

3. Európska komisia postupne upozornila Slovenskú republiku v troch formálnych oznámeniach podľa čl. 226 Zmluvy ES – porušenie zmluvy – na nesprávnu alebo neúplnú transpozíciu rasovej, rámcovej aj zamestnaneckej smernice v antidiskriminačnom zákone. V dôsledku formálnych oznámení prebehli dve novelizácie antidiskriminačného zákona s cieľom odstrániť vytknuté nedostatky.

4. K prvej zmene došlo prijatím zákona č. 326/2007 Z. z.⁴, ktorým sa mení a dopĺňa antidiskriminačný zákon. Novela bola prijatá v dôsledku dvoch formálnych oznámení Komisie ES z roku 2006. V prvom konaní⁵ bola Slovenskej republike vytýkaná neúplná alebo nesprávna transpozícia smernice Rady 2000/43/ES z 29. júna 2000, ktorou sa zavádza zásada rovnakého zaobchádzania s osobami bez ohľadu na rasový alebo etnický pôvod (rasová smernica). V druhom konaní⁶ Komisia ES namietala proti neúplnej alebo nesprávnej transpozícii smernice Rady 2000/78/ES z 27. novembra 2000, ktorá ustanovuje všeobecný rámec pre rovnaké zaobchádzanie v zamestnaní a povolani (rámcová smernica).

¹ Zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon) z 20. mája 2004 a účinného od 1. júla 2004.

² Smernica č. 2000/43 ES, ktorou sa ustanovuje zásada rovnakého zaobchádzania medzi osobami bez ohľadu na ich rasový alebo etnický pôvod, Smernica č. 2000/78 ES, ktorou sa ustanovuje všeobecný rámec pre rovnaké zaobchádzanie v zamestnaní a povolani, č. 96/97 ES, ktorá mení a dopĺňa smernicu č. 86/378 EHS o uplatňovaní zásady rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami v zamestnaneckých systémoch sociálneho zabezpečenia.

³ Nález Ústavného súdu SR č. 539/2005 Z. z.

⁴ Zákon č. 326/2007 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní a o ochrane pred diskrimináciou v niektorých oblastiach a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon) v znení nález Ústavného súdu Slovenskej republiky č. 539/2005 Z. z., ktorý bol prijatý 20. júna 2007 a účinný od 1. septembra 2007.

⁵ Konanie č. 2006/2260 zo dňa 28. júna 2006.

⁶ Konanie č. 2006/2447 zo dňa 20. decembra 2006.

Pripomienky Komisie ES k nesprávnej alebo neúplnej transpozícii týchto smerníc spočívali najmä v tom, že sa do antidiskriminačného zákona dostali nepresné pojmy, resp. výrazy, ktoré smernice nepoznajú alebo také, ktoré zužujú možnosť uplatnenia zásady rovnakého zaobchádzania. Cieľom prijatej novely antidiskriminačného zákona bolo urýchlené odstránenie nedostatkov, ktoré boli Slovenskej republike vytknuté vo vyššie spomínaných formálnych upozorneniach a ukončiť tak úplnú transpozíciu obidvoch smerníc v zmysle pripomienok Komisie ES.

5. Hlavným zámerom druhej zásadnej zmeny antidiskriminačného zákona obsiahnutej v zákone č. 85/2008 Z. z.⁷ je transpozícia smernice Rady 2004/113/ES o vykonávaní zásady rovnakého zaobchádzania medzi mužmi a ženami v prístupe k tovaru a službám a k ich poskytovaniu. Do schválenej novely boli zakomponované aj návrhy a pripomienky vyplývajúce z hromadnej pripomienky verejnosti z marca 2007 k predchádzajúcej novele antidiskriminačného zákona, medziiným aj požiadavka transpozície smernice Európskeho parlamentu a Rady 2002/73/ES, ktorou sa mení a dopĺňa smernica Rady 76/207/EHS o vykonávaní zásady rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami, pokiaľ ide o prístup k zamestnaniu, odbornej príprave a postupu v zamestnaní a o pracovné podmienky (zamestnanecká smernica). Táto požiadavka napokon vyplývala aj z tretieho formálneho oznámenia Komisie ES.

6. V novele sa rozšírili dôvody, na základe ktorých je zakázané porušovať zásadu rovnakého zaobchádzania, ako aj oblasti, v ktorých je zakotvená povinnosť dodržiavať zásadu rovnakého zaobchádzania. Zvýšila sa aj ochrana osôb pred obťažovaním, a to doplnením výslovného zákazu **sexuálneho obťažovania**, ktorý naša legislatíva doposiaľ nikde neobsahovala.

7. Okrem toho novela opätovne zaviedla vyrovnávacie opatrenia pre znevýhodnené skupiny obyvateľstva. V pôvodne predkladanom návrhu bola formulácia: „Diskriminácia nie je prijatie dočasných vyrovnávacích opatrení orgánmi štátnej správy smerujúcich k odstráneniu znevýhodnení vyplývajúcich z dôvodov rasového alebo etnického pôvodu, príslušnosti k národnostnej menšine alebo etnickej skupine, **pohlavia**, veku alebo zdravotného postihnutia, ktorých cieľom je zabezpečiť rovnosť príležitostí v praxi“. Pozmeňujúci návrh predsedu Ústavnoprávneho výboru NR SR zo Smeru-SD zrušil zohľadňovanie etnického a rasového pôvodu, príslušnosti k národnostnej menšine alebo etnickej skupine a pohlavia a tieto dôvody nahradil zohľadnením sociálneho a ekonomického znevýhodnenia. Reflektoval tým aj na výhrady poslanca KDĽ, ktorý argumentoval, že zohľadňovanie etnicity je protiústavné (rovnaký poslanec inicioval aj vyššie spomínané konanie pred Ústavným súdom SR v roku 2004). Hoci ten namietal len protiústavnosť etnicity, **poslanci bez akéhokoľvek odôvodnenia vypustili aj dôvod pohlavia**. Neakceptovali názor predsedu parlamentného výboru pre ľudské práva, podľa ktorého sa schválením tohto návrhu narušila funkčnosť zákona. Prijaté ustanovenie o dočasných vyrovnávacích opatreniach nakoniec znie nasledovne:

„Diskriminácia nie je prijatie dočasných vyrovnávacích opatrení orgánmi štátnej správy zameraných na odstránenie foriem sociálneho a ekonomického znevýhodnenia a znevýhodnenia vyplývajúceho z dôvodu veku a zdravotného postihnutia, ktorých cieľom je zabezpečiť rovnosť príležitostí v praxi.“

Toto ustanovenie ignoruje skutočnosť, že ženy a príslušníci rómskeho etnika čelili dlhodobej a systematickej diskriminácii, ktorej výsledkom je znevýhodnené postavenie mnohých žien a príslušníkov a príslušníčok rómskych komunit. Platné ustanovenie o dočasných vyrovnávacích opatreniach nebude schopné efektívne napraviť túto situáciu, nakoľko nereflektuje skutočnosť, že tieto osoby boli a naďalej sú znevýhodňované na základe pohlavia/rodu a v prípade rómskej menšiny aj na základe príslušnosti k etnickej skupine alebo národnostnej menšine.

⁷ Zákon č. 85/2008 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní a o ochrane pred diskrimináciou v niektorých oblastiach a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon) v znení nálezů Ústavného súdu Slovenskej republiky č. 539/2005 Z. z. a zákona č. 326/2007 Z. z., ktorý bol prijatý 4. februára 2008 a účinný od 1. apríla 2008.

8. Druhou novelou sa okrem ďalších doplnil aj zákon č. 308/1993 Z. z. o zriadení Slovenského národného strediska pre ľudské práva. Rozšírila sa kompetencia strediska o vykonávanie nezávislého zisťovania týkajúceho sa diskriminácie a vypracúvanie správy a odporúčaní o otázkach súvisiacich s diskrimináciou – tzn. malo plniť aj úlohy **gender equality body**. V praxi však k rozšíreniu kapacít, najmä o odborníkov a odborníčky na rodovú rovnosť, ani k navýšeniu rozpočtu nedošlo, čo znamená len formálne implementovanie smernice.

9. Doterajšia aplikácia antidiskriminačného zákona v praxi ukázala, že možnosť **súdnej ochrany** v konaniach vo veciach súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania je veľmi obmedzená. Týka sa to najmä prípadov, ak sa nemožno domáhať upustenia od konania alebo nápravy protiprávneho stavu a diskriminovaná osoba má možnosť dožadovať sa len primeraného finančného zadosťučinenia, resp. náhrady nemajetkovej ujmy v peniazoch.⁸ V prípadoch, v ktorých sú diskriminované ženy, častokrát prichádza do úvahy už len požiadavka primeraného zadosťučinenia. Ak má byť sankcia vo forme zadosťučinenia účinná, primeraná a odradzujúca⁹, musí tomu zodpovedať aj výška požadovanej sumy. A od tej sa odvíja aj súdny poplatok.

10. Keďže Sadzobník súdnych poplatkov (príloha zákona o súdnych poplatkoch)¹⁰ neobsahuje osobitnú sadzbu pre konania vo veciach súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania, pre tieto konania sa v súčasnosti uplatňujú všeobecné sadzby. Poplatky za návrh na začatie konania vo veciach súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania v súčasnosti predstavujú 3 000 Sk, ak si žalobca alebo žalobkyňa neuplatňuje náhradu nemajetkovej ujmy v peniazoch, resp. 6% z uplatňovanej sumy náhrady nemajetkovej ujmy v peniazoch. Takéto súdne poplatky vôbec neumožňujú účinnú a efektívnu ochranu v prípadoch, kedy došlo k diskriminácii alebo bola inak porušená zásada rovnakého zaobchádzania. Viaceré diskriminované ženy to odrádza od súdnych sporov, nakoľko vysoký súdny poplatok pre ne nezriedka predstavuje reálnu bariéru ochrany ich práva na rovnosť a na ochranu pred diskrimináciou.

11. Viaceré mimovládne organizácie navrhovali novelu zákona o súdnych poplatkoch. Jednou z alternatív bolo zrušenie poplatkov tak, ako je to v prípade konania pred Ústavným súdom SR. Druhou možnosťou by bolo aspoň zníženie poplatku na 3%.

12. Ďalším nedostatkom antidiskriminačného zákona je aj skutočnosť, že priamo nenevelizuje občiansky súdny poriadok.¹¹ Možnosť **prenesenia dôkazného bremena** na žalovaného je upravená len v antidiskriminačnom zákone¹², ktorý má rovnakú právnu silu ako občiansky súdny poriadok. Súdy sa z toho dôvodu môžu pridrižovať „len“ procesného predpisu a vyhnúť sa aplikácii ustanovenia obsiahnutom v antidiskriminačnom zákone. Neuplatňovanie zásady preneseného dôkazného bremena zo strany niektorých súdov tieto najčastejšie odôvodňujú práve skutočnosťou, že táto procesná zásada nie je upravená v občianskom súdnom poriadku, ako je to napr. v Českej republike. V praxi sa tak stáva, že diskriminované ženy sú v dôsledku chýbajúcich dôkazov vo veľkom počte prípadov na súde neúspešné.

⁸ § 9 ods. 2 zákona č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní a o ochrane pred diskrimináciou v niektorých oblastiach a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon) v znení nálezů Ústavného súdu Slovenskej republiky č. 539/2005 Z. z., zákona č. 326/2007 Z. z. a č. 85/2008 Z. z. stanovuje: „Na súde sa možno domáhať, aby ten, ktorý nedodržiava zásadu rovnakého zaobchádzania, upustil od svojho konania, ak je to možné, napravil protiprávny stav alebo poskytol primerané zadosťučinenie.“

⁹ V súlade s bodom 27 Smernice rady č. 2004/113/ES o vykonávaní zásady rovnakého zaobchádzania medzi mužmi a ženami v prístupe k tovaru a službám a k ich poskytovaniu a bodom 22 Európskeho parlamentu a Rady č. 2002/73/ES, ktorou sa novelizuje Smernica č. 76/207/ES o vykonávaní zásady rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami, pokiaľ ide o prístup k zamestnaniu.

¹⁰ Zákon č. 71/1992 Zb. o súdnych poplatkoch a poplatku za výpis z registra trestov v znení neskorších predpisov.

¹¹ Zákon č. 99/1963 Zb. v znení neskorších predpisov, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní a o ochrane pred diskrimináciou v niektorých oblastiach a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon) v znení nálezů Ústavného súdu Slovenskej republiky č. 539/2005 Z. z. a zákona č. 326/2007 Z. z., ktorý bol prijatý 4. februára 2008 a účinný od 1. apríla 2008.

¹² § 11 ods. 2 zákona č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní a o ochrane pred diskrimináciou v niektorých oblastiach a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon) v znení nálezů Ústavného súdu Slovenskej republiky č. 539/2005 Z. z., zákona č. 326/2007 Z. z. a č. 85/2008 Z. z.

Odporúčania vláde SR a iným štátnym orgánom

13. Na základe vyššie uvedených skutočností navrhujeme, aby vláda SR a príslušné orgány verejnej správy pri odstraňovaní diskriminácie žien venovali náležitú pozornosť nasledujúcim odporúčaniam:

- Oslobodiť konania vo veciach súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania od platenia súdnych poplatkov.
- Uzákoniť možnosť prijatia dočasných vyrovnávacích opatrení orgánmi štátnej správy smerujúcich k odstráneniu znevýhodnení vyplývajúcich z dôvodu pohlavia, etnického alebo rasového pôvodu alebo príslušnosti k národnostnej menšine alebo etnickej skupine.

Článok 2: Legislatívne a politické opatrenia

Zuzana Magurová, Možnosť voľby

14. Inštitucionálne zabezpečenie rodovej rovnosti na Slovensku je nedostatočné. Do konca roku 2007 na Slovensku neexistoval nadrezortný orgán, ktorý by sa touto problematikou zaoberal. Problematika rodovej rovnosti je všeobecne pripisovaná ministerstvu práce, sociálnych vecí a rodiny, avšak uvedená právomoc nie je zakotvená v zákone, ktorý špecifikuje úlohy a agendu jednotlivých ministerstiev SR. Na Ministerstve práce, sociálnych vecí a rodiny SR sa rodovou problematikou zaoberá jediný odbor, ktorý bol v minulosti sústavne oslabovaný a od roku 2005 pôsobil ako Odbor rodinnej a rodovej politiky. Spájal tak politiky, ktoré nie je možné spracovávať spoločne, rovnakými postupmi, a ktoré si vyžadujú samostatný špecifický prístup. Spojenie rodovej politiky s rodinnou politikou malo za následok smerovanie rodovej rovnosti viac ku tradičnému chápaniu roly ženy, pričom stále absentuje jasná rodová stratégia. Po voľbách 2006 síce došlo k pretransformovaniu odboru na Odbor rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí a k jeho presunutiu pod gesciu ministerky práce, sociálnych vecí a rodiny SR, dostatočne sa však nerozšíril jeho aparát o expertov a expertky na rodovú rovnosť. Tým pádom nemôže plniť svoju nadrezortnú a prierezovú úlohu, ktorá vyplýva z uplatňovania rodových hľadísk. Doteraz nebola vypracovaná národná stratégia rodovej rovnosti ani legislatívny zámer zákona o rodovej rovnosti.

15. I keď na niekoľkých ministerstvách existujú ďalšie odbory, ktoré majú rodovú rovnosť vo svojej agende, celkový prístup k tejto problematike nie je programovo a systémovo riešený. Podpredseda vlády pre európske záležitosti, ľudské práva a menšiny (v súčasnosti už podpredseda vlády pre vedomostnú spoločnosť, európske záležitosti, ľudské práva a menšiny) sa zaoberá antidiskrimináciou vo všeobecnosti. Bol spolupredkladateľom antidiskriminačného zákona, ktorý do tohto roku ani nezahŕňal najzákladnejšiu európsku smernicu týkajúcu sa rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami. Taktiež verejný ochranca práv sa zaoberá ochranou ľudských práv vo všeobecnosti s minimálnou akcentáciou na rodovú oblasť.

16. Už v roku 2004 prestala fungovať Komisia pre rovnosť príležitostí a postavenie žien v spoločnosti. Komisia síce dovtedy fungovala len formálne, keďže jej právomoci boli minimálne a jej rozhodnutia mali len odporúčací charakter. V praxi to znamenalo, že záležalo od predsedu komisie a jeho presvedčovacích schopnostiach, ako dokázal prezentovať pozície komisie pred výborom, ktorý si ich mal osvojiť.

17. Vzhľadom na chýbajúci mechanizmus, ktorý by komplexne a strategicky pokryl problematiku rodovej rovnosti, sa na Slovensku uvažovalo o zriadení nadrezortného orgánu, ktorý by mal právomoc zaväzovať jednotlivé ministerstvá a zároveň by bol poradným orgánom vlády. Jeho dostatočné finančné zabezpečenie malo byť nevyhnutnou podmienkou. Ďalšou možnosťou bol post verejného ochranca/verejnej ochrankyne práv žien, ktorý/ktorá by

sa zaoberal/a oblasťou rodovej rovnosti. Takýto úrad by však musel mať dostatočne vysokú autoritu, aby jeho rozhodnutia boli implementované.

18. Jediným pozitívom je, že vláda SR rozhodla o zriadení *Rady vlády Slovenskej republiky pre rodovú rovnosť* s účinnosťou od januára 2008. Rada je koordinačný, konzultačný, poradný a iniciatívny orgán vlády pre uplatňovanie princípu rodovej rovnosti v súlade so zákonmi a všeobecne záväznými právnymi predpismi, ktorého úlohou bude navrhovať opatrenia a usmerňovať činnosti zamerané na podporu rodovej rovnosti s cieľom predchádzať diskriminácii z dôvodu pohlavia. Členstvo v Rade pozostáva z predsedu, dvoch podpredsedov, tajomníka, šiestnástich členov za vládne inštitúcie na úrovni štátnych tajomníkov, dvadsať zástupcov organizácií a inštitúcií a troch mimovládnych organizácií. Orgánmi rady sú Exekutívny výbor a Konzultačný výbor. Exekutívny výbor je zložený z expertiek a expertov na rodovú problematiku z ministerstiev a štátnych orgánov. Bude zabezpečovať prípravu dokumentov na rokovanie rady, spracúvať expertízy a poskytovať poradenstvo. Konzultačný výbor je zložený z predstaviteľiek a predstaviteľov mimovládnych organizácií z oblasti rodovej rovnosti, ochrany ľudských práv, z akademických a odborných inštitúcií. Predstavuje fórum na výmenu názorov v oblasti rodovej rovnosti a má možnosť navrhovať aktuálne témy pre rokovania rady. V priebehu marca boli ustanovení členovia a členky Rady vlády Slovenskej republiky pre rodovú rovnosť, Exekutívneho výboru a Konzultačného výboru. Na prvom spoločnom zasadnutí oboch výborov, ktoré sa uskutočnilo 3. apríla 2008, výbory schválili rokovací poriadok a plán svojej činnosti. Úlohu sekretariátu dočasne vykonáva Odbor rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí. Mimovládnym organizáciám sa podarilo presadiť, že do činnosti Rady budú na všetkých jej úrovniach zapojené tie mimovládne organizácie, ktoré sa venujú rodovej rovnosti, ďalej tiež reprezentantky a reprezentanti samosprávy, akademických a odborných inštitúcií.

Odporúčania vláde SR a iným štátnym orgánom

19. Na základe vyššie uvedených skutočností navrhujeme, aby vláda SR a príslušné orgány verejnej správy pri implementácii záväzkov v oblasti uskutočňovania politiky odstránenia diskriminácie žien venovali náležitú pozornosť nasledujúcim odporúčaniam:

- Prijat' zákon o rodovej rovnosti.
- Prijat' národnú stratégiu rodovej rovnosti.
- Vyčleniť dostatočné množstvo finančných prostriedkov v kapitolách štátneho rozpočtu na činnosť Slovenského národného strediska pre ľudské práva ako „gender equality body“, Rady vlády SR pre rodovú rovnosť, Exekutívneho výboru Rady vlády SR pre rodovú rovnosť a Konzultačného výboru Rady vlády SR pre rodovú rovnosť.

Články 5, 10: Rodové stereotypy

*EsFem*¹³

1. Inštitucionálna výchova

20. Medzi hlavné východiskové dokumenty, ktoré v súčasnosti upravujú formálnu výchovu na Slovensku, patrí *Milénium – koncepcia rozvoja výchovy a vzdelávania v Slovenskej republike na najbližších 15 – 20 rokov* (dec. 2001). Spolu s *Národným programom výchovy a vzdelávania*, ktorý vznikol na základe verejnej diskusie k projektu Milénium, sa zaoberá víziami a načrtáva priority slovenského edukačného systému v najbližších rokoch.

21. V úvode Milénia sa nachádza programové vyhlásenie vlády z novembra 1998, v ktorom sa hovorí o. i. o rozhodujúcej úlohe štátu zaistiť rovnosť v prístupe k vzdelávaniu a o

¹³ Údaje o projekte posudzovania učebníc boli prevzaté z Diplomovej práce J. Kišoňovej, ktorú obhájila pod názvom *Rodové stereotypy v učebniciach* na Katedre etickej a občianskej výchovy Filozofickej Fakulty UK v Bratislave v roku 2005.

všestrannom rozvoji osobnosti a uplatnení každého občana. Medzi základné východiská zmien vo výchove a vzdelávaní patrí podľa Milénia potreba zmeniť obsah vzdelávania (kurikulárna transformácia) znížením „počtu nepotrebných, nefunkčných informácií a nahradíť ich obsahom, poznatkami potrebnými pre život, kľúčovými kompetenciami. Vypracovať nové osnovy, nové učebnice, študijné materiály so životným, moderným obsahom.“¹⁴ Autori tu uvádzajú, že „systém výchovy a vzdelávania detí a mládeže by mal rešpektovať ciele výchovy sformulované v článku 29 Dohovoru o právach dieťaťa“, ktorý hovorí o „príprave dieťaťa na zodpovedný život v slobodnej spoločnosti v duchu porozumenia, mieru, znášanlivosti, rovnosti pohlavia a priateľstva medzi všetkými národmi, etnickými, národnostnými a náboženskými skupinami a osobami domorodého pôvodu.“¹⁵ Hlavnými zámermi zmien sú podľa Milénia: „vytvoriť prostredie slobodnej ponuky vzdelávacích príležitostí so zabezpečením práva slobodnej voľby vzdelávacej cesty“, „vytvoriť rovnaké príležitosti pre deti bez rozdielu rasy, náboženstva, jazyka“ (chýba zmienka o pohlaví) a „uskutočniť obsahovú (kurikulárnu) transformáciu, kde pôjde o inováciu osnov, učebných a študijných plánov, o zlepšenie učebníc, o zavedenie takých obsahov do vzdelávania, ktoré človek potrebuje pre kvalitný a tvorivý život“.¹⁶ **Na ich základe by sa mala uskutočniť revitalizácia edukačného systému.** Na základe verejnej diskusie k Návrhu koncepcie výchovy a vzdelávania projektu Milénium vznikol Národný program výchovy a vzdelávania.

22. Ani v jednom zo spomínaných dokumentov sa nenachádza konkrétna zmienka o potrebe rodovo citlivého prístupu ani zmienka o potrebe eliminácie stereotypných koncepcií žien a mužov z výchovy a vzdelávania, ani o spôsobe zapracovania princípu rovnosti príležitostí mužov a žien do výchovy a vzdelávania tak, ako sa k týmto krokom zaviazala Slovenská republika. Autori tu nehovoria o potrebe zabezpečenia univerzálneho vzdelávania bez rodových rozdielov, ani o tvorbe učebníc cez rodovo citlivú optiku. Napriek tomu by Milénium aj Národný program mohli predstavovať dobré východisko na uplatňovanie demokratických princíпов a výchovy k rešpektovaniu ľudských práv vrátane ľudských práv žien. Uplatňovaním týchto princíпов je možné (pri hlbšej znalosti problematiky) položiť základy pre rodovo citlivý prístup v oblasti výchovy a vzdelávania a začať proces vedomej eliminácie rodovo stereotypných obsahov z prostredia inštitucionálnej výchovy. Toto sa však nerealizuje a nie sú ani náznaky možnej pozitívnej zmeny. K takémuto konštatovaniu nás vedie aj aktuálne realizovaný projekt kurikulárnej reformy, ktorého gestorom je Štátny pedagogický ústav.

2. Učebnicová politika Slovenskej republiky

23. V roku 2001 sa Štátny pedagogický ústav začal zaoberať problematikou kvalitnejšej realizácie učebnicovej politiky. V spolupráci s Open Society Institute v Budapešti a externými spolupracovníkmi z Českej republiky, Veľkej Británie a Rumunska vypracovali projekt Učebnicová politika SR. Primárnou úlohou bola analýza súčasného stavu tvorby a vydávania učebníc v SR. V roku 2004 vznikli na základe analýzy a diskusie na odborných seminároch nové kritériá na hodnotenie kvality učebníc vo všetkých fázach jej tvorby.

24. Kvalita učebnice sa v procese jej tvorby a používania celkove hodnotí podľa 26 kritérií, ktoré sú rozdelené do troch skupín. Kritériá na hodnotenie kvality spracovania učiva majú 6 okruhov a 18 kritérií. Kritériá sú zaradené do týchto okruhov: 1. Súlad so základnými pedagogickými dokumentmi, 2. Rozvoj osobnosti, 3. Obsah, 4. Didaktické spracovanie, 5. Grafická úprava, 6. Spoločenská korektnosť. V súlade so záujmami našej práce, sústredíme pozornosť na okruhy „Rozvoj osobnosti“ a „Spoločenská korektnosť“.

25. Okruh „Rozvoj osobnosti“ sa posudzuje podľa troch kritérií: 1. rozvíjanie základných kompetencií žiaka, 2. začleňovanie žiaka do širšieho spoločenstva a 3. využiteľnosť učiva v bežnom živote. Pre každé kritérium sú stanovené požiadavky, ktoré sú potom podľa miery „plnenia“ obodované pomocou indikátorov. Medzi takéto požiadavky napríklad patrí:

¹⁴ Národný program výchovy a vzdelávania, ktorý nadväzuje na programové vyhlásenie vlády SR z novembra 1998 uvedené v úvode projektu *Milénium*, dokument schválený vládou SR v decembri 2001, str. 16.

¹⁵ Tamtiež, str. 17.

¹⁶ Tamtiež, str. 16.

- Spracovanie učiva pomáha rozvíjať zručnosti a schopnosti kritického myslenia, podporuje vývoj myslenia, napríklad uvádzaním rôznych druhov problémov.
- Spracovanie učiva podporuje rozvoj hodnotového systému žiakov.
- Učivo má byť spracované tak, aby motivovalo žiakov ako prostriedok obohacovania života, obsahovalo príklady zo života a žiak na základe textu, úloh, ilustrácií mohol primerane riešiť problémy, s ktorými sa stretáva v bežnom živote alebo ich bude môcť využiť pri ďalšom vzdelávaní.

26. Pre okruh „Spoločenská korektnosť“ sa zvolilo jedno kritérium: „Dodržiavanie spoločenskej korektnosti“. Kritérium „Dodržiavanie spoločenskej korektnosti“ sa hodnotí podľa toho „do akej miery je učebnica spracovaná tak, že v textovej a obrazovej časti nediskriminuje členov spoločnosti a vyhovuje z hľadiska citlivosti a rovnosti vo vzťahu k rôznym skupinám obyvateľstva a k podmienkam života.“¹⁷

27. Uvedené kritériá hodnotenia kvality učebníc sú relatívne nové a v praxi ešte nepreskúšané. Pozitívom je, že sa pri ich zostavovaní našiel priestor na skúmanie kvality spracovania učiva aj z ľudskoprávneho hľadiska. **Okruh, ktorým sa hodnotí „spoločenská korektnosť“, nie je dostatočne prepracovaný z aspektu rodovej rovnosti. Požiadavka objektívneho spracovania „informácií o odlišnostiach medzi rasami, národmi, národnosťami, náboženstvami“, nepočíta s objektívnym spracovaním informácií rodovo citlivo. V celom projekte nie je zmienka o požiadavke odstránenia „všetkých stereotypných koncepcií úlohy mužov a žien“, tak ako by sa to podľa článku 5 CEDAW Dohovoru malo praktizovať pri tvorbe učebníc.**

28. Keďže učebnice, ktoré sa používajú v slovenských školách, podliehajú schvaľovaciemu procesu zo strany štátu (zohľadňujúc výchovnú funkciu, ktorú plnia), prezentujú tak „ideálny“ model spoločenského usporiadania. Obrazy mužskosti a ženskosti, s ktorými sú deti v učebniciach konfrontované, tak dostávajú do určitej miery kodifikačný charakter. V rokoch 2002 – 2004 zrealizovalo občianske združenie EsFem monitoring učebníc sexuálnej výchovy. Boli pritom sledované iba explicitné vyjadrenia rodových stereotypov v texte. (Sexuálna výchova je na Slovensku nazývaná „výchova k manželstvu a rodičovstvu“.) Predstavy o mužskosti a ženskosti, ktoré sú uvádzané v učebniciach, odrážajú štruktúru rodových stereotypov, podporujúcu asymetriu moci medzi ženami a mužmi v spoločnosti a jej znovupotvrďovanie:

„V civilizovanej spoločnosti sa očakáva od každého muža a ženy, že sa budú správať adekvátne svojmu pohlaviu. Dievča, ktoré sa správa ako chlapec, nie je ideálom, podobne nie je ideálom ani zoženštený muž. (...)
Žena by mala byť v prvom rade ženou, zachovať si „ženskosť“, lebo iba tak sa môže postaviť k mužovi ako jeho rovnocenná partnerka. Keď sa snaží podobať mužovi, zbavuje sa toho najcennejšieho, a pritom sa mu v tom zmysle vlastne ani nemôže vyrovnáť.“¹⁸

3. Kurikulá

29. Pokiaľ ide o celkový rámec formálnej výchovy v prostredí základných a stredných škôl, kľúčovú úlohu zohrávajú osnovy a učebné plány. **Na Slovensku nebol doposiaľ realizovaný ich systematický a komplexný prieskum, pokiaľ ide o podporu a šírenie stereotypných koncepcií mužskosti a ženskosti.** Občianske združenie EsFem však pre vlastné potreby priebežne monitoruje osnovy a učebné plány niektorých predmetov. Ide hlavne o „výchovné“ predmety – výchova k manželstvu a rodičovstvu, etická výchova, občianska výchova a podobne. Uvedené predmety zhodne medzi svojimi výchovnými cieľmi deklarujú záujem o vedenie detí k demokratickým hodnotám, prosociálnemu správaniu, pozitívnemu sebahodnoteniu, ľudským právam a podobne. **Osnovy výchovy k manželstvu a rodičovstvu¹⁹ však medzi svojimi výchovnými cieľmi jednoznačne uvádzajú „snahu**

¹⁷ Štátny pedagogický ústav SR: „Kritériá hodnotenia kvality učebníc – Učebnicová politika“, SPU, Bratislava 2004, interný materiál.

¹⁸ Rozinajová, H.: *Základy rodinnej výchovy*, SPN Bratislava 1992, str. 38, 54.

¹⁹ Výchova k manželstvu a rodičovstvu je na Slovensku koncipovaná ako povinný predmet, ktorý sa vyučuje na základe schválených osnov v rámci iných vyučovacích a výchovných predmetov v závislosti od ich tematického

viest' deti k tomu, aby sa stotožnili so svojou pohlavnou rolou“. Táto formulácia, podľa nášho názoru, vedie k porušeniu článku 5 CEDAW Dohovoru.

30. Samostatnú pozornosť si zasluhujú tzv. dievčenské odborné školy²⁰. Dievčenské odborné školy ponúkajú odborné vzdelanie podobné stredným ekonomickým školám a obchodným akadémiám. Od uvedených sa odlišujú niektorými „rozširujúcimi“ predmetmi, ktoré „pripravujú dievčatá na manželstvo“. Pritom je manželstvo a povinnosti s ním spojené chápané veľmi stereotypne. Dievčatá sa učia základy rodinného alebo domáceho hospodárenia, výchovu detí a starostlivosť o ne, spoločenské správanie, utváranie harmonických vzťahov v rodine, stolovanie a varenie, starostlivosť o chorých alebo starých členov rodiny a podobne. Okrem oficiálnych kurikúl ovplyvňuje výchovný proces skryté kurikulum školy. Pozornosť štúdiu skrytých kurikúl z rodového hľadiska sa doteraz na Slovensku, podľa našich informácií, nevenovala.

31. Od roku 2005 prebieha na Slovensku projekt Kurikulárnej reformy, ktorého garantom je Štátny pedagogický ústav. Feministické mimovládne organizácie ponúkli spoluprácu zameranú na to, aby kurikulárna reforma bola realizovaná rodovo citlivo vo všetkých vymedzených oblastiach. Napriek ponuke z mimovládnych organizácií nebola koordinátorom projektu zahrnutá rodová rovnosť do projektu s odôvodnením, že ide o okrajovú záležitosť, podstatnú iba z pohľadu aktivistiek. Spolupráca sa napokon obmedzila iba na konzultácie s jediným autorom jednej oblasti. Táto skutočnosť potvrdzuje fakt, že na Slovensku je garancia ľudských práv žien a prevencia ich porušovania závislá od dobrej vôle konkrétnych osôb, ktorých postoje sú motivované viac osobným presvedčením, než medzinárodnými ľudskoprávnymi dokumentmi.

Odporúčania vláde SR a iným štátnym orgánom

32. Na základe vyššie uvedených skutočností navrhujeme, aby vláda SR a príslušné orgány verejnej správy pri odstraňovaní rodových stereotypov venovali náležitú pozornosť nasledujúcim odporúčaniam:

- Zabezpečiť dôsledné plnenie článkov 5 a 10 CEDAW Dohovoru.
- Zahrnúť informácie o CEDAW Dohovore do výchovy o ľudských právach, a to na všetkých stupňoch a typoch škôl.
- Realizovať rodové výskumy zamerané na analýzu kurikúl, ktoré budú podkladom pre takú reformu, ktorá nebude podporovať a šíriť stereotypy, ale bude rodovo citlivá.
- Medzi kritériá hodnotenia učebníc zahrnúť kritérium rodovej citlivosti.
- Pripraviť rodovo citlivé metodické postupy pre prácu s učebnicami, ktoré už síce sú k dispozícii, ale nie sú dostatočne rodovo citlivé a nové učebnice vytvárať tak, aby naďalej nešírili a nepodporovali rodové stereotypy.
- Do učebných osnov zakomponovať prínos žien pre rozvoj vedy, umenia, kultúry v priebehu histórie ľudstva.
- Zahrnúť rodovo citlivú pedagogiku a feministickú pedagogiku do pregraduálnej a postgraduálnej prípravy pedagogických pracovníkov a pracovníčok.
- Podporovať a rozvíjať rodovo citlivý pedagogický výskum.
- Prehodnotiť existenciu a/alebo zameranie tzv. dievčenských odborných škôl.

zamerania (predovšetkým biológia, prírodopis, prírodoveda, vlastiveda, občianska výchova, občianska náuka, náboženská výchova, etická výchova, ...).

²⁰ Existencia takéhoto typu školy je považovaná za diskriminujúcu. Ich existenciu vyčítala Slovenskej republike aj Európska únia.

- Iniciovat' a následne podporovat' vznik a fungovanie odboru rodovej rovnosti na Ministerstve školstva SR, ktoré bude mať dostatočné právomoci na presadzovanie rodovej rovnosti vo výchove.
- Podporovat' spoluprácu štátu a mimovládnych organizácií v oblasti rodovo citlivej pedagogiky, feministickej pedagogiky a rodovo citlivého pedagogického výskumu, okrem iného aj finančnou podporou podobne zameraných projektov. Zvážiť vytvorenie špecializovaného grantového programu pre projekty zamerané na zvyšovanie rodovej rovnosti v inštitucionálnej výchove.
- Venovat' pozornosť ďalšiemu vzdelávaniu pedagogických pracovníčok a pracovníkov v oblasti rodovej rovnosti, predovšetkým so zameraním na rodovo citlivú výchovu a rodovo citlivú pedagogiku.

Preambula, Články 1, 2 a 5, Všeobecné odporúčanie č. 19: Násilie páchané na ženách

*Sylvia Králová, Jana Oleárníková, ZZŽ Fenestra
Zuzana Magurová, Adriana Mesochoritisová, Možnosť voľby*

33. I keď vďaka tlaku a aktivitám ženských MVO došlo v oblasti násillia páchaného na ženách v Slovenskej republike k viacerým pozitívnym zmenám, najmä v legislatíve, táto oblasť ostáva jednou z najzávažnejších problémov porušovania ľudských práv žien. Prístup vlády SR k naplňaniu medzinárodných ľudskoprávných záväzkov v oblasti násillia na ženách možno s plnou vážnosťou označiť ako vágny, odohrávajúc sa výslovne vo formálnej rovine. **Za daného stavu sa v žiadnom prípade nedá hovoriť o konzistentnej vládnej politike v oblasti násillia páchaného na ženách. Súčasná štruktúra mechanizmov vytvorených na prevenciu a elimináciu násillia v SR sú v podstate iba „náčrtkami“ požadovaných podporných inštitúcií a ani zďaleka nezodpovedajú stavu, aký sa požaduje v medzinárodných dohovoroch a odsúhlasených dokumentoch.** Vládna správa k CEDAW Dohovoru²¹ (ďalej len „vládna správa“) síce uvádza údaje z prvého a donedávna jediného reprezentatívneho výskumu o násillí páchanom na ženách²² nedodáva však, že výskum bol hrađený výslovne zo zdrojov zahraničných donorov a na podnet MVO, bez akejkolvek dotácie zo strany štátu.

34. Analýza údajov ukázala, že problém sa v Slovenskej republike rozhodne nedá považovať za bezvýznamný či zanedbateľný. Podarilo sa preukázať množstvo foriem násillného správania voči ženám – vyskytli sa všetky jeho známe typy od fyzického a sexuálneho, cez psychické a sociálne, až po ekonomické násillie. Alarmujúce sú viaceré údaje: ukázalo sa, že takmer 40 % žien vo veku 15 – 65 rokov má osobnú skúsenosť so sexuálnym násillím a 19,1 % s fyzickým násillím mimo partnerského vzťahu. Zvlášť zraniteľnou skupinou sú ženy, ktoré zažívajú násillie zo strany intímneho partnera alebo bývalého intímneho partnera. **Z dospelých žien v SR vo veku 15 – 65 rokov, ktoré mali niekedy v živote partnera, zažilo násillie aspoň od jedného z partnerov 29,3 % žien – takmer každá tretia žena. Aktuálne žilo v násillnom vzťahu 25,2 % žien, t. j. každá štvrtá žena z tých dospelých žien, ktoré mali v čase výskumu partnera.**

1. Legislatíva

35. V priebehu roku 2002 boli prijaté viaceré legislatívne zmeny smerujúce k eliminácii násillia páchaného na ženách. Jednou z nich bolo zakotvenie „zákazu priblíženía na vzdialenosť menšiu ako 5 metrov a zdržiavať sa v blízkosti obydlia poškodenej“ v rámci primeraných obmedzení v Trestnom zákone²³, ktoré súd mohol v prípade odsúdenia páchatel'a uložiť ako

²¹ Vláda SR, uznesenie č. 870/2006, „Druhá a tretia periodická správa SR k Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien (CEDAW) (za obdobie 1998 – 2006)“.

²² Bodnárová, B. - Filadelfiová, J.: „Domáce násillie a násillie páchané na ženách v SR“, Súhrnná správa z reprezentatívneho výskumu, Bratislava: SŠPR, 2003.

²³ Z pôvodného návrhu noviel siedmich zákonov sa nepodarilo presadiť zmenu v Zákone o policajnom zbore (zákon č. 171/1993 Z. z.). Novelizovaný bol Trestný zákon (zákon č. 140/1960 Zb.), Trestný poriadok (zákon č. 141/1961

súčasť trestu alebo súčasť podmieneného prepustenia z výkonu trestu. Z praxe však bolo zjavné, že táto možnosť sa takmer vôbec neuplatňovala. Nedostatkom zákazu priblíženia bol hlavne fakt, že neexistovala možnosť, aby o takýto zákaz požiadala poškodená sama, keďže bol súčasťou trestu alebo podmieneného prepustenia. Od tohto ustanovenia sa očakávala dôraznejšia ochrana žien vystavených násiliu – konkrétne to, že ženy nebudú obviňované za násilné správanie ich partnera, a že sa násilie nebude bagatelizovať. Očakávaná sa však nespĺnili. **Prevažujúci trend je, že sa za akty týrania považujú len hrubé fyzické útoky a bagatelizujú sa iné formy násillia, dokonca sa iné ako fyzické násillie za násillie nepovažuje.** Po rekodifikácii trestného práva, ktorá vyústila do prijatia nového trestného zákona (zákon č. 300/2005 Z. z.) i trestného poriadku (zákon č. 301/2005 Z. z.), účinných od 1. 1. 2006, však obmedzenie „zákazu priblíženia na vzdialenosť menšiu ako 5 metrov“ už bolo vypustené. Napriek tomu, že prvoradým zámerom ženských mimovládnych organizácií, iniciujúcich novelizáciu zákonov zameraných na elimináciu násillia páchaného na ženách, bolo prijatie novely zákona o policajnom zbore, doteraz sa tak nestalo ani napriek novým pokusom v januári 2007. Zámerom navrhovanej novely bolo presadiť zákaz vstupu a možnosti vykázania do/zo spoločného obydllia (bytu) násillnej osobe.

36. V trestnom konaní zohrávajú mimoriadne významnú rolu znalci/znalkyne z odboru psychológie. Konanie páchatel'a môže byť kvalifikované ako trestný čin podľa § 208 Trestného zákona (Týranie blízkej a zverenej osoby) vtedy, ak správanie páchatel'a spôsobilo obeti fyzické alebo psychické utrpenie. To je neoddeliteľnou súčasťou skutkovej podstaty uvedeného trestného činu.²⁴ Skutočnosť, či obeť psychicky alebo fyzicky trpela v dôsledku páchatel'ovho správania, sa zisťuje znaleckým posudkom z odboru psychológie. Orgán činný v trestnom konaní môže ustanoviť za znalca akéhokoľvek znalca zapísaného v zozname znalcov. Neskúma a ani nie sú určené kritériá na zistenie faktu, či sa znalkyňa/znalec vo svojej činnosti venuje osobitne problémom psychických prejavov násillia, či sa zaoberá témou násillia páchaného na ženách, alebo či si akýmkoľvek spôsobom doplňa svoje odborné znalosti. **Prakticky v trestnom konaní nie je možné namietat', že znalec/znalkyňa ustanovený/á na posúdenie týchto otázok nie je kompetentný/á, pretože sa uvedenou oblasťou vo svojej práci nezaobera a nevenuje sa jej.** V mnohých prípadoch je výsledok znaleckého dokazovania taký, že poškodená nejaví známky obeť psychického týrania. V takomto prípade býva trestné konanie zastavené bez toho, aby sa vykonávali ďalšie dôkazy.

37. Novela Občianskeho zákonníka s účinnosťou od 1. 1. 2003 zaviedla ustanovenie umožňujúce obmedziť užívacie právo jedného z manželov k bytu alebo domu, ak sa v dôsledku psychického alebo fyzického násillia alebo hrozby takýmto násillím voči jednému z manželov alebo blízkej osobe stalo spoločné užívanie domu alebo bytu neznesiteľným.²⁵ Nová úprava zároveň výslovne ustanovila, že v prípade fyzického alebo psychického násillia nie je potrebné po zrušení spoločného nájmu zabezpečiť rozvedenému manželovi, ktorý sa

Zb.) Zákon o priestupkoch (zákon č. 372/1990 Zb.), Občiansky zákonník (zákon č. 40/1964 Zb.), Občiansky súdny poriadok (zákon č. 99/1963 Zb.) a Zákon o odškodnení obeť násillných trestných činov (č. 255/1998 Z. z.).

²³ § 89 ods. 23 písm. c) zákona č. 140/1960 Zb..

²⁴ „(1) Kto týra blízku osobu alebo osobu, ktorá je v jeho starostlivosti alebo výchove, spôsobujúc jej fyzické utrpenie alebo psychické utrpenie

a) bitím, kopaním, údermi, spôsobením rán a popálenín rôzneho druhu, ponižovaním, pohrdavým zaobchádzaním, neustálym sledovaním, vyhrázaním, vyvolávaním strachu alebo stresu, násillnou izoláciou, citovým vydieraním alebo iným správaním, ktoré ohrozuje jej fyzické alebo psychické zdravie alebo obmedzuje jej bezpečnosť,

b) bezdôvodným odopieraním stravy, oddychu alebo spánku alebo odopieraním nevyhnutnej osobnej starostlivosti, ošátenia, hygieny, zdravotnej starostlivosti, bývania, výchovy alebo vzdelávania,

c) nútením k žobrote alebo k opakovanému vykonávaniu činnosti vyžadujúcej jej neúmernú fyzickú záťaž alebo psychickú záťaž vzhľadom na jej vek alebo zdravotný stav alebo spôsobilej poškodiť jej zdravie,

d) vystavovaním vplyvu látok spôsobilých poškodiť jej zdravie, alebo

e) neodôvodneným obmedzovaním v prístupe k majetku, ktorý má právo užívať, potrestá sa odňatím slobody na tri roky až osem rokov.

(2) Odňatím slobody na sedem rokov až pätnásť rokov sa páchatel' potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1

a) a spôsobí ním ťažkú ujmu na zdraví alebo smrť,

b) z osobitného motívu,

c) hoci bol v predchádzajúcich dvadsiatich štyroch mesiacoch za taký čin odsúdený alebo z výkonu trestu odňatia slobody uloženého za taký čin prepustený, alebo

d) závažnejším spôsobom konania.

(3) Odňatím slobody na pätnásť rokov až dvadsaťpäť rokov alebo trestom odňatia slobody na doživotie sa páchatel' potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1 a spôsobí ním ťažkú ujmu na zdraví viacerým osobám alebo smrť viacerých osôb.“

²⁵ § 146, § 705a, § 112 zákona č. 40/1964 Zb.

násilia dopúšťal, akúkoľvek bytovú náhradu. **Prax však ukazuje, že vyššie uvedené ustanovenie Občianskeho zákonníka sa zväčša uplatňuje len pri vydávaní predbežných opatrení obmedzujúcich užívacie právo jedného z manželov k bytu alebo domu.**²⁶

38. Ďalším nedostatkom v súdnej praxi je fakt, že napriek tomu, že vyššie uvedené ustanovenie Občianskeho zákonníka neuvádza, že na jeho uplatnenie je nutné odsúdenie páchatel'a v trestnom konaní, ktoré sa proti nemu vedie, súdy často pozastavia konanie vo veci obmedzenia užívacieho práva so zdôvodnením, že k rozhodnutiu je potrebný rozsudok v trestnom stíhaní vedenom proti páchatel'ovi. Ak bol páchatel' zbavený obvinenia v trestnom konaní, ktoré sa proti nemu viedlo, súd často návrh na vylúčenie z užívania zamietne ako neopodstatnený.

39. Náhradu majetkovej a nemajetkovej škody spôsobenej na zdraví možno požadovať prostredníctvom všeobecných ustanovení o škode a jej náhrade podľa Občianskeho zákonníka.²⁷ Existujúce ustanovenia súdy dlhodobo aplikujú predovšetkým s ohľadom na to, či zásah do práva na ochranu osobnosti vyvolal zníženie dôstojnosti a vážnosti osobnosti v očiach verejnosti. Dôležité preto bude zmeniť tieto ustanovenia tak, aby prostriedky na dosiahnutie náhrady nemajetkovej ujmy zodpovedali špecifickým potrebám poškodených osôb.

2. Ochranné mechanizmy a interdisciplinárny prístup

40. V roku 2004 vláda SR prijala *Národnú stratégiu na prevenciu a elimináciu násilia páchaného na ženách a v rodinách*²⁸ (ďalej len „stratégia“). Po predložení stratégie bola vláda SR vystavená obrovskej kritike zo strany MVO, ktorých požiadavky nakoniec neboli v texte stratégie zohľadnené. Ako vyplýva už zo samotného názvu, **stratégia nie je špecifickým materiálom zameraným na elimináciu násilia páchaného na ženách, ale je priradená k problematike násilia v rodinách**, t. j. rieši násilie na ženách, deťoch, starších ľuďoch, zdravotne postihnutých a pod. Integrovanie tak rozmanitých problémových oblastí do „jedného balíka“ (stratégie) neumožňuje nastaviť skutočne efektívne opatrenia zamerané špeciálne na elimináciu násilia páchaného na ženách. Navyše, priradenie fenoménu násilia páchaného na ženách pod problém násilia v rodinách evokuje, že príčinou násilia na ženách je dysfunkcia rodiny, prípadne člena rodiny.

41. **Stratégia vôbec nereflektuje skutočnosť, že násilie páchané na ženách ako rodovo podmienené násilie je svojou povahou tak špecifické, že si nevyhnutne vyžaduje osobitný prístup a osobitné opatrenia na jeho prevenciu a elimináciu.** Tento fakt potvrdzuje aj Všeobecné odporúčanie 19 k článku 1, ktorý definuje diskrimináciu žien. Definícia diskriminácie zahŕňa **rodovo podmienené násilie, to znamená násilie, ktoré je namierené proti žene kvôli tomu, že je ženou alebo, ktoré ženy zasahuje nepomerne viac.** Naopak, národná stratégia úplne opomína fakt, že rodovo podmienené násilie súvisí so ženskou identitou a s nerovnováhou moci v spoločnosti medzi ženami a mužmi. Rozpoznanie a uznanie súvislostí medzi násilím páchaným na ženách a patriarchálnou spoločenskou štruktúrou musí tvoriť základné východisko každého dokumentu, ktorý si kladie za cieľ prevenciu a elimináciu tohto fenoménu. **Zásada rodovo citlivého prístupu ako základné východisko pre elimináciu násilia sa v stratégii spomína iba formálne, bez toho, aby sa akýmkoľvek spôsobom premietla do konkrétnych opatrení, čo následne znemožňuje nastaviť opatrenia podľa spomínaných ľudskoprávných východísk.**

42. Rok od prijatia stratégie vláda SR schválila *Národný akčný plán na prevenciu a elimináciu násilia páchaného na ženách na roky 2005 – 2008*²⁹ (ďalej len „NAP“). I keď NAP sa na rozdiel od stratégie zameriava na problematiku násilia páchaného na ženách osobitne, medzi jeho najväčšie nedostatky patrí chýbajúce vymedzenie predpokladaných finančných a personálnych nákladov, ktoré sú nevyhnutné na to, aby sa NAP mohol efektívne splniť. **V skutočnosti vláda nevyčlenila na plnenie NAP-u žiadne finančné prostriedky –**

²⁶ § 76 písm. g) zákona č. 99/1963 Zb., ktoré bolo zavedené novelou Občianskeho súdneho poriadku.

²⁷ § 11, § 13, § 420 zákona č. 40/1964 Zb.

²⁸ Vláda SR, uznesenie č. 1092/2004.

²⁹ Vláda SR, uznesenie č. 635/2005.

napĺňanie opatrení a ich finančné krytie ponechala na jednotlivé rezorty, ktoré však pridelené úlohy plnia iba formálne.

43. Za plnenie cieľov NAP-u je zodpovedné Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR v spolupráci s Expertnou skupinou pre prevenciu násillia páchaného na ženách a v rodinách pri Rade vlády SR pre prevenciu kriminality (ďalej len „expertná skupina“). Napriek tomu, že expertná skupina existuje už od roku 2005, stretla sa iba trikrát. Doteraz nie je k dispozícii evaluačná správa o jej aktivitách a na jej prácu neboli špecificky vyčlenené žiadne finančné prostriedky. Členmi a členkami Expertnej skupiny sú zástupcovia a zástupkyne ministerstiev, VÚC, vedeckých inštitúcií a MVO. Prevažná väčšina týchto osôb nemá žiadne praktické skúsenosti s problematikou násillia páchaného na ženách **a akékoľvek kritické pripomienky zo strany členiek expertnej skupiny z MVO sú znevažované a nebrané do úvahy**. Vládna správa SR v odseku 36 uvádza že Expertná skupina „... [p]odporuje vytváranie ďalších pracovných skupín a tímov, koordinuje vytváranie intervenčných tímov všetkých zainteresovaných profesií a monitoruje postupy práce, ako aj vytvára indikátory... v súlade so spoločným Európskym systémom pre meranie progresu v boji proti násilliu páchanému na ženách.“ Ide o výslovné zavádzanie – expertná skupina doteraz nepracovala na žiadnom vypracovávaní indikátorov, a už vôbec nekoordinuje vytváranie intervenčných tímov. Stretáva sa iba formálne a kritické pripomienky členiek expertnej skupiny z MVO úplne ignoruje.

44. V rámci implementácie NAP-u by mali byť vytvorené intervenčné tímy odborníkov a odborníkov na koordináciu práce zainteresovaných profesií v pôsobnosti VÚC a Úradov práce, sociálnych vecí a rodiny (ÚPSVAR). **Keďže v osnovách väčšiny vzdelávacích inštitúcií, ktoré pripravujú odborníkov/odborníčky zo zainteresovaných profesií do praxe, nie je špecificky obsiahnutá problematika násillia páchaného na ženách a neexistuje ani povinné systematické vzdelávanie pre odborníkov/odborníčky jednotlivých profesií, ktorí/é pôsobia v praxi**, nie je možné v súčasnosti takéto tímy vytvárať a budovať inštitucionálny rámec koordinovanej pomoci ženám, ktoré zažívajú alebo zažili násillie v párových vzťahoch, čo je jeden z cieľov NAP. Táto situácia je v rozpore so Všeobecným odporúčaním č. 19 k článkom 16 a 5 CEDAW Dohovoru, podľa ktorého rodovo citlivé vzdelávanie orgánov činných v trestnom konaní je základom účinnej implementácie Dohovoru.³⁰

45. NAP by mal urýchlene reagovať aj na nevyhnutnú potrebu zvyšovania počtu bezpečných ženských domov a poradenských centier pre ženy a zaviesť špecializované služby v sieti sociálnych služieb reflektujúce potreby tejto cieľovej skupiny, čo je priamo zakotvené aj vo Všeobecnom odporúčaní 19 k článkom 16 a 5 CEDAW Dohovoru („obetiam násillia by mala byť poskytnutá primeraná ochrana a podporné služby“).

46. Na naplnenie tohto cieľa neboli vyčlenené žiadne finančné prostriedky a ani neboli definované štandardy poskytovania takýchto špecializovaných služieb. **V súčasnosti sú na Slovensku dva útulky poskytujúce služby špecificky iba pre ženy – obeť násillia v párových vzťahoch a ich deti s kapacitou 38 miest a päť krízových centier poskytujúcich služby špecificky pre vyššie uvedenú cieľovú skupinu.³¹ Ani jeden z útulkov nespĺňa jeden zo základných štandardov pre tento typ sociálneho zariadenia odporúčaných EÚ, ktorým je bezplatné poskytovanie služieb.**

3. Mimovládne organizácie

47. Aj keď jednou z úloh NAP-u je vytvoriť systém financovania MVO, ktoré pôsobia v téme násillia páchaného na ženách, doposiaľ sú tieto organizácie financované nedostatočne, z dotácií jednotlivých ministerstiev, pričom komisie pridelujúce financie nemajú dostatočné vedomosti o problematike násillia páchaného na ženách. **Neexistuje rámec financovania služieb, ktoré MVO poskytujú ženám, ktoré zažívali a zažívajú násillie v párových**

³⁰ OSN, Výbor pre odstránenie diskriminácie žien, „Všeobecné odporúčanie č. 19: Násillie páchané na ženách“, 11. zasad. 1992, ods. 24(b); odporúčanie č. 3, 1987.

³¹ ZZŽ Fenestra, „Monitorovacia správa pre Stop Violence Against Women National Monitor Program“, ZZŽ Fenestra, Košice, 2006.

vzťahoch, hoci tým mnohokrát supľujú úlohu štátu a miestnych samospráv ako poskytovateľov sociálnych služieb.

48. **Spolupráca štátnych/verejných inštitúcií pri príprave a implementácii strategických dokumentov a plánov v oblasti násilia páchaného na ženách s MVO je nesystematická a nepravideľná.** Vo väčšine prípadov ide o jednorazové aktivity, hlavne na miestnej a regionálnej úrovni, zväčša iniciovaných zo strany MVO.

4. Prevencia

49. Situácia v oblasti eliminácie násilia na ženách prostredníctvom práce s médiami, na rozdiel od iných oblastí, v ktorých prebehli aspoň čiastkové zmeny, je alarmujúca. Nielenže chýbajú konkrétne stratégie na uskutočnenie zmien v mediálnom priestore, ale zlyhávajú aj akékoľvek snahy naštartovať preventívne opatrenia v tejto oblasti zo strany vládnych inštitúcií.

50. V SR neboli doposiaľ spracované monitoriny o násilí páchanom na ženách a o spôsoboch prezentovania násilia a rodovej problematiky v médiách. K dispozícii sú len čiastkové monitoriny MVO, z výsledkov ktorých je zrejmé, že existuje iba málo mediálnych výstupov prezentovaných rodovo citlivým spôsobom. Úplne absentujú akékoľvek mediálne kampane zo strany vlády, ktoré by scitlivovali laickú i odbornú verejnosť na problematiku násilia páchaného na ženách. V SR nie sú vybudované monitorovacie a analytické centrá, ktoré by prinášali potrebné informácie pre nasmerovanie strategických aktivít pre oblasť médií; legislatívne a samoregulačné mechanizmy neobsahujú ani základné princípy rodovej rovnosti; školiace aktivity sú len čiastkové a nespĺňajú požiadavky na systematické vzdelávanie potrebné na zmenu situácie.

51. Medzi jednotlivými opatreniami NAP-u sa nachádzajú aj opatrenia zamerané na prácu s médiami. Pozitívom je, že tieto opatrenia boli vôbec do NAP-u zaradené, avšak najväčšou výhradou ostáva fakt, že opatrenia špeciálne zamerané **na podporu rodovej rovnosti a rodovej citlivosti, ktoré by mali byť kľúčovým prvkom prevencie násilia páchaného na ženách, neboli vôbec reflektované. NAP prináša len opatrenia zamerané na násilie, t. j. nie v jeho spoločenskom kontexte.** Opätovne tak dochádza k nenaplneniu Všeobecného odporúčania č. 19 (ods. 24(f)): „... [m]ali by byť prijaté účinné opatrenia na prekonanie týchto postojov a praktík. Štáty by mali zaviesť vzdelávanie a program informovanosti verejnosti, ktoré by pomáhali eliminovať predsudky, ktoré bránia rovnosti žien“.

52. Podobná situácia je v oblasti inštitucionálnej výchovy. Skutočnosť, že výchova, ktorá podporuje rodové stereotypy nanovo vytvára a podporuje nerovnováhu moci v spoločnosti, a tak prispieva k vzniku a tolerancii násilia páchaného na ženách, sa nestala základom pre efektívne strategické kroky zo strany vlády SR. Opäť absentuje relevantný výskum zameraný na výskyt stereotypného vnímania úlohy žien a mužov v prostredí inštitucionálneho školstva. V tomto smere je nevyhnutný cieľavedomý zber informácií prostredníctvom výskumov alebo analýz, ktoré by sa stali základom pre naštartovanie konštruktívnych zmien.

5. Výskum a zber dát

53. Na Slovensku existuje iba jeden reprezentatívny výskum v téme násilia páchaného na ženách z roku 2003, ktorý bol financovaný zo súkromných a nadačných zdrojov. Neexistuje žiaden aktuálnejší výskum (či už kvantitatívny alebo kvantitatívny), štatistické zisťovania a vláda SR nevyvinula žiadne iniciatívy na ich uskutočnenie a financovanie. V čase písania tejto správy prebiehal zber a analýza 2. reprezentatívneho výskumu o situácii v oblasti násilia páchaného na ženách v SR, avšak oficiálne výsledky ešte neboli k dispozícii (súhrnná správa). Výskum realizoval Inštitút pre výskum práce a rodiny a zber dát, bol financovaný zo zdrojov UNIFEM. Žiadna zo zainteresovaných profesií nezberá údaje, ktoré by sa špecificky týkali násilia páchaného na ženách v párových vzťahoch, čo je prekážkou vytvárania rámca koordinovanej pomoci a strategického plánovania riešení tejto problematiky. Veľkým problémom je aj neexistencia genetickej databanky páchatelov trestných činov násilia páchaného na ženách, ktorá by uľahčila prácu orgánov činných v trestnom konaní.

Odporúčania vláde SR a iným štátnym orgánom

54. Na základe vyššie uvedených skutočností navrhujeme, aby vláda SR a príslušné orgány verejnej správy pri implementácii záväzkov v oblasti boja proti násiliu páchanom na ženách venovali náležitú pozornosť nasledujúcim odporúčaniam:

- Vytvoriť účinné mechanizmy monitoringu uplatňovania súčasnej legislatívy orgánmi činnými v trestnom konaní a pravidelne tento monitoring vyhodnocovať a sprístupňovať verejnosti.
- Vytvoriť mechanizmus pravidelných previerok súdnych znalcov/znalkýň v odbore psychológia v súvislosti s prejavmi traumy u obetí násilia páchaného na ženách v párových vzťahoch a zabezpečiť ich špecifické zaškolenie v tejto téme.
- Vypracovať samostatnú stratégiu na elimináciu násilia páchaného na ženách a vo všetkých opatreniach zohľadniť základné východisko na elimináciu a prevenciu násilia – rodovú nerovnosť.
- Zabezpečiť vyčlenenie dostatočného množstva finančných prostriedkov na plnenie aktivít NAP a činnosť expertnej skupiny, zabezpečiť pravidelné vyhodnocovanie činnosti expertnej skupiny a plnenie NAP a sprístupniť správy o činnosti a plnení verejnosti.
- Vytvoriť jasné a detailné smernice postupu práce s obeťami násilia páchaného na ženách v párových vzťahoch pre všetky zainteresované profesie a doplniť systém pregraduálneho a postgraduálneho vzdelávania všetkých zainteresovaných profesií o problematiku násilia páchaného na ženách.
- Aktívne prizývať feministické a ženské MVO k spolupráci pri tvorbe strategických dokumentov a plánov na elimináciu násilia páchaného na ženách, rešpektovať ich expertízu v tejto oblasti a vyčleniť dostatočné finančné prostriedky na budovanie kapacít a inštitucionálne posilnenie MVO pôsobiacich v oblasti primárnej, sekundárnej a terciárnej prevencie násilia páchaného na ženách a v oblasti poskytovania služieb obeťami.
- Urýchlene naštartovať a finančne zabezpečiť aktivity, ktoré by motivovali médiá k účasti na rozvíjaní princípov nulovej tolerance k násiliu a rodovej rovnosti a k participácii na mediálnych informačných kampaniach v tejto oblasti.
- Iniciovať a realizovať vzdelávacie aktivity v oblasti rodovej rovnosti a rodovo podmieneného násilia pre profesionálov a profesionálky z oblasti mediálnej a marketingovej komunikácie; doplniť vzdelávacie štandardy o oblasť rodovo citlivého prístupu v mediálnej práci na vysokých školách, ktoré sa podieľajú na pregraduálnom vzdelávaní profesionálov a profesionálok v oblasti mediálnej a marketingovej komunikácie.
- Eliminovať rodovo necitlivý prístup a šírenie rodových stereotypov z oblasti inštitucionalizovaného školstva na všetkých druhoch a stupňoch škôl od materských škôl až po vysoké školy, analyzovať a monitorovať výchovno-vzdelávacie postupy na všetkých typoch škôl s ohľadom na výskyt rodovo necitlivého prístupu a šírenia rodových stereotypov.
- V spolupráci s expertkami a expertmi z MVO zdokonaľiť a doplniť evidenciu výskytu a následkov násilia voči ženám a vytvoriť systém súhrnného spracovania štatistických údajov. Zabezpečiť pravidelné publikovanie štatistických údajov o násilí páchanom na ženách.
- Zaradiť ukazovatele násilia páchaného na ženách do širšie koncipovaných celoslovenských výskumov (výskum zdravotného stavu obyvateľstva, všeobecný

sociálny prieskum, výskum viktimizácie, výskum kriminality, výskum latencie, výskum demografického správania, či výskum populačnej klímy, atď.).

Použitá literatúra

- Bodnárová, B. – Filadelfiová, J.: Domáce násilie a násilie páchané na ženách v SR, Súhrnná správa z reprezentatívneho výskumu, Bratislava: SŠPR, 2003.
- Bosá, M.: Prečo ženy zažívajú násilie, In: Ružový a modrý svet: rodové stereotypy a ich dôsledky (editorky: Cviková, J. – Juráňová, J.), Bratislava : Aspekt, 2003.
- Filadelfiová, J.: Násilie páchané na ženách ako súčasť verejnej politiky, Bratislava, 2005.
- Kiczková, Z. – Szapuová, M.: Analýza dokumentu „Národná stratégia na prevenciu a elimináciu násilia páchaného na ženách a v rodinách“ a „Národného akčného plánu na elimináciu násilia páchaného na ženách“, sekundárna analýza, EsFem, 2006.
- Magurová, Z.: Porovnanie vývoja právnej úpravy domáceho násilia v slovenskej a českej republike s dôrazom na jej uplatňovanie v slovenskej praxi (Výstupy z kongresu „Právem proti domácimu násilí“ 7. –10. 01. 2007), www.profem.cz.
- Mesochoritsová, A.: Média a násilie páchané na ženách, Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2005.
- Mesochoritsová, A.: Sekundárna analýza k problematike násilia páchaného na ženách, EsFem, 2006.
- Rajtáková, I.: Legislatívne zmeny a trendy v oblasti domáceho násilia, www.stopvaw.org.
- Databáza klientiek a prípadové štúdie ZZŽ Fenestra.
- Monitor inštitúcií, ZZŽ Fenestra, 2006.
- Monitorovacia správa pre Stop Violence Against Women National Monitor Program, ZZŽ Fenestra, 2006.

Článok 6: Obchodovanie so ženami

Katarína Farkašová, Aliancia žien Slovenska

1. Prehľad aktuálnej situácie

55. Situácia v problematike obchodovania s ľuďmi v SR sa začala výrazne meniť v roku 2005 po zverejnení správy Ministerstva zahraničných vecí USA. Podľa škály pozostávajúcej zo štyroch bodov sa Slovenská republika v správe (2004) ocitla v druhej skupine, medzi štátmi, „ktoré nedosahujú minimálne štandardy, spravili však niektoré kroky k posilneniu boja proti obchodovaniu s ľuďmi, ale nevenujú tejto problematike patričnú pozornosť“. Takéto hodnotenie bolo pre medzinárodný obraz Slovenska neprijateľné najmä preto, že už v roku 2003 bol schválený projekt United Nations Office for Drugs and Crime (UNODC) a ministerstva vnútra, ktorého súčasťou mal byť aj Program podpory a ochrany obetí obchodovania s ľuďmi.

56. Ako reakciu na hodnotenie USA spustil vtedajší minister zahraničných vecí Eduard Kukan aktivity, ktoré mali viesť k urýchlenej náprave. V roku 2005 bola zriadená *Expertná skupina na prevenciu a pomoc obetiam obchodovania s ľuďmi* pri Rade vlády SR pre prevenciu kriminality, ktorá začala činnosť v júni 2005. V tejto skupine boli zástupcovia MV SR, MS SR, Generálnej prokuratúry SR, MZV SR, MPSVaR SR, MF SR, Úradu vlády SR, Úradu boja proti organizovanej kriminalite, Úradu splnomocnenkyne vlády SR pre rómske komunity a IOM. **Okrem zástupkyne vedúcej expertnej skupiny, ktorá je súčasne výkonnou riaditeľkou občianskeho združenia, v nej neboli zastúpené žiadne mimovládne organizácie.**

57. Úlohou tejto expertnej skupiny bolo zmapovať situáciu v SR a vypracovať stratégiu a *Národný akčný plán boja proti nezákonnému obchodovaniu s ľuďmi na roky 2006 – 2007* (ďalej len „NAP 2006 – 2007“). Ciele NAP-u mali byť zamerané na organizáciu a koordináciu, zbieranie údajov a výskum, prevenciu, informovanosť a vzdelávanie, legislatívu, pomoc obetiam a spoluprácu. Avšak tento materiál, ktorý bol prijatý v januári 2006, nespĺňal medzinárodné kritéria na akčný plán, pretože neuvádzal konkrétne aktivity, presné určenie zodpovedností, zadelenie úloh s termínmi plnenia a najmä rozpočet vrátane zdrojov a prostriedkov. Bol preto viac stratégiou než akčným plánom.

58. Hoci táto expertná skupina formálne zrušená nebola, jej členovia sa už nestretávajú. Napriek tomu skupina vykazuje prácu ako napríklad infokampaň o dopade Schengenu na občanov Slovenskej republiky a rizikách obchodovania s ľuďmi pre starostov 6 okresov na východe Slovenska, školenie mestských policajtov s IOM a školenie policajtov – preventistov s Alianciou žien.

59. Dňa 15. decembra 2006 vznikla nová (paralelná) skupina – *Expertná skupina na boj proti obchodovaniu s ľuďmi*, ktorá prebrala zabezpečenie úloh vyplývajúcich z NAP a mala sa zaoberať všetkými aspektmi boja proti OSL. Skupina sa stretáva raz ročne. K expertom a expertkám z organizácií, ktoré sú zastúpené už v prvej expertnej skupine, pribudli noví a nové z MZ, Migračného úradu, Úradu hraničnej a cudzineckej polície, zástupcovia a zástupkyne jednotlivých odborov MV a Policajného prezídia. Pribudli aj mimovládne organizácie. V obidvoch týchto expertných skupinách prišlo k viacerým zmenám – menili sa najmä ich kompetencie, náplň práce, ako aj vedúci predstavitelia, a to predovšetkým v súvislosti s politickými zmenami. Tieto dve skupiny spolu nekomunikujú a nespolupracujú.

60. Zatiaľ čo *Expertná skupina na prevenciu a pomoc obetiam obchodovania s ľuďmi* sa vrátila výlučne k prevencii, *Expertná skupina na boj proti obchodovaniu s ľuďmi* sa zamerala na stratégiu. Nepokryté ostali záležitosti ako identifikácia obetí, ich odovzdanie do starostlivosti mimovládnych organizácií a ochrana ich ľudských práv. V tomto rozložení úloh sa na expertnej úrovni vlastne obetiam obchodovania nevenuje nikto.

2. Financovanie opatrení na podporu a ochranu obetí OSL

61. Financovanie starostlivosti o obeť nie je dlhodobé a systémovo vyriešené. Na rok 2006 boli na zabezpečenie úloh vyplývajúcich z akčného plánu zo štátneho rozpočtu (z rozpočtovej kapitoly ministerstva vnútra určenej mimovládny organizáciám na účely realizácie programu podpory a ochrany obetí obchodovania s ľuďmi) pôvodne plánované výdavky v sume 1,9 mil. Sk, ktoré boli na základe rozpočtových opatrení vykonaných v priebehu roka upravené na sumu 500 tis. Sk. K 31. decembru 2006 boli tieto výdavky čerpané v sume 480 tis. Sk na nákup softvéru.³² Na rok 2007 boli rozpočtované finančné prostriedky na zabezpečenie úloh rezortu v oblasti boja proti obchodovaniu s ľuďmi v sume 2 mil. Sk, z toho predovšetkým na financovanie mimovládnych organizácií (1,5 mil. Sk), na zabezpečenie propagačných materiálov (150 tis. Sk) a na školiace a vzdelávacie aktivity (350 tis. Sk).³³

3. Program podpory a ochrany obetí obchodovania s ľuďmi

62. *Program podpory a ochrany obetí obchodovania s ľuďmi* (ďalej len „Program“), ktorý začal vznikať už v roku 2003, mal priniesť zásadný posun v riešení problematiky. Odvtedy prešiel mnohými zmenami a bol konečne spustený až v roku 2007. Hoci bol v súlade s medzinárodnými štandardmi pripravovaný aj pre všetky obeť OSL vrátane cudzincov, v pilotnej fáze sa predsa len obmedzil iba na slovenské obeť obchodované do zahraničia. **Nakoniec v roku 2007 boli do Programu navrhnuté len 3 obeť, v konečnom dôsledku však do neho vstúpili iba dve ženy.**

63. Do Programu boli na základe konkurzu vedeného ministerstvom vnútra vybrané tri mimovládne organizácie, ktoré vykonávajú terénnu sociálnu prácu – bratislavská Prima, nitrianska Storm a Dotyk z Beckova, ktorého činnosť je zahmlená, nielen čo sa týka práce, kontaktov a financovania, ale aj faktom, že má vlastnú bezpečnostnú službu. Prvé dve dostali na rok 2007 po 150 000 Sk. Ich úlohou bolo vyhľadávať, identifikovať a informovať obeť o Programe. Dotyk dostal 1 200 000 Sk a prevzal dlhodobú starostlivosť o obeť OSL, ktorá pokračuje aj po vyradení obetí z Programu alebo aj keď do Programu zaradené nie sú. **Do Programu nebola prizvaná žiadna z organizácií na východe Slovenska, hoci odtiaľ pochádza väčšina obetí OSL, a to najmä z marginalizovaných rómskych komúní.** Mimovládne organizácie, ktoré participujú na Programe, nedostali pred spustením Programu žiadne školenie ani informácie o tom, ako majú komunikovať s potenciálnymi obeťami a ako ich majú motivovať, aby mali záujem o vstup do Programu.

64. Obeť OSL mohla v Programe zotrvať len 40 dní, ale presne na toľko dní bola vymedzená aj doba na rozmyslenie, či obeť vstúpi do Programu, alebo nie. Fakticky teda doba na rozmyslenie nebola v Programe zohľadnená, resp. ak sa aj obeť po 40 dňoch rozhodla, že bude spolupracovať s políciou, už jej pobyt v Programe vlastne skončil. Existuje obava, že

³² Šnajdrová, J.: „UNODC – Program podpory a ochrany obetí obchodování s lidmi na Slovensku“, Bratislava, 2007.

³³ Tamtiež.

obete nedostávajú informáciu o možnej právnej ochrane v prípade svedčenia proti obchodníkom. Nie je jasné, kto a či vôbec niekto obetiam kvalifikovane vysvetľuje, že môžu žiadať, aby boli ich údaje v spisoch utajené. Účasť obete v Programe bola podmienená spoluprácou s políciou.

65. Financovanie Programu prebieha formou projektov, ktoré predkladajú mimovládne organizácie vždy do konca januára. O schválení projektu hlasuje expertná skupina. Dá sa predpokladať, že financie sa takto dostávajú len do organizácií, ktoré majú s ministerstvom vnútra uzavretú dohodu o spolupráci v Programe. Keďže výber organizácií zahrnutých v Programe prebieha formou pohovorov na ministerstve vnútra a nie je transparentný, ostáva otvorená otázka, či môže byť ministerstvom vnútra finančne podporená aj organizácia, ktorá by priniesla nový zaujímavý impulz do riešenia problematiky OSL, avšak mimo Programu ministerstva.

66. Údaje (informácie, štatistiky) o OSL nie sú jednotne archivované. Spis, prechádzajúci z rezortu do rezortu, dostáva inú značku podľa systému daného rezortu, čo značne sťažuje sledovanie konkrétneho spisu, resp. priebeh danej kauzy. Každý rezort (ministerstvo vnútra, prokuratúra, ministerstvo spravodlivosti) si vytvára svoj vlastný systém štatistik, fungujúci s iným softvérom a zachycujúci rozdielne aspekty, takže jednotlivé štatistiky sú navzájom neporovnateľné a nekompatibilné. Dáta sa navyše uchovávajú v archívoch rôznych inštitúcií. Výsledkom je, že napríklad nemožno sledovať, koľko z prípadov OSL, v ktorých bolo vznesené obvinenie po roku 2004, bolo doteraz právoplatne ukončených odsudzujúcim rozsudkom a pod. Problém nesúrodých štatistik sa predstaviteľmi týchto inštitúcií nepovažuje za závažný a neexistujú žiadne plány na nápravu tohto stavu. Často sa stáva, že médiám a verejnosti sú predkladané nesúrodé a protichodné čísla o počte objasnených prípadov či o počte odsúdených za OSL a trestné činy s ním súvisiace. Okrem toho o niektorých javoch súvisiacich s OSL neexistujú údaje (napríklad o pouličnom nelegálnom sex biznise v slovenských mestách a s ním súvisiacich prípadoch OSL, v ktorých je SR cieľovou krajinou).

67. Od 1. júla 2007 je v platnosti novela Zákona o pobyte cudzincov³⁴, ktorá umožňuje používať inštitút povolenia k tolerovanému pobytu aj pre obete OSL. Avšak trvalý pobyt možno cudzincovi udeliť, len ak je to v „záujme SR“ a po rozhodnutí národného koordinátora, ktorým je štátny tajomník ministerstva vnútra. „Záujem SR“ však nie je v žiadnom dokumente ani predpise definovaný, takže tolerovaný pobyt pre obete OSL je v podstate len hypotetický.

4. Ľudské práva

68. Najväčším problémom v asistencii obetiam OSL je skutočnosť, že Slovensku chýba sociálny program pre obete OSL, vychádzajúci z ľudskoprávných pozícií, ktorý by im pomohol prerušiť kontakty s podsvetím. Ukazuje sa, že obchodovaní ľudia si väčšinou nie sú vedomí svojich ľudských práv a skutočnosti, že boli porušené. Vzťah k problematike OSL je vo všeobecnom vnímaní, štátnu správu nevynímajúc, poznačený práve kriminalizáciou obetí. Formulácie o ľudských právach v štátnych dokumentoch nie sú domácim produktom, ale prichádzajú zvonku ako formálne a nie sú preto zatiaľ pociťované ako vlastné a autentické. Práve cez jazyk sa potom aj navrhované riešenia javia ako cudzie, deklarované.

69. Aj v novom *Národnom programe boja proti obchodovaniu s ľuďmi na roky 2008 – 2010* (ďalej len „NPB“) a v *Národnom akčnom pláne boja proti obchodovaniu s ľuďmi na roky 2008 – 2010*³⁵ (ďalej len „NAP“) sa práva obetí spomínajú len formou doslovných mechanických prepisov formulácií z medzinárodných dokumentov bez ohľadu na daný kontext. Dokumenty nespomínajú ani nevymenovávajú, ktoré ľudské práva obetí sú najčastejšie ohrozené, na porušovanie ktorých si orgány činné v trestnom konaní musia dať pozor, či tiež o rehabilitáciu ktorých sa majú snažiť programy podpory obetí. Ľudské práva sú v týchto dokumentoch len heslom, ktorého význam sa nikde nekonkretizuje a pojmom, s ktorým sa nespájajú žiadne konkrétne ciele ani aktivity. Navyše sa v týchto dokumentoch objavuje formulácia z NAP 2006 – 2007 „**nezákonné obchodovanie s ľuďmi**“, ktorá akoby evokovala, že existuje aj

³⁴ Zákon č. 48/2002 Z. z. o pobyte cudzincov a zákon č. 693/2006 Z. z.

³⁵ Vláda SR, uznesenie č. 251/2008.

obchodovanie s ľuďmi, ktoré je v súlade so zákonom. Vládne dokumenty takto verbálne spochybňujú úprimný ľudský postoj k obetiam a ako vyplýva z povahy tejto problematiky, spochybňujú tým aj úspešnosť jej riešenia.

70. NPB na roky 2008 – 2010 bol schválený až dňa 23. apríla 2008, preto v tejto správe možno len zásadne konštatovať, že má ambície zohľadniť nedostatky predchádzajúceho NAP-u. Aj keď nový NPB signalizuje snahu štátu zefektívniť boj s OSL, na druhej strane sa však stále objavujú signály, ktoré túto snahu relativizujú. Takými signálmi je napr. správa z národnej tlače, podľa ktorej je národný koordinátor podozrivý z domáceho násillia páchaného na svojej manželke a toto podozrenie zatiaľ nebolo hodnoverne potvrdené ani vyvrátené.³⁶ Verejnosť môže byť zmätená, ak sa o vedúcom predstaviteľovi boja proti OSL dopočuje, že sa údajne dopustil konania, ktoré je v rozpore s etikou deklarovanou jeho pracovným poverením. Ďalším prekvapujúcim signálom bolo odmietnutie prístupu na medzinárodnú konferenciu „Obchodovanie s ľuďmi v strednej Európe“, organizovanú v dňoch 31. marca – 1. apríla 2008 Ministerstvom vnútra SR, a to práve pracovníkom tímu, ktorí pripravujú správu pre UNODC o situácii v problematike OSL na Slovensku. Preto sa vynára otázka, či nový NPB a NAP naozaj prinesú kvalitatívnu zmenu a posun vpred v boji proti OSL.

71. Z praktických skúseností v kontakte s príslušníkmi Policajného zboru SR, prokurátormi a sudcami, ktorí prichádzajú do styku s problematikou OSL vyplýva, že ak sú medzi nimi ľudia, ktorí sa vo svojej práci snažia zohľadňovať práva obetí OSL, robia to len z vlastnej iniciatívy a vďaka svojim ľudským kvalitám. Rezort ministerstva vnútra neuskutočnil žiadne školenia pre policajtov, napríklad o technikách výsluchu ohrozených skupín obetí.

72. Okrem toho vyššie spomínaný formálny postoj k právam obetí vyúsťuje do komunikácie smerom k médiám a verejnosti, ktorá podporuje v spoločnosti zažité predsudky, resp. sa ich nesnaží vyvrátiť. Štátne orgány nevyvíjajú nijakú viditeľnú aktívnu činnosť smerom k médiám v oblasti prevencie a informovania verejnosti o OSL. Takisto sa nevenuje dostatočná pozornosť iným formám prevencie a aktivitám v ohrozených komunitách a sociálne postihnutých prostrediach. Obete sú tak spoločnosťou vnímané výlučne ako „prostitutky“, ktoré dobrovoľne vykonávajú nemorálnu a nezákonnú činnosť. V tomto kontexte problematiku OSL nemožno považovať za otázku, ktorej by vláda prikladala adekvátny význam.

Odporúčania vláde SR a iným štátnym orgánom

73. Na základe vyššie uvedených skutočností navrhujeme, aby vláda SR a príslušné orgány verejnej správy pri implementácii záväzkov v oblasti boja proti obchodovaniu s ľuďmi venovali náležitú pozornosť nasledujúcim odporúčaniam:

- Pripraviť *Program ochrany a pomoci obetiam OSL na roky 2008 – 2010* tak, aby jeho primárnym cieľom bola ochrana ľudských práv obetí OSL. Program by mal obetiam okrem iného zabezpečiť dostatočne dlhú dobu na rozmyslenie, či vstúpia do Programu, účinnú pomoc a možnosť vstúpiť do Programu bez ohľadu na to, či obeť budú chcieť spolupracovať s orgánmi činnými v trestnom konaní, alebo nie.

- Identifikácia obetí by mala hneď pri prvých kontaktoch prebehnúť bez komplikácií, bez váhania, čím skôr a na základe inštrukcií, ktoré by mali byť predmetom školenia (návod na identifikáciu) všetkých zúčastnených strán v Programe pomoci obetiam. Cieľom by mala byť zvýšená kvalita identifikácie a pomoc obetiam v súlade s ich ľudskými právami. Mali by sa vytvoriť jednotné identifikačné kritériá, zjednotiť zoznam znakov, podľa ktorých možno identifikovať obeť a tieto by si mali počas spoločných školení osvojiť všetci/všetky profesionáli/profesionalky pracujúci/ce v oblasti OSL. Ak nebudú mať všetci aktéri pomoci obetiam OSL kompletne informácie aj o štruktúre vyšetrovania a trestného stíhania, nebudú môcť kvalifikovane informovať obeť o možnosti vstupu do Programu.

³⁶ Plus 7 dní, 13. apríla 2008.

- Zabezpečiť, aby hneď pri prvých kontaktoch boli obeť vhodnou formou poskytnuté informácie o možnosti žiadať o právneho zástupcu (bezplatne) a inštitút utajenia totožnosti svedka.
- Zaviesť štandardy poskytovanej pomoci, ich monitoring a supervíziu; zabezpečiť jej financovanie priamo, nie formou grantov pre mimovládne organizácie. Legislatívne zabezpečiť poskytnutie sociálnych, zdravotných a právnych služieb obetiam tak, aby bola zabezpečená ich anonymita.
- Prizvať ku spolupráci (najmä v oblasti vzdelávania, osvetu a prevencie) aj ľudskoprávne mimovládne organizácie. Štátne inštitúcie by mali vytvoriť korektné a rovnocenné pracovné vzťahy s mimovládnymi organizáciami vrátane spätnej informácie pre mimovládne organizácie o postupe v prípade ich klientky/klienta.
- Rozšíriť počet pracovníkov a pracovníčok Odboru obchodovania s ľuďmi, sexuálneho vykorisťovania a podpory obetiam Úradu boja proti organizovanej kriminalite; vyčleniť špecialistu pre zdravotnú pomoc obetiam mimo jednotného zdravotného systému.
- Zaviesť systematické vzdelávanie o problematike pre štátnych zamestnancov v spolupráci s ľudskoprávnymi mimovládnymi organizáciami, ktoré majú akreditáciu na vzdelávanie. To sa týka aj praktických zručností predstaviteľov orgánov činných v trestnom konaní v oblasti komunikácie a práce s obeťami OSĽ.
- Vytvoriť systém stabilizovaného, systematického a dlhodobého udržateľného financovania terénnych sociálnych programov zo strany štátu a podporiť aj projekty v oblasti OSĽ tých organizácií, ktoré nie sú zmluvne viazané v Programe ministerstva vnútra.
- Upresniť podmienky udeľovania trvalého aj tolerovaného pobytu a sprehľadniť systém jeho udeľovania tak, aby bol transparentný.

Článok 7: Politický a verejný život

Zuzana Magurová, Možnosť voľby³⁷

74. Pre Slovenskú republiku je charakteristická pretrvávajúca nízka účasť žien v politických a rozhodovacích procesoch. Bezprostredne po voľbách 2006 ženy zaujali v parlamente iba o málo viac kresiel ako po predchádzajúcich voľbách, t. j. 16 % oproti 14,7 % v roku 2002. To znamená, že na tretinové zastúpenie, ktoré sa zvykne považovať za minimálnu hranicu pre reálnu schopnosť ovplyvniť rozhodovanie, potrebujú ženy približne dvojnásobok terajšieho počtu poslankyň. Po odchode niektorých poslancov do vedúcich pozícií výkonnej moci ženám napokon pripadlo v NR SR 20 % poslaneckých kresiel (v roku 2002 to bolo 19,3 % a v roku 1998 12,7 %).

75. Rodovú štruktúru parlamentu predznamenáva už zastúpenie žien na kandidačných listinách politických strán. Vo voľbách 2002 sa o poslanecký mandát uchádzalo 23,1 % žien a o štyri roky neskôr 22,7 %. V roku 2002 z celkového počtu 2 618 kandidátov bolo 604 žien a v roku 2006 z 2 340 kandidátov len 532 žien. Rodové zloženie kandidačných listín pred parlamentnými voľbami 2006 bolo teda o čosi nepriaznivejšie ako pred štyrmi rokmi. Počet i podiel kandidujúcich žien ostal ešte stále hlboko pod jednou tretinou a ďaleko od proporčného zastúpenia, hoci viaceré politické strany uskutočnili pred voľbami vyhlásenia o posilnení žien na svojich kandidátnych listinách. Je to aj v dôsledku toho, že doteraz neboli prijaté žiadne zákony, ktoré by posilnili politické zastúpenie žien.

³⁷ Informácie v tejto kapitole sú prevzaté z pripravovanej publikácie: Filadelfiová, J.: „Ona a on na Slovensku II“ (projekt EQUAL Plus pre ženy 45+), Inštitút pre verejné otázky, Bratislava.

76. Zavedenie kvót na kandidátne listiny, ktoré sa na rokovanie NR SR dostalo trikrát –v roku 2001, 2002 a 2004 –, sa stretlo s posmešnými reakciami, a to dokonca i z radov poslankýň. Tie poukazovali na to, že takýmto spôsobom budú do parlamentu zvolené ženy iba preto, že sú ženy a nie pre svoje schopnosti. Politická reprezentácia nerešpektovala skutočnosť, že väčšina slovenskej verejnosti je presvedčená o znevýhodnení žien v politike, a je preto otvorená praktickým opatreniam na zvýšenie zastúpenia žien v politike. Zastúpenie žien v parlamente pokladalo za nedostatočné 58% občanov a zastúpenie žien vo vláde 59%.³⁸

77. Zastúpenie žien SR na najvyšších pozíciách výkonnej moci je ešte väčšmi poddimenzované ako ich zastúpenie v Národnej rade SR. Počas uplynulých 15 rokov síce kolísalo, avšak nikdy nedosiahlo ani päťtinový podiel. Slabá rodová citlivosť predstaviteľov a predstaviteľiek politických strán sa vypuklo prejavila pri zostavovaní dvoch posledných vlád. Bezprostredne po voľbách 2002 vo vláde M. Dzurindu nebola ani jedna z najvyšších exekutívnych funkcií zverená žene. Až ku koncu volebného obdobia zaujali ministerské kreslo v rezorte práce, sociálnych vecí a rodiny a v rezorte spravodlivosti dve ženy.³⁹ Vo vláde R. Fica po voľbách 2006 bolo iba jedno ministerské kreslo zverené žene, a to v rezorte práce, sociálnych vecí a rodiny.⁴⁰ Začiatkom roka 2008 k nemu pribudlo kreslo ministerky pôdohospodárstva.⁴¹ Napriek tomu, že víťazom volieb a hlavným členom vládnej koalície sa stala strana Smer-SD, hlásiaca sa k sociálnodemokratickým princípom, pri zostavovaní koalíčnej vlády v zložení Smer-SD, SNS a ĽS-HZDS sa na rodové hľadisko zrejme neprihliadalo.

78. Prvýkrát v histórii je od roku 2007 predsedkyňou Ústavného súdu SR žena, no vo funkciách ďalších významných inštitúcií a orgánov SR nie je ani jedna žena. Všeobecne platí pravidlo, že čím vyšší post, tým nižšie zastúpenie žien.

79. Žiadna slovenská vláda sa doteraz vážne nezaoberala potrebou posilnenia účasti žien v politických a iných rozhodovacích procesoch. Navyše prijatie akýchkoľvek opatrení, ktoré by mohli napomôcť tomuto účelu, nemá v SR oporu v právnom poriadku. Pritom už v marci 2001 schválila Vláda SR Konceptiu rovnosti príležitostí žien a mužov, ktorú vypracoval Odbor rovnosti príležitostí MPSVR SR. V nej sa okrem iného zaviazala „podporiť modifikovanie zákona o politických stranách a zákona o voľbách tak, aby zabezpečili zastúpenie žien v politike a politických stranách, napríklad zavedením kvót a iných krátkodobých dočasných opatrení“. O sedem rokov neskôr môžeme konštatovať, že sa tak zatiaľ nestalo.

Odporúčania vláde SR a iným štátnym orgánom

80. Na základe vyššie uvedených skutočností navrhujeme, aby vláda SR a príslušné orgány verejnej správy pri implementácii záväzkov v oblasti politického a verejného života venovali náležitú pozornosť nasledujúcemu odporúčaniu:

- Zaviesť dočasné vyrovnávacie opatrenia (napr. kvóty a iné) na zvýšenie zastúpenia žien v politike vrátane rómskych žien a žien z iných minoritných skupín.

Články 10, 12 a 16: Sexuálne a reprodukčné zdravie

Adriana Lamačková, Oľga Pietruchová, Možnosť voľby

81. Sexuálne a reprodukčné zdravie sa na Slovensku v posledných rokoch stalo politickou témou, často polarizujúcou spoločnosť. Právo žien na súkromie a ochrana osobnej slobody a ľudskej dôstojnosti, zaručené každej osobe v Ústave SR, sa stali predmetom útokov zo strany konzervatívnych a náboženských skupín, ktorých cieľom je zamedzenie prístupu

³⁸ Medzinárodné stredisko pre štúdium rodiny, „Ženy a muži v politike/Women and Men in Politics“, 9/2003, Bratislava.

³⁹ V októbri 2005 sa stala Ministerkou práce, sociálnych vecí a rodiny SR Iveta Radičová a vo februári 2006 Ministerkou spravodlivosti SR Lucia Žitňanská, obe nominantky SDKÚ-DS.

⁴⁰ Funkciu Ministerky práce, sociálnych vecí a rodiny SR zastáva nominantka strany Smer-SD Viera Tomanová.

⁴¹ Funkciu Ministerky pôdohospodárstva SR zastáva nominantka ĽS-HZDS Zdenka Kramplová.

k službám sexuálneho a reprodukčného zdravia. Táto kapitola načrtne niekoľko najaktuálnejších problémov v tejto oblasti týkajúcich sa zákona o umelom prerušení tehotenstva, prekážok prístupu k službám reprodukčného zdravia, návrhu Národného programu ochrany sexuálneho a reprodukčného zdravia v SR, sexuálnej výchovy a inštitucionálneho zabezpečenia problematiky sexuálneho a reprodukčného zdravia.

1. Snahy o obmedzenie liberálneho zákona o umelom prerušení tehotenstva

82. Právna úprava prístupu k umelému prerušeniu tehotenstva (interrupcii)⁴² vyvoláva na Slovensku už niekoľko rokov intenzívnu spoločenskú diskusiu. Táto diskusia bola podnietená snahou skupiny poslancov z Kresťansko-demokratického hnutia o zmenu článku 15 Ústavy SR, ktorý upravuje právo na život. Tí sa v roku 2000 po vzore Poľska pokúsili o ústavné zakotvenie práva na život od momentu počatia, čo by v zásade viedlo k protiústavnosti súčasného zákona o umelom prerušení tehotenstva⁴³.

83. Platný zákon o umelom prerušení tehotenstva povoľuje vykonanie interrupcie na žiadosť ženy bez potreby špecifikácie dôvodov do 12. týždňa tehotenstva.⁴⁴ Do 12. týždňa je možné tehotenstvo prerušiť aj zo zdravotných dôvodov ženy a do 24. týždňa z genetických dôvodov.⁴⁵ Bez ohľadu na trvanie tehotenstva sa žene tehotenstvo preruší, ak je jej život ohrozený alebo ak plod nie je schopný života, alebo je ťažko poškodený.⁴⁶

84. Po neúspešnom pokuse zmeniť úpravu práva na život v samotnej ústave sa v roku 2001 skupina poslancov Národnej rady SR obrátila na Ústavný súd SR s návrhom, v ktorom namietali, že zákon o umelom prerušení tehotenstva je v rozpore s ústavou.⁴⁷ Podľa poslancov mal byť tento zákon v rozpore s článkom 15 ústavy, ktorý zaručuje každému právo na život a súčasne stanovuje, že ľudský život je hodný ochrany pred narodením.⁴⁸ Poslanci navrhovali súdu, aby rozhodol, že interrupcie vykonávané do 12. týždňa tehotenstva bez potreby špecifikácie dôvodov sú v rozpore s ústavou. Vychádzali z tézy, že zákonná úprava interrupcií neposkytuje plodu do 12. týždňa tehotenstva žiadnu ochranu, a preto mala byť v rozpore s článkom 15 ods. 1 ústavy, ktorý podľa výkladu poslancov mal chrániť ľudský život od počatia.

85. Výklad poslancov, že čl. 15 ods. 1 ústavy poskytuje plodu „právo na život“, nemá podporu v medzinárodných ľudskoprávnych zmluvách a príslušnej judikatúre a takisto sa nezhoduje s právnou úpravou interrupcií v prevažnej väčšine krajín Európy.⁴⁹ V decembri 2007 ústavný súd vyniesol rozhodnutie⁵⁰, v ktorom potvrdil ústavnosť zákona o umelom prerušení tehotenstva, a teda aj ústavnosť interrupcií vykonávaných na žiadosť ženy do 12. týždňa tehotenstva bez potreby špecifikácie dôvodov. Podľa súdu lehota 12. týždňov pre interrupcie na žiadosť ženy nie je stanovená svojvoľne, ale „... sa odvíja od vytvárania senzibility plodu a je v súlade s prevažujúcou európskou praxou relevantného zákonodarstva štátov

⁴² Táto kapitola používa striedavo pojem umelé prerušenie tehotenstva a interrupcia, pričom s týmito pojmami narába ako s obsahovo identickými. Zákon SNR č. 73/1986 Zb. o umelom prerušení tehotenstva v znení zákona č. 419/1991 Zb. (ďalej len „zákon o umelom prerušení tehotenstva“) a vyhláška Ministerstva zdravotníctva SSR č. 74/1986 Zb., ktorou sa vykonáva zákon SNR č. 73/1986 Zb. o umelom prerušení tehotenstva v znení zákona č. 98/1995 Z. z. (ďalej len „vyhláška č. 74/1986 Zb.“) používajú pojem umelé prerušenie tehotenstva.

⁴³ Tamtiež.

⁴⁴ § 4 zákona o umelom prerušení tehotenstva, tamtiež, stanovuje: „Žene sa umelo preruší tehotenstvo, ak o to písomne požiada, ak tehotenstvo nepresahuje 12 týždňov a ak tomu nebránia jej zdravotné dôvody.“

⁴⁵ § 2 ods. 1 a 3 vyhlášky č. 74/1986 Zb., op. cit., stanovujú: „(1) Zo zdravotných dôvodov možno umelo prerušiť tehotenstvo najneskoršie do dvanásť týždňov jeho trvania. [...] (3) Z genetických dôvodov možno umelo prerušiť tehotenstvo do dvadsaťštyri týždňov jeho trvania.“

⁴⁶ § 2 ods. 2 vyhlášky č. 74/1986 Zb., tamtiež, stanovuje: „Bez ohľadu na trvanie tehotenstva možno ho umelo prerušiť, ak je ohrozený život ženy alebo ak sa zistilo, že plod nie je schopný života alebo že je ťažko poškodený.“

⁴⁷ Návrh podľa čl. 125 písm. a), písm. b) Ústavy Slovenskej republiky, 3. máj 2001, Rvp 278/01.

⁴⁸ Článok 15 ods. 1 Ústavy SR, zákon č. 460/1992 Zb. v znení neskorších právnych predpisov stanovuje: „Každý má právo na život. Ľudský život je hodný ochrany už pred narodením.“

⁴⁹ Pozri *Písomné pripomienky k PL. ÚS 12/01 súlad zákona č. 73/1986 Zb. o umelom prerušení tehotenstva v znení zákona č. 419/1991 Zb. s ústavou*, (tzv. *amicus curiae*, v preklade „priateľ súdu“), pripravené Centrom pre reprodukčné práva, Právnou klinikou medzinárodných ženských ľudských práv pri Právnickej fakulte City University of New York v spolupráci s OZ Možnosť voľby a Spoločnosťou pre plánované rodičovstvo, apríl 2007, dostupné na: <http://www.moznostvolby.sk>. Tieto pripomienky boli v apríli 2007 zaslané ústavnému súdu.

⁵⁰ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky, sp. zn. PL. ÚS 12/01-297, 4. december 2007, [Nález PL. ÚS 12/01-297].

umožňujúcich prerušenie tehotenstva na žiadosť (eventuálne na základe sociálnej indikácie), ktorá sa obvykle pohybuje medzi 10. až 15. týždňom trvania tehotenstva.⁵¹ Odvolávajú sa na judikatúru Európskeho súdu pre ľudské práva, ústavný súd zdôraznil vnútorné prepojenie života plodu so životom tehotnej ženy a s tým spojené vyvažovanie základného práva ženy na súkromie⁵² a ústavou chránenou hodnotou „nenarodeného ľudského života“.⁵³ V tejto súvislosti ústavný súd uviedol, že pri stanovení postupu a lehôt pre umelé prerušenie tehotenstva má zákonodarca dbať na to, aby jeho postup nebol svojvoľný a aby umožňoval „reálne rozhodnutie ženy o umelom prerušení jej tehotenstva a rešpektovanie ústavnej hodnoty nenarodeného ľudského života“.⁵⁴

86. Okrem neústavnosti zákona o umelom prerušení tehotenstva poslanci napadli ústavnosť právnej úpravy lehoty na vykonanie interrupcie z genetických dôvodov stanovenej vo vyhláske Ministerstva zdravotníctva SR, ktorá vykonáva zákon o umelom prerušení tehotenstva.⁵⁵ Podľa týchto poslancov mala vyhláska, konkrétne § 2 ods. 3, byť v rozpore s § 4 zákona povoľujúceho prerušiť tehotenstvo bez potreby špecifikácie dôvodov do 12. týždňa tehotenstva tým, že stanovovala dlhšiu lehotu na prerušenie tehotenstva z genetických dôvodov, a to do 24. týždňa tehotenstva. Ústavný súd sa jasne vyjadril, že § 2 ods. 3 vyhlásky nie je v rozpore s § 4 zákona, nakoľko § 2 ods. 3 vyhlásky upravuje interrupcie z genetických dôvodov, kým § 4 zákona upravuje iný druh interrupcie, a to interrupcie na žiadosť bez potreby špecifikácie dôvodov.⁵⁶ Prerušenie tehotenstva z genetických dôvodov spadá pod interrupcie zo zdravotných dôvodov, ktoré upravuje § 5 zákona o umelom prerušení tehotenstva. Ustanovenie § 5 umožňuje prerušiť tehotenstvo, ak „je ohrozený jej život alebo zdravie alebo zdravý vývoj plodu alebo ak ide o genetický chybný vývoj plodu“, ale nestanovuje žiadne lehoty na vykonanie týchto interrupcií. Tieto lehoty sú upravené v príslušnej vyhláske.

87. Napriek tomu, že ústavný súd nezistil rozpor § 2 ods. 3 vyhlásky s § 4 zákona, považoval za potrebné preskúmať, či vyhláska stanovením lehoty na vykonanie interrupcie z genetických dôvodov neprekročila rámec zákona. Inak povedané, súd skúmal, či je možné upraviť lehotu na prerušenie tehotenstva v predpise, ktorý má nižšiu právnu silu než zákon. Ústavný súd dospel k záveru, že tak podstatná otázka zákonnej úpravy, akou je lehota na vykonanie interrupcie, musí byť upravená iba zákonom a z toho dôvodu rozhodol, že príslušné ustanovenie vyhlásky prekročilo medze zákona.⁵⁷ Súď zároveň zdôraznil, že týmto záverom nespochybňuje genetický dôvod ako jeden z opodstatnených dôvodov prerušenia tehotenstva.⁵⁸ Následkom toho je nevyhnutné, aby sa lehota na prerušenie tehotenstva z genetických dôvodov zakotvila v zákone o umelom prerušení tehotenstva. V apríli 2008 Ministerstvo zdravotníctva SR pripravilo návrh novely zákona o umelom prerušení tehotenstva, v ktorom navrhuje doplnenie 24-týždňovej lehoty pre interrupcie z genetických dôvodov do zákona. V čase dokončovania tejto kapitoly ministerský návrh novely nebol ešte predložený na rokovanie vlády SR. Právna úprava lehôt na vykonanie interrupcií z genetických dôvodov a ďalších zdravotných dôvodov bola ešte v roku 2003 predmetom poslaneckého návrhu novely zákona o umelom prerušení tehotenstva. Tento návrh však na tlak cirkvi nebol nakoniec schválený.

88. Ďalším pokusom o obmedzenie prístupu k bezpečným a legálnym interrupčným službám bol návrh novely zákona o umelom prerušení tehotenstva, ktorý v januári 2008 predložili dvaja poslanci Kresťansko-demokratického hnutia a poslankyňa Ľudovej strany – Hnutia za demokratické Slovensko.⁵⁹ K obmedzeniam, ktoré navrhovali, patrilo stanovenie povinnej

⁵¹ Tamtiež, časť II. B ods. 4.

⁵² Právo na súkromie je chránené čl. 16 ods. 1 a čl. 19 ods. 2 Ústavy SR. Článok 16 ods. 1 stanovuje: „Nedotknuteľnosť osoby a jej súkromia je zaručená. Obmedzená môže byť len v prípadoch ustanovených zákonom.“ Článok 19 ods. 2 stanovuje: „Každý má právo na ochranu pred neoprávneným zasahovaním do súkromného a rodinného života.“

⁵³ Nález PL. ÚS 12/01-297, *op. cit.*, časť II. A. 2. ods. 2.3, 2.4.

⁵⁴ Zdôraznenie doplnené autorkami. Tamtiež, ods. 2.4.

⁵⁵ Vyhláska č. 74/1986 Zb., *op. cit.*

⁵⁶ Nález PL. ÚS 12/01-297, *op. cit.*, časť III. ods. 3.

⁵⁷ Tamtiež, časť III. ods. 6, 7.

⁵⁸ Tamtiež, ods. 7.

⁵⁹ Návrh zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon Slovenskej národnej rady č. 73/1986 Zb. o umelom prerušení tehotenstva v znení zákona č. 419/1991 Zb., č. parl. tlače 539, 11. január 2008, predložený poslancami Pavlom

trojdňovej čakacej lehoty pre interrupcie na žiadosť ženy bez potreby špecifikácie dôvodov či posunutie vekovej hranice, pri ktorej sa požaduje súhlas zákonného zástupcu s interrupciou zo 16 rokov na dosiahnutie plnoletosti. Všetky tieto požiadavky by obmedzili prístup žien k interrupčným službám, a teda ich právo rozhodnúť sa slobodne o tom, či chcú mať deti a kedy. Tento návrh bol v máji 2008 národnou radou zamietnutý. Nie je však vylúčené, že sa tieto požiadavky pokúsia ich navrhovatelia presadiť počas rokovania o spomínanom návrhu novely zákona o umelom prerušení tehotenstva, ktorý pripravilo ministerstvo zdravotníctva.

2. Prekážky účinného prístupu k službám sexuálneho a reprodukčného zdravia

2.1. Výhrada svedomia

89. Prístup k službám sexuálneho a reprodukčného zdravia je na Slovensku značne obmedzený uplatňovaním výhrady svedomia k týmto službám. Výhradu svedomia si neuplatňuje len zdravotnícky personál, ale často ju zneužíva vrcholový manažment nemocnice, ktorý v mnohých prípadoch jednoducho zakáže vykonávať určité výkony (spravidla interrupcie, prípadne sterilizácie) bez ohľadu na názor jej zdravotníckych pracovníkov a pracovníčok. Tieto nemocnice tak konajú v rozpore so samotnou podstatou výhrady svedomia, ktorú si môže uplatňovať iba fyzická osoba. Napríklad v hlavnom meste Bratislava z piatich verejných nemocníc poskytuje interrupcie už iba jedna. Vo veľkých krajských mestách Trnava a Nitra neposkytuje interrupcie ani jedna nemocnica. Okrem toho, čím častejšie sa vyskytujú prípady, keď gynekológovia/gynekologičky odmietajú predovšetkým z náboženských dôvodov poskytovať poradenstvo v oblasti plánovaného rodičovstva, predpísať antikoncepciu a lekárne odmietajú predávať antikoncepciu vrátane núdzovej antikoncepcie.

90. Možnosť uplatniť si výhradu svedomia k akémukoľvek zdravotnému výkonu poskytuje zdravotníckym pracovníkom⁶⁰ Etický kódex zdravotníckeho pracovníka (ďalej len „etický kódex“), ktorý tvorí prílohu k zákonu o poskytovateľoch zdravotnej starostlivosti, zdravotníckych pracovníkoch, stavovských organizáciách v zdravotníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov.⁶¹ Podľa etického kódexu „[o]d zdravotníckeho pracovníka nemožno vyžadovať taký výkon alebo spoluúčasť na ňom, ktorý odporuje jeho svedomiu okrem prípadov bezprostredného ohrozenia života alebo zdravia osôb.“⁶² Etický kódex ukladá tým, ktorí si uplatnia výhradu svedomia povinnosť informovať o tom svojho zamestnávateľa. Rovnako je takýto zdravotnícky pracovník či zdravotnícka pracovníčka povinný/á informovať svojich pacientov a pacientky o tom, že si uplatňuje výhradu svedomia pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti.⁶³

91. Aj keď etický kódex upravuje niektoré povinnosti zdravotníkov uplatňujúcich si výhradu svedomia, zabezpečenie účinného prístupu k službám zdravotnej starostlivosti si vyžaduje doplnenie ďalších dôležitých povinností. Ide predovšetkým o povinnosť zdravotníckej pracovníčky/zdravotníckeho pracovníka bez meškania odporučiť pacientku/pacienta k zdravotníckemu pracovníkovi/zdravotníckej pracovníčke, ktorý/ktorá tento zdravotný výkon poskytne. Zdravotnícky pracovník/zdravotnícka pracovníčka uplatňujúci si výhradu svedomia k službe sexuálneho a reprodukčného zdravia by mali mať tiež povinnosť informovať pacientku o jej zdravotnom stave a poskytnúť objektívne informácie o všetkých službách sexuálneho a reprodukčného zdravia.

92. Okrem rozšírenia povinností zdravotníckych pracovníkov a pracovníčok by sa mala poskytovateľovi zdravotnej starostlivosti (t. j. nemocnici alebo inému zdravotníckemu zariadeniu alebo fyzickej osobe) uložiť povinnosť zabezpečiť vykonávanie celého rozsahu

Hrušovským (KDH), Danielom Lipšicom (KDH) a poslankyňou Ľudmilou Muškovou (ĽS – HZDS), dostupný na: <http://www.nrsr.sk/default.aspx?sid=zakony/prehľad> (posledná návšteva: máj 2008).

⁶⁰ Podľa § 27 zákona č. 578/2004 Z. z. o poskytovateľoch zdravotnej starostlivosti, zdravotníckych pracovníkoch, stavovských organizáciách v zdravotníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších právnych predpisov sa pod zdravotníckymi pracovníkmi rozumejú nasledovné kategórie: lekár, zubný lekár, farmaceut, sestra, pôrodná asistentka, laborant, asistent, technik, iný zdravotnícky pracovník.

⁶¹ Zákon č. 578/2004 Z. z., tamtiež.

⁶² Etický kódex zdravotníckeho pracovníka, príloha č. 4 k zákonu č. 578/2004 Z. z. v znení neskorších právnych predpisov, časť „Zdravotnícky pracovník a výkon jeho povolania“, ods. 3.

⁶³ Tamtiež.

zákonom povolených služieb sexuálneho a reprodukčného zdravia vrátane tých, ktoré zdravotnícky pracovník/zdravotníčka pracovníčka odmieta vykonať z dôvodu svojho svedomia. Štát by mal preto zabezpečiť, aby každé zdravotnícke zariadenie zamestnalo dostatočný počet zdravotníckych pracovníkov a pracovníčok neuplatňujúcich si výhrady vo svedomí, aby sa zaistil účinný prístup k daným službám zdravotnej starostlivosti. Zdravotnícke zariadenia založené cirkvou alebo náboženskou spoločnosťou môžu byť z tejto povinnosti vyňaté, ale aj tie by mali bez meškania poskytnúť interrupciu v prípade bezprostredného ohrozenia života tehotnej ženy. Okrem toho by cirkevné zdravotnícke zariadenia mali mať povinnosť informovať ženu o najbližšom zariadení, ktoré jej interrupciu vykoná, ak si žena želá svoje tehotenstvo prerušiť a nejde o prípad bezprostredného ohrozenia jej života.

93. Popri etickom kódexe sa na možnosť uplatniť si výhradu vo svedomí odvoláva Základná zmluva medzi Slovenskou republikou a Svätou Stolicou⁶⁴ (ďalej len „Základná zmluva“) z roku 2000. Tá v článku 7 uznala právo uplatňovať výhrady vo svedomí podľa vieroučných a mravoučných zásad katolíckej cirkvi.⁶⁵ Toto ustanovenie ďalej stanovuje, že rozsah a podmienky uplatnenia výhrad vo svedomí upraví osobitná medzinárodná zmluva uzatvorená medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou. V praxi existujú prípady, keď si niektorí zdravotnícki pracovníci, ba dokonca aj celé nemocnice financované štátom, uplatňujú „neobmedzenú“ výhradu svedomia, a to najmä vo vzťahu k umelému prerušeniu tehotenstva odvolaním sa na článok 7 Základnej zmluvy.

94. V roku 2004 Ministerstvo spravodlivosti SR pripravilo na základe čl. 7 Základnej zmluvy návrh čiastkovej zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou o práve uplatňovať výhrady vo svedomí.⁶⁶ Podľa tohto návrhu by sa možnosť uplatniť si výhradu svedomia riadila výlučne katolíckou vieroukou. Táto zmluva, ak by bola prijatá, by mala status medzinárodnej ľudskoprávnej zmluvy, a tak by na základe čl. 7 ods. 5 Ústavy SR mala prednosť pred zákonmi Slovenskej republiky. Prednosť tejto zmluvy pred zákonmi by viedla k neodôvodnenému zvýhodňovaniu veriacich rímskokatolíckej cirkvi, nakoľko zmluva by poskytovala výhradu svedomia osobám, ktorých svedomie sa riadi učením rímskokatolíckej cirkvi.

95. Zmluva by umožnila neobmedzene uplatňovať výhrady vo svedomí v širokej škále oblastí spoločenského života vrátane zdravotnej starostlivosti, vzdelania a poskytovania právnych služieb. V rámci týchto oblastí by bolo možné odmietnuť akýkoľvek výkon alebo činnosť, ktorá je v rozpore so svedomím danej osoby. V kontexte zdravotnej starostlivosti by osoby, ktorých svedomie sa riadi katolíckou vieroukou, mohli odmietnuť vykonať akékoľvek výkony alebo participovať na nich vrátane služieb reprodukčného zdravia. S výnimkou povinnosti poskytnúť výkon, ak je život alebo zdravie pacientky/pacienta v ohrození, návrh zmluvy neupravuje ďalšie povinnosti zdravotníckych pracovníkov/pracovníčok uplatňujúcich si výhradu vo svedomí, ktoré by zabezpečili účinný prístup k službám sexuálneho a reprodukčného zdravia.

96. Na Slovensku sa približne 70 percent populácie hlási k rímskokatolíckej viere.⁶⁷ Prijatie návrhu zmluvy by fakticky viedlo k situácii, kedy by štát poskytoval len tie zdravotné výkony, ktoré sú v súlade s katolíckou vieroukou. Ak by na Slovensku odmietlo 70 percent gynekológov a gynekologičiek predpísať antikoncepciu, vykonať sterilizáciu, interrupciu alebo asistovanú reprodukciu, tieto služby zdravotnej starostlivosti by sa stali prakticky

⁶⁴ Zmluva č. 326/2001 Z. z. Základná zmluva medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou.

⁶⁵ Článok 7 Základnej zmluvy, tamtiež, stanovuje: „Slovenská republika uznáva každému právo uplatňovať výhrady vo svedomí podľa vieroučných a mravoučných zásad katolíckej cirkvi. Rozsah a podmienky uplatnenia tohto práva ustanoví osobitná medzinárodná zmluva uzavretá medzi zmluvnými stranami.“

⁶⁶ Návrh Zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou o práve uplatňovať výhrady vo svedomí z novembra 2004. Tento návrh bol v prvej polovici roka 2005 upravený, a to najmä na základe pripomienok Legislatívnej rady vlády SR. Naďalej však obsahuje väčšinu zásadných nedostatkov vytýkaných v právnej analýze, na základe ktorej bola pripravená táto časť kapitoly zaoberajúca sa návrhom zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou o výhradách vo svedomí. Táto analýza bola publikovaná pod názvom „Koniec reprodukčných práv žien na Slovensku: Zmluva o výhrade svedomia medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou“, pre občianske združenie Možnosť voľby pripravila Jarmila Lajčáková, január 2005, k dispozícii na <http://www.moznostvolby.sk>.

⁶⁷ Pozri dáta Slovenského štatistického úradu so sčítania obyvateľstva v roku 2001, dostupné na: <http://www.statistics.sk/webdata/slov/scitanie/tab/tab4a.htm>.

nedostupné.⁶⁸ Podobná situácia by nastala v prípade sexuálnej výchovy, ktorej výučbu by mohol/mohla odmietnuť učiteľ/učiteľka, ktorého/ktorej svedomie sa riadi katolíckou vieroukou. Prístup k službám sexuálneho a reprodukčného zdravia vrátane informácií o moderných antikoncepčných metódach a spôsoboch ochrany proti sexuálne prenosným infekciám vrátane HIV/AIDS by sa tak v podstatnej miere obmedzil.

97. Návrh zmluvy sa v roku 2005 stal predmetom diskusie na úrovni Európskej únie. Následne v októbri 2005 nezávislí právni experti a expertky Európskej únie (*Network of Independent Experts on Fundamental Rights*) vydali právne stanovisko k otázke návrhu zmluvy a výhrady svedomia.⁶⁹ Podľa tohto stanoviska právo na výhradu svedomia z náboženských dôvodov môže byť považované za súčasť slobody myslenia, svedomia a náboženstva.⁷⁰ Tam, kde sa uplatňovanie práva na výhradu svedomia dostáva do konfliktu s inými právami a slobodami, je nevyhnutné obmedziť výkon výhrady svedomia vytvorením primeranej rovnováhy medzi konfliktnými právami a slobodami.⁷¹ V kontexte umelého prerušenia tehotenstva stanovisko zdôrazňuje potrebu prijatia regulačných mechanizmov/záruk, ktorými sa zabezpečí účinný prístup k zákonom povoleným interrupčným službám na jednej strane a možnosť uplatniť si právo na výhradu svedomia na strane druhej.⁷²

98. Návrh zmluvy doteraz nebol vládou ani národnou radou prerokovaný. V januári 2006 vtedajší predseda vlády SR odmietol, aby bol daný návrh zmluvy predmetom rokovania vlády SR. Reakciou na toto rozhodnutie bolo vystúpenie iniciátora a podporovateľa návrhu – Kresťansko-demokratického hnutia – z vládnej koalície, čo malo za následok jej rozpad a predčasné parlamentné voľby. Predovšetkým zo strany Kresťansko-demokratického hnutia a ich sympatizantov a sympatizantiek sa naďalej vyvíjajú tlaky, aby sa táto zmluva schválila. V marci 2008 skupina občanov zaslala Národnej rade SR petíciu na podpísanie a ratifikovanie návrhu zmluvy, ktorú v máji národná rada vzala na vedomie.⁷³

99. Podstatnú väčšinu služieb reprodukčného zdravia využívajú ženy. Úprava možnosti uplatniť si výhradu svedomia k týmto službám zdravotnej starostlivosti bez prijatia dostatočných záruk vo forme regulačných mechanizmov zameraných na zabezpečenie účinného prístupu k daným službám tak predstavuje neprimerané bremeno pre ženy a dievčatá, a teda ich diskriminuje v prístupe k zdravotnej starostlivosti (čl. 12 CEDAW Dohovoru) a porušuje ich právo sa „slobodne a zodpovedne rozhodnúť o počte a čase narodenia svojich detí“ (čl. 16 ods. 1 písm. e) CEDAW Dohovoru).

2.2. Ekonomické bariéry prístupu k službám sexuálneho a reprodukčného zdravia

100. Ako uvádza odsek 257 vládnej správy k CEDAW Dohovoru⁷⁴ „[n]a základe štatistických údajov užívanie moderných antikoncepčných metód u žien v plodnom veku (15 – 49 rokov) stúplo z 2 % v roku 1998 na 18,5 % v roku 2002“ a na takmer 25,4 % v roku 2004⁷⁵, čo malo vplyv na pokles interrupcií. Od roku 1990 klesol počet umelých prerušení tehotenstiev zo 47 901 na 12 261 v roku 2005.⁷⁶ Napriek tomuto poklesu podiel počtu interrupcií na 1000 živonarodených detí u dospelých dievčat zostáva takmer nezmenený.⁷⁷ Primárnymi dôvodmi tohto stavu je obmedzený prístup mladých ľudí k moderným metódam antikoncepcie a nízka úroveň sexuálnej výchovy na základných a stredných školách.

⁶⁸ Lajčáková, J.: „Koniec reprodukčných práv žien na Slovensku: Zmluva o výhrade svedomia medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou“, *op. cit.*, ods. 18.

⁶⁹ European Union Network of Independent Experts on Fundamental Rights, *Opinion No. 4-2005: The Right to Conscientious Objection and The Conclusion by EU Member States of Concordats with the Holy See*, 14 December 2005, CFR-CDF. *Opinion 4-2005.doc*.

⁷⁰ Tamtiež, str. 15.

⁷¹ Tamtiež, str. 16.

⁷² Tamtiež, str. 20.

⁷³ Národná rada SR, uznesenie č. 864/2008, 21. máj 2008.

⁷⁴ Vláda SR, uznesenie č. 870/2006, *op. cit.*

⁷⁵ Ústav zdravotníckych informácií a štatistiky, „Zdravotnícka ročenka SR 2004“, Bratislava 2005.

⁷⁶ Národné centrum zdravotníckych informácií, „Potraty v SR v 2005“, roč. 2006, ZŠ 7-2006, Bratislava, tab. 1.

⁷⁷ Ministerstvo zdravotníctva SR, „Návrh Národného programu ochrany sexuálneho a reprodukčného zdravia v SR“, návrh predložený na rokovanie vlády SR dňa 26. marca 2008, časť 6.

101. Podľa súčasnej praxe je antikoncepcia hradená v plnom rozsahu pacientkou. Najlacnejšia hormonálna antikoncepcia (tzv. pilulka) stojí cca desatinu z mesačného príjmu vyplácaného formou tzv. aktivačných príspevkov alebo 3 % z rodičovského príspevku, ktorý dostáva rodič na rodičovskej dovolenke. Pomerne vysoká cena antikoncepcie má za následok, že predovšetkým dospievajúce dievčatá, mladé ženy a ženy zo sociálne znevýhodnených skupín si nemôžu slobodne zvoliť pre ne najvhodnejšiu metódu antikoncepcie, nakoľko sú pri výbere obmedzované výškou ceny. Takto sa pre mnohé ženy prevažne z vyššie spomínaných skupín antikoncepcia stáva nedostupnou z finančných dôvodov.

102. Podobne ďalšie služby reprodukčného zdravia, akými sú interrupcia a sterilizácia, sa pohybujú v cenách na úrovni minimálneho príjmu (cca 7500 SKK). Ak výkon interrupcie alebo sterilizácie nie je podmienený zdravotným dôvodom, tak sú tieto služby plne hradené pacientkou. Vysoké poplatky za tieto zdravotné výkony podstatne sťažujú prístup predovšetkým mladých žien a žien zo sociálne znevýhodnených skupín k týmto službám zdravotnej starostlivosti.

103. Ministerstvo zdravotníctva SR v návrhu *Národného programu ochrany sexuálneho a reprodukčného zdravia v SR* si kladie za cieľ aj zabezpečenie dostupnosti všetkých antikoncepčných metód, ako aj dostupnosti interrupčných služieb pre ženy zo sociálne znevýhodnených skupín⁷⁸, ale zo samotného návrhu nie je jasné, akým spôsobom ministerstvo plánuje túto úlohu zrealizovať.

104. Výbor pre hospodárske, sociálne a kultúrne práva sa vo svojom Všeobecnom komentári 14 jasne vyslovil, že článok 12 Medzinárodného paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach (právo na najvyššie dosiahnuteľný štandard zdravia) zahŕňa povinnosť štátu zabezpečiť, aby služby zdravotnej starostlivosti vrátane služieb sexuálneho a reprodukčného zdravia boli finančne dostupné pre všetky osoby. Poplatky za tieto služby musia byť založené na princípe spravodlivosti, ktorý vyžaduje, aby sociálne znevýhodnené osoby neboli neprimerane zaťažované výdavkami za služby zdravotnej starostlivosti v porovnaní s osobami v lepšej ekonomickej pozícii.⁷⁹ Podobne aj CEDAW Výbor zdôraznil, aby štáty eliminovali prekážky, ktoré bránia ženám vo včasnom a finančne dostupnom prístupe k službám sexuálneho a reprodukčného zdravia vrátane vysokých poplatkov za dané služby.⁸⁰ Slovenská republika tým, že doteraz neprijala opatrenia, ktoré by z dlhodobého hľadiska zabezpečili finančnú dostupnosť moderných antikoncepčných metód a ďalších služieb sexuálneho a reprodukčného zdravia pre všetky ženy, porušuje článok 12 a 16 ods. 1 písm. e) CEDAW Dohovoru a článok 12 Medzinárodného paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach.

2.3. Súhlas/vyrozumenie zákonného zástupcu s interrupciou

105. Podľa platného zákona o umelom prerušení tehotenstva dospievajúce dievča mladšie ako 16 rokov potrebuje na vykonanie interrupcie súhlas rodiča alebo iného zákonného zástupcu. U dievčaťa medzi 16. – 18. rokom veku má lekár povinnosť vyrozumiť zákonného zástupcu o tom, že jej tehotenstvo bolo prerušené. Táto úprava nereflektuje skutočnosť, že niektoré dospievajúce dievčatá si z rôznych dôvodov neželajú, aby o ich tehotenstve a jeho prípadnom prerušení vedeli rodičia. Požiadavka súhlasu alebo vyrozumenia rodiča s prerušením tehotenstva môže viesť k porušeniu práv pacientky na súkromie a zachovanie mlčanlivosti.

106. V súčasnom období zvyšujúci sa dôraz na rozvíjajúce sa schopnosti dieťaťa a jeho právo na to, aby jeho záujmom bola venovaná náležitá pozornosť, by mali byť odzrkadlené aj pri úprave umelého prerušenia tehotenstva. Preto ak má dospievajúce dievča mladšie ako 16

⁷⁸ Tamtiež, časť 8.1, 8.2.

⁷⁹ OSN, Výbor pre hospodárske, sociálne a kultúrne práva, „Všeobecný komentár č. 14: Právo na najvyššie dosiahnuteľný štandard zdravia Čl. 12“, (22nd Sess. 2000), in *Compilation of General Comments and General Recommendations by Human Rights Treaty Bodies* U. N. Doc. HRI/GEN/1/Rev. 5 (2001), ods. 12.

⁸⁰ OSN, Výbor pre odstránenie diskriminácie žien, „Všeobecné odporúčanie č. 24: Ženy a zdravie (Článok 12)“, (20. zasad. 1999) v *Compilation of General Comments and General Recommendations by Human Rights Treaty Bodies* U. N. Doc. HRI/GEN/1/Rev. 7 (2004), ods. 21.

rokov dostatočne vyvinuté rozumové a vôľové schopnosti na to, aby mohla urobiť informované rozhodnutie o prerušení svojho tehotenstva alebo jeho pokračovaní, nemal by sa v jej prípade požadovať súhlas ani vyrozumenie zákonného zástupcu. U dievčat medzi 16. – 18. rokom veku by sa nemalo požadovať vyrozumenie rodiča, nakoľko sa robí po prerušení tehotenstva, čiže sa tu predpokladá, že dievča je schopné dať tzv. informovaný súhlas. Navyše táto požiadavka môže mať pre dievča rovnaký účinok ako súhlas rodiča, ak si dievča neželá, aby jej rodičia vedeli o tom, že otehotnela a že podstúpila interrupciu. Výbor pre práva dieťaťa, ktorý dohliada nad dodržiavaním Dohovoru o právach dieťaťa, upozornil na to, že „... ak je dospelávajúca osoba dostatočne vyspelá, má sa informovaný súhlas získať od samotnej dospelávajúcej/dospelávajúceho, kým rodičia by mali byť informovaní len vtedy, ak je to v „najlepšom záujme dieťaťa“ (čl. 3 Dohovoru).“⁸¹

3. Sexuálna výchova

107. Na Slovensku sexuálna výchova neexistuje ako samostatný predmet, ale je súčasťou iných učebných predmetov, najmä etickej výchovy, náboženskej výchovy a biológie (pozri vládnú správu odseky 113 – 116). Desať rokov po tom, čo ministerstvo školstva schválilo nové osnovy sexuálnej výchovy, na základných školách úroveň a kvalita tejto výchovy je naďalej veľmi nízka. Dospelávajúce dievčatá a chlapci bežne nedostávajú relevantné informácie o prevencii nechceného tehotenstva a sexuálne prenosných infekcií vrátane HIV/AIDS, o sexuálnej orientácii či o právach spojených so sexuálnym a reprodukčným zdravím. Ako uvádza táto tieňová správa v kapitole k rodovým stereotypom, učebnice sexuálnej výchovy (oficiálne sa volá „výchova k manželstvu a rodičovstvu“) odrážajú štruktúru rodových stereotypov. Samotný spôsob a rozsah sexuálnej výchovy v zásade závisí od konkrétneho učiteľa/učiteľky a charakteru daného učebného predmetu.

108. Skupina odborníkov a odborníčok na sexuálnu výchovu, učiteľov a učiteľiek a ľudskoprávných aktivistov a aktivistiek v spolupráci so Slovenskou spoločnosťou pre plánované rodičovstvo (SSPR) pripravila nový materiál – *Metodickú príručku pre sexuálnu výchovu na druhom stupni základných škôl*. Táto príručka bola doplnená o pracovné zošity určené pre žiakov a žiačky. V roku 2007 SSPR začala s distribúciou príručky a školením pre učiteľov a učiteľky a zároveň požiadala ministerstvo školstva o akreditáciu týchto materiálov. Následne na to Konferencia biskupov Slovenska (KBS) začala masívnu kampaň proti týmto materiálom. Podľa KBS „nejde o integrálnu výchovu k sexuálnemu životu, ale o technickú príručku. Pripravila ju spoločnosť, ktorá nie je naklonená kultúre života, ale naopak. Je o nej verejne známe, že propaguje myšlienky a hodnoty kultúry smrti.“⁸² KBS zaslala ministrom školstva otvorený list⁸³, v ktorom ho žiadala o zamietnutie týchto materiálov ako nevhodných. Po tejto intervencii ministerstvo školstva odmietlo danej metodológii SSPR udeliť akreditáciu.

4. Program sexuálneho a reprodukčného zdravia

109. Na Slovensku zatiaľ chýba ucelená stratégia týkajúca sa sexuálneho a reprodukčného zdravia. V decembri 2007 Ministerstvo zdravotníctva SR predstavilo návrh *Národného programu ochrany sexuálneho a reprodukčného zdravia v SR* (pozri odsek 259 vládnej správy), ktorý vláda doteraz neschválila najmä pre odpor zo strany nábožensky motivovaných skupín a predstaviteľov katolíckej cirkvi. Návrh programu pripravený ministerstvom vychádza predovšetkým zo zásad Svetovej zdravotníckej organizácie a Akčného programu Medzinárodnej konferencie OSN pre populáciu a rozvoj (Káhira, 1994).

110. Napriek týmto dôležitým východiskám má návrh programu niekoľko zásadných nedostatkov. Ide predovšetkým o nedostatočné zdôraznenie ľudskoprávneho aspektu a princípov sexuálneho a reprodukčného zdravia identifikovaním prepojenia sexuálneho a reprodukčného zdravia s ľudskými právami a slobodami garantovanými v Ústave SR a príslušných medzinárodných ľudskoprávných zmluvách (napríklad CEDAW Dohovor je

⁸¹ OSN, Výbor pre práva dieťaťa, „Všeobecný komentár č. 4 (2003): *Adolescent health and development in the context of the Convention on the Rights of the Child*“, CRC/GC/2003/4, 33. zasad., 1. júl 2003, ods. 32.

⁸² „Biskupi: Príručka sexuálnej výchovy je technická príručka“, TASR, 28. august 2007.

⁸³ „Otvorený list predsedu KBS ministrom školstva SR“ z 31. augusta 2007, dostupný na <http://www.tkkbs.sk/view.php?cislocianku=20070831016> (posledná návšteva: 15. máj 2008).

napriek jeho dôležitosti pre túto oblasť spomínaný iba v jednej vete). Takisto nie je z programu jasná výška finančných prostriedkov vyčlenených na implementáciu cieľov a úloh programu na najbližšie obdobie a ani odkiaľ sa tieto zdroje budú čerpať, čo ohrozuje realizáciu samotného programu. Okrem toho je nevyhnutné, aby výška týchto prostriedkov bola dostatočná pre zabezpečenie systematickej a účinnej implementácie jednotlivých úloh.

5. Prístup k asistovanej reprodukcii

111. Ako konštatuje návrh *Národného programu ochrany sexuálneho a reprodukčného zdravia v SR* na Slovensku pretrvávajú nízky počet zákrokov asistovanej reprodukcie. V roku 2004 sa v Slovenskej republike narodilo len 0,3 %⁸⁴ detí po niektorej z metód asistovanej reprodukcie. Pár, ktorý sa podrobí *in vitro* fertilizácii, musí za jeden cyklus zaplatiť finančnú čiastku na úrovni dvojnásobku minimálnej mzdy, ak sa naň nevzťahuje možnosť úhrady z verejného zdravotného poistenia, čo obmedzuje dostupnosť tejto služby pre mnohé páry. Z verejného zdravotného poistenia sa uhrádzajú maximálne tri cykly výkonov asistovanej reprodukcie u žien do 39. roku života z určitých zdravotných dôvodov.⁸⁵ Vykonanie zákroku umelého oplodnenia je podmienené intímnym fyzickým vzťahom medzi mužom a ženou.⁸⁶ Toto opatrenie je diskriminačné voči samostatne žijúcim ženám, ktoré by chceli otehotnieť pomocou metód asistovanej reprodukcie, ako i voči ženám žijúcim v lesbických partnerských vzťahoch.

6. Inštitucionálne zabezpečenie

112. V rovine inštitucionálneho zabezpečenia oblasť sexuálneho a reprodukčného zdravia patrí do kompetencie Ministerstva zdravotníctva SR. To vytvorilo tzv. etickú komisiu, ktorá je okrem iného zodpovedná za prerokovávanie materiálov legislatívnej i nelegislatívnej povahy týkajúcich sa otázok sexuálneho a reprodukčného zdravia. V etickej komisii sú okrem lekárov a biológov zastúpení aj dvaja zástupcovia cirkvi, avšak ženské mimovládne organizácie v nej zastúpenie nemajú a to aj napriek tomu, že komisia prerokováva prevažne otázky z oblasti reprodukčného a sexuálneho zdravia, ktoré sa vo veľkej miere, a niekedy výlučne, týkajú žien a dievčat. Navyše z trinástich riadnych členov je len jedna žena.

Odporúčania vláde SR a iným štátnym orgánom

113. Na základe vyššie uvedených skutočností navrhujeme, aby vláda SR a príslušné orgány verejnej správy pri implementácii záväzkov v oblasti sexuálneho a reprodukčného zdravia venovali náležitú pozornosť nasledujúcim odporúčaniam:

- V zákone o zdravotnej starostlivosti explicitne zakotviť právo každej osoby na prístup k službám sexuálneho a reprodukčného zdravia.
- Prijatť opatrenia na zabezpečenie včasného a nediskriminačného prístupu k bezpečným, legálnym, finančne dostupným a akceptovateľným službám sexuálneho a reprodukčného zdravia (napr. zabezpečiť dostatočný počet zdravotníckych zariadení poskytujúcich služby sexuálneho a reprodukčného zdravia tak, aby boli v primeranej blízkosti od bydliska/pracoviska osoby, hradiť poplatky za služby sexuálneho a reprodukčného zdravia z verejného zdravotného poistenia, pri

⁸⁴ Ministerstvo zdravotníctva SR, „Návrh Národného programu ochrany sexuálneho a reprodukčného zdravia v SR“, *op. cit.*, časť 8. 8.

⁸⁵ Zákon č. 577/2004 Z. z. o rozsahu zdravotnej starostlivosti uhrádzanej na základe verejného zdravotného poistenia a o úhradách za služby súvisiace s poskytovaním zdravotnej starostlivosti v znení neskorších právnych predpisov; nariadenie vlády SR č. 777/2004 Z. z., ktorým sa vydáva Zoznam chorôb, pri ktorých sa zdravotné výkony čiastočne uhrádzajú alebo sa neuhrádzajú na základe verejného zdravotného poistenia, príloha č. 2, Rozsah úhrady zdravotných výkonov pri chorobách zo zoznamu chorôb podľa § 1 odseku 1 nariadenia.

⁸⁶ Záväzná opatrenie Ministerstva zdravotníctva SSR č. Z 8600/1983-D-2, Úprava o podmienkach pre umelé oplodnenie, vestník MZ SSR čiastka 23-24, 28. november 1983. Pozri tiež nariadenie vlády SR č. 20/2007 Z. z. o podrobnostiach o odberoch, darcovstve tkanív a buniek, kritériách výberu darcov tkanív a buniek, o laboratórnych testoch požadovaných pre darcov tkanív a buniek a o postupoch pri odberoch buniek alebo tkanív a pri ich prevzatí poskytovateľom zdravotnej starostlivosti.

poskytovaní týchto služieb prihliadať na potreby a záujmy pacientky/pacienta a rešpektovať jej/jeho práva a slobody).

■ Upraviť uplatňovanie výhrady svedomia zdravotníckymi pracovníkmi tak, aby neobmedzovalo efektívny prístup k službám reprodukčného a sexuálneho zdravia. Táto úprava by mala predovšetkým uložiť zdravotníckym pracovníkom a pracovníckam uplatňujúcim výhradu svedomia nasledovné povinnosti:

- a) povinnosť bez meškania odporučiť pacientku/pacienta k inému lekárovi, ktorý neodmieta vykonať požadovaný zdravotný výkon,
- b) povinnosť vykonať daný zdravotný výkon v prípade ohrozenia zdravia a života pacientky/pacienta,
- c) povinnosť bez meškania poskytnúť objektívne informácie o všetkých službách sexuálneho a reprodukčného zdravia vrátane tej, ku ktorej si uplatňujú výhradu svedomia,
- d) povinnosť bez meškania písomne oznámiť svojmu zamestnávateľovi, pacientkám a pacientom, že si uplatňuje výhradu svedomia a ku ktorým zdravotným výkonom.

■ Zabezpečiť, aby si výhradu svedomia mohli uplatňovať iba fyzické osoby a nie inštitúcie a aby každé zdravotnícke zariadenie s výnimkou zariadenia založeného cirkvou alebo náboženskou spoločnosťou zamestnalo dostatočný počet zdravotníckych pracovníkov a pracovníčok, ktorí/ktoré si nemienia uplatňovať výhradu svedomia. Cirkevným zdravotníckym zariadeniam stanoviť povinnosť vykonať prerušenie tehotenstva, ak je život ženy v bezprostrednom ohrození a informovať ženu o najbližšom zariadení, ktoré jej interrupciu vykoná, ak si žena želá svoje tehotenstvo prerušiť a nejde o prípad bezprostredného ohrozenia jej života.

■ Právne upraviť postup pri porušení zákonných podmienok na uplatnenie výhrady svedomia vrátane oprávnenia podať sťažnosť na kompetentný orgán, ktorý by mal rozhodnúť bez meškania, aby sa zabezpečil účinný prístup k danej službe.

■ Zabezpečiť prístup žien zo všetkých sociálnych a vekových skupín ku všetkým moderným antikoncepčným metódam tak, aby aspoň pre sociálne znevýhodnené skupiny žien a mladé ženy boli plne hradené z verejného zdravotného poistenia alebo subvencované štátom prostredníctvom osobitných príplatkov.

■ Zabezpečiť všetkým dospelujúcim a mladým ľuďom prístup k objektívnej a úplnej sexuálnej výchove vrátane informácií o ľudskej sexualite, všetkých metódach antikoncepcie a sexuálne prenosných infekciách vrátane HIV/AIDS. Prijatť tzv. minimum sexuálnej výchovy, ktoré by zahŕňalo vyššie uvedené informácie a bolo by poskytované všetkým žiakom a žiačkam na druhom stupni základnej školy. Zabezpečiť, aby táto výchova reflektovala aj špeciálne potreby rómskych žien a dievčat.

■ Zabezpečiť všetkým ženám prístup k metódam asistovanej reprodukcie bez ohľadu na ich rodinný stav, sexuálnu orientáciu, sociálno-ekonomický pôvod alebo iný dôvod.

■ Prijatť návrh *Národného programu ochrany sexuálneho a reprodukčného zdravia v SR*, pripravený Ministerstvom zdravotníctva SR, doplnený o ľudskoprávny aspekt sexuálneho a reprodukčného zdravia identifikovaním prepojenia sexuálneho a reprodukčného zdravia s ľudskými právami a základnými slobodami garantovanými právnym poriadkom SR a každoročne vyčleniť dostatočné množstvo finančných prostriedkov nevyhnutných na jeho systematickú a účinnú implementáciu.

■ Aktívne prizývať ženské a ľudskoprávne mimovládne organizácie zaoberajúce sa sexuálnym a reprodukčným zdravím a právami k tvorbe a implementácii programov a politík sexuálneho a reprodukčného zdravia a tieto organizácie podporovať v ich činnosti. Zabezpečiť, aby etická komisia pri Ministerstve zdravotníctva SR mala zastúpenie aj zo ženských mimovládnych organizácií.

Rómske ženy

114. Znevýhodnené postavenie rómskych žien na Slovensku je výsledkom nielen diskriminácie z dôvodu pohlavia a rodu, ale aj etnickej diskriminácie a sociálneho vylúčenia chudobných rómskych komunít (tzv. marginalizovaných rómskych komunít). Rasová a etnická diskriminácia spôsobuje, že okrem foriem porušovania práv, ktorým čelia aj nerómske ženy, rómske ženy sú vystavené ďalším kvalitatívne odlišným formám porušovania ich práv. Z uvedeného dôvodu sa táto tieňová správa venuje problematike postavenia rómskych žien v samostatnej kapitole, pozostávajúcej z troch častí. Prvá časť, pripravená Kultúrnym združením Rómov Slovenska, načrtáva niekoľko problémov, ktorým rómske ženy na Slovensku čelia v oblastiach, akými sú vzdelávanie a zamestnanosť. Okrem toho dopĺňa ostatné kapitoly tejto tieňovej správy. V rámci témy sexuálneho a reprodukčného zdravia v rómskych komunitách táto časť poskytne závery z projektu týkajúceho sa prístupu rómskych komunít k otázkam sexuálneho zdravia. Ďalším otázkam prístupu rómskych žien k službám zdravotnej starostlivosti sa venuje druhá časť pripravená Poradňou pre občianske a ľudské práva. Diskrimináciou rómskych komunít v prístupe k bývaniu a jej dopadom na rómske ženy sa zaoberá posledná časť pripravená Centrom pre práva na bývanie a vysťahovania a Nadáciou Milana Šimečku.

A. Diskriminácia rómskych žien v niektorých oblastiach spoločenského života

Kultúrne združenie Rómov Slovenska

1. Rodové stereotypy (článok 5)

115. K značnému progresu v procese odstraňovania rodových stereotypov a predsudkov prispeli projekty a programy realizované mimovládnyimi organizáciami, ktoré sa orientovali aj na scitlivovanie v oblasti rodovej problematiky smerom k rôznym cieľovým skupinám. Okrem školení sa realizovali aj prieskumy zamerané na zistenia vplyvu rodových stereotypov a predsudkov na postavenie rómskych žien v komunitách alebo výskumy, predmetom ktorých bolo zisťovanie prekážok pri umiestňovaní rómskych žien na trhu práce. Faktom ostáva, že práve vďaka priamej participácii rómskych žien a dievčat na charakterovo podobných projektoch prišli mnohé z nich po prvýkrát do kontaktu s pojmom rodový stereotyp či rodová rovnosť. Príslušníci a príslušníčky rómskych komunít, kde tradičné chápanie rozdelenia úloh medzi mužom a ženou sa javí byť silnejšie než v majoritnej spoločnosti, sú pod vplyvom kultúrnych a rodových stereotypov vychovávaní od detstva. Pre formovanie ich názorov a eliminovanie predpokladov reprodukovania rodových stereotypov a predsudkov je žiaduce zintenzívniť podporu výchovných, vzdelávacích a osvetových programov pre deti, mládež i dospelých v tejto problematike. Napĺňanie tohto zámeru si zo strany štátnych inštitúcií vyžaduje aktívnejšiu angažovanosť aj vo forme účinnej implementácie existujúcich vládnych programov zameraných na marginalizované rómske komunity. Neuspokojivú mieru zohľadnenia tejto problematiky vo vládnych programoch dosvedčuje napr. Dekáda začleňovania Rómov 2005 – 2015. Hoci rodová problematika je prierezovou témou tohto vládneho programu, problémom zostáva absencia ročných finančných alokácií z jednotlivých ministerských rezortov na implementáciu úloh programu. Nie je tiež určená zodpovednosť za plnenie stanovených cieľov/úloh a nastavené indikátory nereflektujú reálny merateľný výsledok so zreteľom na hľadisko rodovej rovnosti.

2. Obchodovanie so ženami (článok 6)

116. Obchodovanie s ľuďmi sa vo vzťahu k marginalizovaným rómskym komunitám dotýka najmä žien a detí. Kauzy sprostredkované médiami, ako i výstupy z terénnych výskumov či monitorovacích aktivít realizovaných Slovenským národným strediskom pre ľudské práva a Medzinárodnou organizáciou pre migráciu (IOM) poukazujú na tento alarmujúci jav a zdôrazňujú nevyhnutnosť jeho riešenia. V záverečnej správe Slovenského národného strediska pre ľudské práva sa uvádza, že jedným zo spôsobov zneužívania obzvlášť rómskych dievčat pod hranicou 18 roku veku je prostitúcia vykonávaná v ekonomicky

silnejších častiach Slovenska.⁸⁷ Podobne konštatuje IOM, ktorého výskum v oblasti obchodovania s ľuďmi sa zamerá aj na mládež z reedukačných domovov, detských domovov a diagnostických centier, ktorá vzhľadom na vysokú koncentráciu rómskych detí sa stáva potenciálom pre obchodovanie so ženami. Prínosom týchto projektov má byť zefektívnenie identifikácie rizikových lokalít pre obchodovanie s ľuďmi a detailnejší popis priebehu obchodovania za účelom nútenej prostitúcie.⁸⁸ Problematiku nútených prostitúcií je nutné vnímať aj v súvislosti s ďalším problémom vyskytujúcim sa v marginalizovaných rómskych komunitách, ktorým je úžera.

117. Úžera je v praxi používaná ako splácanie, resp. vyrovnávanie dlhu voči veriteľom – úžerníkom. Nie zriedkavým spôsobom „odpracovania“ dlhov je žobranie, ktoré sa v niektorých lokalitách Slovenska „povýšilo“ na organizovanú činnosť. Ako napríklad uviedol časopis Český a slovenský svet v auguste 2006, dve tretiny žobrákov vo Viedni pochádzajú zo Slovenska a veľkú časť z nich tvoria Rómovia. Žobráci dochádzajú do Viedne z núdze, ako aj z donútenia „bosov gangov“. Stále častejším javom organizovaného žobrania je, že ženy a malé deti sa medzi žobrákmi vyskytujú čoraz pravidelnejšie.⁸⁹

118. Rómske ženy a dievčatá z marginalizovaných rómskych komunit vzhľadom na svoje viacnásobné znevýhodnené postavenie predstavujú jednu z najviac ohrozených skupín obchodovania s ľuďmi. Preto je dôležité, aby vládne a lokálne programy zamerané na boj proti obchodovaniu s ľuďmi reflektovali túto skutočnosť a navrhli opatrenia špeciálne zacielené na boj proti obchodovaniu so ženami z marginalizovaných rómskych komunit. Tieto opatrenia by mali okrem iného zahŕňať informačné kampane či aktivity smerujúce k zvýšeniu informovanosti v rómskych komunitách o obchodovaní so ženami. Takisto je nevyhnutné zabezpečiť koordináciu inštitúcií a subjektov, poskytujúcich sociálne služby, pomoc a poradenstvo potencionálnym obetiam a obetiam obchodovania, ako aj zaistiť existenciu dostatočného množstva subjektov zaoberajúcich sa explicitne touto problematikou, nakoľko v súčasnosti je ich počet nízky.

119. Na rozdiel od väčšiny prípadov žien a dievčat z majoritnej spoločnosti, pri ktorých dochádza k obchodovaniu pri sprostredkovaní zamestnania v zahraničí, rómske ženy a dievčatá sú vyhľadávané priamo v rómskych komunitách, resp. v koncentrovaných lokalitách. Táto skutočnosť poukazuje na vedomé zneužívanie všetkých faktorov vyskytujúcich sa v marginalizovaných rómskych komunitách, akými sú chudoba, sociálne vylúčenie, etnická diskriminácia, nízka vedomostná úroveň, nízke právne vedomie, záväzky voči úžerníkom či nedôvera voči organizáciám inštitucionálnej pomoci.

120. Obchodovanie so ženami z rómskych komunit pramení zo súvzťažných problémov, čo umocňuje potrebu včlenenia tejto témy do strategických rozvojových programov na úrovni adresne definovaných opatrení s verifikovanými ukazovateľmi, stanoveným mechanizmom monitorovania a kontroly plnenia politických záväzkov a zodpovedajúcim finančným krytím. Účinný boj proti obchodovaniu so ženami si vyžaduje aktívnu participáciu a spoluprácu so zástupkyňami a zástupcami rómskych mimovládnych organizácií a mimovládnych organizácií pracujúcich s rómskou komunitou. V opačnom prípade sa znižuje váha a relevancia dopadov jednotlivých opatrení v dôsledku nedostatočnej znalosti potrieb rómskych komunit. Začiatkom roka 2008 boli na úrovni Národného koordinátora v boji proti obchodovaniu s ľuďmi Ministerstva vnútra SR vytvorené multidisciplinárne pracovné skupiny; do jednej z nich bola nominovaná aj predsedníčka Kultúrneho združenia Rómov Slovenska. Je nevyhnutné, aby vláda pokračovala vo vytváraní podmienok pre aktívne zapájanie zástupcov a zástupkyň z tretieho sektora do projektov a programov zameraných na boj proti obchodovaniu s ľuďmi.

⁸⁷ Záverečná správa projektu „Terénny výskum dodržiavania práv dieťaťa a detí z rómskych osád so zohľadnením ich diskriminácie a špecifických problémov“, Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, prístupné na <http://www.snlsp.sk> (posledná návšteva: 30. marec 2007).

⁸⁸ Záverečná správa k projektu č. j. OAM – 175 – 46/2004 o zaistení monitoringu rómskych lokalít na Slovensku vzhľadom na prebiehajúcu alebo potencionálnu migráciu na území ČR v období vstupu do Európskej únie a podanie súhrnnej správy o stave týchto lokalít zohľadňujúcich doterajšiu integračnú prax, Medzinárodná organizácia pre migráciu, máj – december 2004.

⁸⁹ „Dve tretiny žobrákov vo Viedni sú Slováci“, Český a slovenský svet, 28. august 2006, <http://www.czsk.net/svet/clanky/svet/zobracislovaci.html> (posledná návšteva: 3. júl 2007).

121. Od roku 2004 došlo k posilneniu kapacít sociálnych pracovníkov a pracovníčok v rámci programu Podpora rozvoja komunitnej sociálnej práce v obciach, financovaného z Fondu sociálneho rozvoja⁹⁰, prostredníctvom ktorého komunitní/é sociálni/e pracovníci/pracovníčky a ich asistenti/asistentky pracujú so sociálne vylúčenými komunitami v ich prirodzenom sociálnom prostredí. Činnosť sociálnych pracovníkov a pracovníčok a ich asistentov/asistentiek vykonávajú prevažne príslušníci a príslušníčky rómskej menšiny. V rámci boja proti obchodovaniu so ženami je nevyhnutné posilniť koordináciu sociálnych pracovníkov a pracovníčok aj v tejto oblasti, a to najmä formou systematického vzdelávania o tejto problematike. Rámec ich pracovnej náplne, súčasťou ktorej je aj prevencia a riešenie sociopatologických javov v rodine, predurčuje upevnenie ich pozície komunikátorov a sprostredkovateľov informácií na lokálnej i regionálnej úrovni. V rámci rozvoja komunitnej sociálnej práce je nutné poznamenať, že napriek tomu, že program Podpory rozvoja komunitnej sociálnej práce v obciach predstavuje kľúčový program, od apríla 2008 má systém jeho financovania prejsť na úroveň dopytovo orientovaných projektov, čo by mohlo oslabiť budúcu implementáciu a rozširovanie tohto programu. Je pravdepodobné, že mnohé samosprávy nebudú mať záujem uchádzať sa o finančnú podporu na ďalšie obdobie jednak preto, že nemajú skúsenosti s prípravou projektov v štruktúre Európskeho sociálneho fondu a tiež to môžu vnímať ako veľké riziko z hľadiska trvalej udržateľnosti programu.

3. Diskriminácia v oblasti vzdelania (článok 10)

122. V dôsledku nízkej vzdelanostnej úrovne príslušníkov marginalizovaných rómskych komunít sa vzdelanie stalo jednou z kľúčových tém, ktorá sa formálne dlhodobo premieta do vládnych strategických dokumentov týkajúcich sa rómskych komunít. Nižšie uvedené údaje znázorňujú značnú disproporciu medzi dosiahnutým stupňom vzdelania u rómskych mužov a rómskych žien. V tejto súvislosti je potrebné vnímať existenciu ďalších faktorov podmieňujúcich alebo ovplyvňujúcich dané výsledky, ako napr. systematickú diskrimináciu príslušníkov rómskej menšiny, kultúrne zvyklosti, v rámci ktorých sú preferovaní z dôvodu skoršieho uplatnenia sa na trhu práce muži, a prevládajúce tradičné zaraďovanie žien a dievčat do úlohy matiek. Ďalším faktorom je sociálna a geografická izolácia marginalizovaných rómskych komunít, ktorá prehľbuje ich chudobu a sociálne vylúčenie.

Zloženie rómskej populácie s ukončeným vzdelávaním podľa stupňa vzdelania a pohlavia (v %)⁹¹

Stupeň vzdelania	Muži	Ženy	Spolu
Neukončené základné	32,2	37,7	35,0
Základné	33,8	39,3	36,6
Neukončené stredné	10,4	7,5	8,9
Stredné	19,2	11,4	15,2
Vyššie	0,3	0,1	0,2
Špeciálna škola	4,1	3,8	3,9
Nevie	0,1	0,3	0,2
Spolu	100,0	100,0	100,0

123. Dlhodobým problémom v oblasti diskriminácie vo vzdelávaní rómskych detí predstavuje ich zaraďovanie a preradať do tzv. špeciálnych základných škôl určených pre mentálne hendikepované deti.⁹² Ako uvádza správa United Nations Development Programme (UNDP), realizované výskumy a monitoriny naznačujú, že najpravdepodobnejšími dôvodmi zaraďovania rómskych detí do tzv. špeciálnych škôl je zamieňanie neznalosti či neovládania slovenského jazyka s nedostatočnými predpokladmi pre vzdelávanie, záujem o naplnenie špeciálnych škôl, riešenie absencie hygienických návykov u rómskych detí a podobne.⁹³

⁹⁰ Fond sociálneho rozvoja je štátna rozpočtová organizácia zriadená Ministerstvom práce, sociálnych vecí a rodiny SR. Jeho činnosť je financovaná zo štátneho rozpočtu a Európskeho sociálneho fondu, <http://www.fsr.sk> (posledná návšteva: 30. marec 2007).

⁹¹ „Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku“, United Nations Development Programme, 2006, str. 61.

⁹² Podrobnejšie k výskumu segregácie rómskych detí vo vzdelávaní na Slovensku pozri European Roma Rights Centre: „Stigmata: Segregated Schooling of Roma in Central and Eastern Europe, a survey of patterns of segregated education of Roma in Bulgaria, the Czech Republic, Hungary, Romania, and Slovakia“, dostupné na: <http://www.errc.org>.

⁹³ „Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku“, *op.cit.*, str. 63.

Dôvodom sa zdá byť aj umiestňovanie a premiestňovanie rómskych detí do špeciálnych škôl z podnetu rodičov, ktorí tak robia z rôznych dôvodov. Ďalším dôvodom je snaha o udržanie si dostatočného počtu žiakov v špeciálnych školách. Súčasné nastavenie normatívu na žiaka a žiačku a trend zatvárania škôl z dôvodu nízkej návštevnosti detí (najmä v malých obciach) vedie v praxi k tomu, že špeciálne školy (príp. základné školy so špeciálnymi triedami) sa snažia udržať si svojich žiakov, a teda proces reintegrácie rómskych žiakov a žiačok je značne sťažený, nevynímajúc aj fakt, že paradoxne nastáva situácia, v ktorej sa hlavne rómski/e žiaci a žiačky stávajú pre školy „záchrannou sieťou“, pretože predstavujú stály príjem pre obec. Ďalšou príčinou je skutočnosť, že rómske deti boli do tzv. špeciálnych škôl zaraďované na základe psychologického testovania prispôbeného potrebám detí z majoritnej populácie. Toto navonok pôsobiace neutrálne testovanie malo negatívny dopad na rómske deti, u ktorých častokrát jediným hendikepom bola nedostatočná znalosť slovenského jazyka. Napriek prijatiu nových diagnostických a psychologických metodík sa individuálna či skupinová reintegrácia žiakov so špeciálnymi vzdelávacími potrebami v praxi neuplatňuje, resp. sa uplatňuje len minimálne.

124. Ďalšou príčinou diskriminácie Rómov vo vzdelávaní je segregácia rómskych detí, ktorá už nie je len javom na tzv. špeciálnych školách, ale i na základných školách. Možno ju nazvať „segregáciou odchodom“, ku ktorej dochádza tým, že nerómski rodičia umiestňujú svoje deti do vzdialenejších mestských škôl, ktoré sú z hľadiska infraštruktúry lepšie vybavené a zároveň je tam menej rómskych žiakov.

125. Segregácia rómskych detí a ich zaraďovanie a preraďovanie do tzv. špeciálnych škôl často z dôvodu sociálnych, jazykových a kultúrnych bariér vedie k ich ďalšiemu znevýhodneniu, spočívajúcemu v obmedzených možnostiach ďalšieho vzdelávania a uplatnenia na trhu práce. Terajší vzdelávací systém umožňuje absolventkám a absolventom špeciálnych škôl študovať na špeciálnych stredných školách, praktických školách či špeciálnych učilištiach, kde získavajú vzdelanie pre jednoduché pracovné činnosti, najmä pomocné profesie. Keďže ich získaná kvalifikácia vyžaduje v praxi spravidla usmerňovanie alebo dohľad zo strany inej osoby, predpoklady ich spoločenského uplatnenia sú minimálne.

126. Aj keď diskriminácia detí z marginalizovaných rómskych komunít v prístupe k vzdelávaniu sa týka dievčat, ako aj chlapcov, považujeme za potrebné poukázať v tejto správe na daný problém, nakoľko negatívne ovplyvňuje postavenie rómskych žien predovšetkým z hľadiska ich ďalšieho osobného rozvoja a uplatnenia sa na trhu práce. Okrem toho by vláda SR v spolupráci s mimovládnyimi organizáciami mala preskúmať, do akej miery rodové stereotypy a patriarchálne tradície pretrvávajúce v niektorých komunitách vplývajú na predčasné ukončenie vzdelávania rómskych dievčat.

4. Diskriminácia v oblasti zamestnania (článok 11)

127. Jeden z prípadov nerovného zaobchádzania v zamestnaní, zadokumentovaných Slovenským národným strediskom pre ľudské práva (ďalej len „SNSLP“)⁹⁴, ilustruje porušenie zásady rovnakého zaobchádzania v pracovnoprávnom vzťahu zo strany zamestnávateľa voči bývalej zamestnankyni rómskeho pôvodu. Tá bola znevýhodnená voči ostatným zamestnancom a zamestnankyniam vykonávajúcim rovnakú, príp. podobnú prácu tým, že jej ako jedinej zamestnávateľ nepredložil pracovnú zmluvu uzavretú na dobu určitú. Okrem iného táto rómska žena bola počas zamestnania vystavovaná rôznym neprístojným urážkam a vyhrážaním sa zo strany nadriadených majstrov či spolupracovníkov, prácu vykonávala v nepriaznivej až nepriateľskej pracovnej atmosfére, čo malo za následok psychické vypätie, stres a celkový zhoršený zdravotný stav. Dotyčná žena podala na súd žalobu o nemajetkovú ujmu spôsobenú v súvislosti s porušením zásady rovnakého zaobchádzania.⁹⁵

128. Diskriminácia v zamestnaní je ťažko dokázateľná pre jej prevažne latentnú podobu. Pod rúškom zákonných dôvodov niektorí zamestnávateľia napríklad odmietajú prijať osoby rómskeho pôvodu do zamestnania. V praxi to prebieha tak, že kým zamestnávateľ nemá možnosť zistiť, že uchádzačka o voľné pracovné miesto je rómskeho pôvodu, tak je ochotný

⁹⁴ Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, <http://www.snslp.sk> (posledná návšteva: 15. júl 2007).

⁹⁵ Tamtiež, „Rasová diskriminácia – Prípady rasovej diskriminácie“.

s ňou komunikovať o prijatí na dané miesto, napr. telefonicky. Hneď ako potenciálny zamestnávateľ zistí, že sa jedná o rómsku ženu, pracovné miesto jej už neponúkne, často argumentujúc tým, že dané miesto je už obsadené napriek tomu, že to nie je vždy pravda. Práve prostredníctvom priameho kontaktu sú uchádzačky o pracovné miesto identifikované na základe vonkajších znakov (ako napr. farba pleti či priezvisko) za príslušníčky rómskej menšiny, čo má za následok odmietnutie ich prijatia do nového zamestnania. Skúsenosti mnohých rómskych žien, ktoré si napríklad telefonicky potvrdili, že inzerované pracovné miesto je stále voľné a vzápätí im pri osobnom kontakte bolo oznámené ich neprijatie, potvrdzujú existenciu prejavu diskriminácie z dôvodu príslušnosti k etniku. Jeden z takýchto prípadov rozhoduje Okresný súd Košice II, na ktorý sa obrátili príslušníčky rómskeho etnika v spolupráci s mimovládnu organizáciou Poradňa pre občianske a ľudské práva, ktorým bola odmietnutá práca práve kvôli ich etnickému pôvodu. Keď sa telefonicky pýtali zamestnankyne pracovnej agentúry, či dôvodom neštandardných postupov pri prijímaní je ich etnická príslušnosť, boli informované, že zamestnávateľ Rómky do pracovného pomeru neprijíma. Súd vo veci zatiaľ nerozhodol.

129. Čo sa týka stupňa zamestnanosti rómskych žien na Slovensku, UNDP vo svojej štúdií „Správa o životných podmienkach rómskych domácností“ konštatuje, že rozdiely medzi ženami v produktívnom veku z majoritnej populácie a príslušníčkami rómskeho etnika sú oveľa výraznejšie ako v prípade mužov. Miera zamestnanosti rómskych žien na Slovensku predstavuje len 4,6 % v porovnaní so 41,2 % mierou zamestnanosti žien z majoritnej populácie. U rómskych mužov miera zamestnanosti predstavuje 10,5 % a u mužov z majoritnej populácie je to 51,7 %.⁹⁶ Tieto čísla ukazujú, že zamestnanosť rómskych žien je oveľa nižšia v porovnaní so ženami a mužmi z majoritnej spoločnosti a takisto je o viac ako polovicu nižšia v porovnaní so zamestnanosťou rómskych mužov.

130. Vláda SR prijala rôzne opatrenia na riešenie vysokej nezamestnanosti rómskej populácie. Avšak tieto opatrenia, prijaté predovšetkým vo forme aktivačných prác, sú zamerané len na rozvoj a udržanie pracovných návykov a neriešia nezamestnanosť rómskych žien a mužov z dlhodobého hľadiska. Ako uvádza spomínaná štúdia UNDP, rómske ženy sa do aktivačných prác zapojili podielom 22,3 %.⁹⁷ Ide o formu malých obecných služieb, t. j. upratovanie, čistenie verejných priestranstiev, objektov, komunikácií a podobne. Aj napriek tomu, že program zaznamenal nezanedbateľnú mieru účasti Rómov a Rómok v porovnaní s inými opatreniami v oblasti zvyšovania zamestnanosti, ako napr. rekvalifikáciami či školeniami pre trh práce, aktivačné práce podľa názoru 59% respondentov rómskeho pôvodu nezlepšili šancu zamestnať sa.⁹⁸

5. Sexuálne a reprodukčné zdravie (články 10, 12 a 16)

131. V roku 2005 Kultúrne združenie Rómov Slovenska zrealizovalo projekt pod názvom „Výskum sexuálneho a reprodukčného správania sa v rómskych komunitách na Slovensku“. Projekt, ktorý bol súčasťou medzinárodného porovnávacieho výskumu, prebiehal vo vytypovaných 12 lokalitách Slovenska, pri výbere ktorých bolo zohľadnené kritérium regionálneho umiestnenia, charakteristiky osídlenia (t. j. mestské, rozptýlené/integrované, separené osídlenie), vrátane zastúpenia rôznych skupín Rómov žijúcich na území Slovenska. Zber dát sa uskutočnil prostredníctvom štandardizovaného dotazníka s tromi skupinami respondentov rómskej populácie, t. j. 160 chlapcov, 160 dievčat a 172 rodičov. Okrem získania rozsiahlej poznatkovej databázy týkajúcej sa napr. sebahodnotenia v miere informovanosti o sexuálnom zdraví, úrovne sebavedomia, postojov a súvislostí týkajúcich sa panenstva a predmanželského styku či predstáv o rodičovstve a partnerskom spoluzití, bolo zámerom overiť predpoklady, resp. tvrdenia týkajúce sa pretrvávajúcej tabuizácie alebo značnej rezervovanosti v rómskych rodinách voči témam sexuálneho a reprodukčného zdravia. V oblasti komunikácie detí a rodičov o otázkach sexu z celkového počtu 160 chlapcov uviedlo 70,5 %, že nikdy na túto tému s rodičmi nehovorilo. Zo 160 oslovených dievčat 51,1 % uviedlo rovnakú odpoveď. Výsledky výskumu poukazujú na to, že rozhovory s rodičmi na tému sexuálneho správania sú veľmi občasné, skoro žiadne. Takmer 50%

⁹⁶ „Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku“, *op. cit.*, str. 73.

⁹⁷ Tamtiež. Ukazovateľ je údajom vyjadrujúcim stav za posledný mesiac v sledovanom roku, str. 73.

⁹⁸ Tamtiež, str. 78.

dievčat a 70% chlapcov nemá informácie o otázkach sexu a o sexuálnom zdraví. Najčastejším dôvodom nerozprávania sa o tejto téme s deťmi rodičia uviedli ostych. Dotazník obsahoval aj otázky týkajúce sa rovnosti mužov a žien v rómskych komunitách. 58,7% rómskych žien a 41,3% dievčat sa zhodli v tom, že v rómskych komunitách pretrváva nerovné postavenie žien a mužov. V porovnaní so ženami menej mužských respondentov zdieľa názor o nerovnom postavení žien a mužov v rómskych komunitách a viac sa ich prikláňa k tradičnému rozdeleniu mužských a ženských rolí.

132. V rámci služieb reprodukčného zdravia považujeme za dôležité spomenúť, že terajší systém zdravotníckej starostlivosti zrušil návštevné služby tzv. ženských sestier. Táto služba zohrávala kľúčovú úlohu najmä v rómskych komunitách a inak znevýhodnených skupinách, nakoľko umožňovala lepšie poznanie komunity, bezprostredný kontakt s rodičmi a najmä ženami, individuálne a intenzívnejšie poskytovanie informácií v oblasti starostlivosti o zdravie ženy a dieťaťa.

6. Násilie páchané na ženách

133. Podrobnejšie sa násiliu páchanému na ženách venuje samostatná kapitola, preto sa v tejto časti budeme venovať iba špecifickým problémom, ktorým rómske ženy v tejto oblasti popri všeobecných problémoch čelia. Ako uvádza osobitná kapitola k násiliu páchanom na ženách, tomuto celospoločenskému problému sa naďalej nevenuje zo strany štátnych orgánov náležitá pozornosť. Nedostatočné riešenie tejto otázky sa o to viac prejavuje vo vzťahu k rómskym komunitám. Všeobecne známe prekážky, ako sú geografická segregácia, rasové stereotypy a predsudky majoritnej spoločnosti, nedostatočné právne vedomie a nízka úroveň informovanosti zo strany rómskych žien a mužov majú vplyv na to, že vládou schválené stratégie nevenujú násiliu páchanému na ženách v rómskych komunitách dostatočnú pozornosť. Potvrdzuje to napríklad *Národný akčný plán na prevenciu a elimináciu násillia páchaného na ženách na roky 2005 – 2008*⁹⁹. V ňom stanovené opatrenia týkajúce sa žien zo sociálne znevýhodneného prostredia, z etnických menšín a migrantiek síce uvádzajú, že ide o skupiny špeciálne ohrozené násilím, avšak predmetné aktivity sú naformulované všeobecne, a tak zostáva otáznou, aký účinok budú mať tieto aktivity na efektívne riešenie násillia páchaného na ženách zo sociálne znevýhodneného prostredia.

134. Popri súčasnom nedostatočnom počte ubytovacích zariadení pre týrané ženy je problémom, že aj v tejto oblasti sa vyskytujú diskriminačné praktiky voči rómskym ženám. Prejavuje sa to napríklad vtedy, keď žena vystavená násiliu, ktorá vyhľadá pomoc a chce sa ubytovať v jednom z takýchto ubytovacích zariadení, nie je prijatá práve z dôvodu jej etnickej príslušnosti a väčšieho počtu detí. V tomto smere štátnu pomoc výrazne supľujú mimovládne organizácie. Práve spolupráca medzi nerómskymi ženskými mimovládnymi organizáciami a rómskymi organizáciami napomáha zvyšovať informovanosť o možnostiach a formách pomoci v oblasti násillia páchaného na ženách v rómskych komunitách. Štát by mal aktívne podporovať spoluprácu rómskych a nerómskych mimovládnych organizácií, venujúcich sa tejto problematike, predovšetkým prostredníctvom alokácie finančných prostriedkov na ich činnosť, systematického odstraňovania predsudkov voči rómskej menšine a pretrvávajúcich diskriminačných praktík, zriadenia väčšieho počtu ubytovacích zariadení pre týrané ženy, ako aj prostredníctvom vzdelávacích aktivít o rovnosti mužov a žien zameraných na rómske komunity.

7. Vynúiteľnosť práv

135. Napriek pomaly sa zvyšujúcemu počtu podaní, týkajúcich sa diskriminácie príslušníkov a príslušníčok rómskej menšiny, počet podaní týkajúcich sa diskriminácie rómskych žien zostáva minimálny. Negatívne životné skúsenosti mnohých rómskych žien a dievčat, vyplývajúce zo zákazu vstupu do spoločenských zariadení a reštaurácií, oddelených ordinačných hodín pre rómske a nerómske pacientky u lekára, segregovaných izieb a iných sociálnych zariadení pre rómske pacientky na gynekologicko-pôrodných oddeleniach niektorých nemocníc, ostávajú neriešené. Na nízky stupeň objasnenia týchto prípadov vplývajú rôzne faktory, ako je nedostatočné právne povedomie rómskych žien, slabá

⁹⁹ Vláda SR, uznesenie č. 635/2005, 24. august 2005.

informovanosť, resp. sťažený prístup k informáciám z dôvodu sociálneho vylúčenia marginalizovaných rómskych komunit, nedôvera rómskych žien v inštitucionálnu pomoc či v zákonný postih, prameniaca z dlhodobého nezájmu štátnych inštitúcií účinne odstraňovať diskrimináciu rómskych komunit vrátane diskriminácie rómskych žien a dievčat, ako aj rasové a rodové stereotypy a etnická diskriminácia, pretrvávajúce v majoritnej spoločnosti.

Odporúčania vláde SR a iným štátnym orgánom

136. Na základe vyššie uvedených skutočností navrhujeme, aby vláda SR a príslušné orgány verejnej správy pri odstraňovaní diskriminácie rómskych žien venovali náležitú pozornosť nasledujúcim odporúčaniam:

- Zabezpečiť efektívny postih diskriminácie rómskych žien a dievčat vo všetkých oblastiach spoločenského života.
- Prijatť opatrenia na zlepšenie prístupu rómskych žien k zamestnaniu a za týmto účelom implementovať pozitívne príklady z praxe v oblasti zamestnanosti a zamestnateľnosti rómskych žien s cieľom podpory rovnosti príležitostí na trhu práce.
- V rámci školiacich programov subjektov inštitucionálnej pomoci začleniť do učebných osnov tézy vzťahujúce sa na kultúrne odlišnosti a špecifiká rómskych komunit a rodovú rovnosť.
- Podporovať realizáciu výskumných činností (reprezentatívne výskumy) v oblasti sexuálneho a reprodukčného zdravia pre kvalitnejšie a efektívnejšie nastavenie programov tak, aby tieto programy prispeli k zlepšeniu kvality zdravia rómskych žien a mužov, zvýšeniu informovanosti v oblasti plánovaného rodičovstva, poskytovaniu zdravotnej starostlivosti, vrátane služieb sexuálneho a reprodukčného zdravia bez diskriminácie.
- Zabezpečiť zber dát v rámci jednotlivých problémových oblastí – počnúc násilím páchaným na rómskych ženách a dievčatách vrátane obchodovania so ženami – nakoľko v dôsledku neexistencie údajov nie je možné nastavovať mechanizmy zohľadňujúce potreby rómskych žien a dievčat, ako aj monitorovať a verifikovať dopady prijatých opatrení na túto cieľovú skupinu.
- Aktualizovať *Národný akčný plán pre prevenciu a elimináciu násillia páchaného na ženách na roky 2005 – 2008*, nakoľko v ňom uvedené aktivity vo vzťahu k rómskym ženám sú nepostačujúce, obmedzujú sa len na prevenciu, pričom indikátory nie sú adekvátne nastavené.
- Zvýšiť mieru sociálnej intervencie cielenou podporou mimovládnych organizácií, poskytujúcich služby obetiam obchodovania so ženami.
- Pravidelne vyčleniť finančné prostriedky zo štátneho rozpočtu:
 - a) na podporu programov zameraných na eliminovanie problémov v oblasti boja proti obchodovaniu so ženami,
 - b) na účely trvalo udržateľného rozvoja subjektov poskytujúcich služby cieľovým skupinám,
 - c) na podporu subjektov poskytujúcich právnu, sociálnu a inú pomoc obetiam obchodovania so ženami.
- Prizývať zástupkyne a zástupcov rómskych mimovládnych organizácií do pracovných a expertných skupín v oblasti rodovej rovnosti vrátane násillia páchaného na ženách, obchodovania s ľuďmi, sexuálneho a reprodukčného zdravia.

B. Problematika násilných a vynútených sterilizácií rómskych žien v Slovenskej republike a diskriminácia v prístupe k zdravotnej starostlivosti (články 10, 12 a 16)

Vanda Durbáková, Poradňa pre občianske a ľudské práva

137. Táto časť je venovaná problematike násilných a vynútených sterilizácií rómskych žien a diskriminácii rómskych žien v prístupe k zdravotnej starostlivosti v súvislosti s tehotenstvom a materstvom, a to v nasledujúcom členení:

- Všeobecný úvod do problematiky
- Trestné vyšetrowanie
- Občianskoprávne konania
- Súčasná prax po prijatí novej legislatívy
- Diskriminácia v prístupe k zdravotnej starostlivosti a sociálnemu zabezpečeniu
- Odporúčania vláde SR

1. Násilné a vynútené sterilizácie rómskych žien

1.1. Všeobecný úvod do problematiky

138. Súčasná prax vynútených a násilných sterilizácií rómskych žien na Slovensku majú svoje korene v predchádzajúcom režime na území bývalého Československa. Strach zo vzrastajúceho počtu rómskeho obyvateľstva stál v pozadí štátnych opatrení, ktoré mali tento rast zastaviť: súčasťou vládnej politiky do roku 1990 v Československu bolo aj vykonávanie násilných a vynútených sterilizácií na rómskom etniku. V posledných rokoch komunistického režimu sa hlavne rómske ženy stali špeciálnou cieľovou skupinou vládneho programu, ktorý poskytoval finančné odmeny všetkým občanom, ktorí podstúpili sterilizáciu. V roku 1988 bol prijatý zákon, ktorý zaručoval jednorázový finančný príspevok pre ženy, ktoré sa podrobili operácii „v záujme ozdravenia populácie“, pričom príspevok mohol dosiahnuť až 25 000,- Kčs a bol vyplatený v hotovosti alebo formou poukázok na nákup vecí, napríklad nábytku. Táto suma v danej dobe predstavovala značnú finančnú čiastku, rovnajúcu sa cca výške ročného príjmu. Aj keď samotný zákon neuvádzal, že jeho cieľovou skupinou je regulovať pôrodnosť rómskych žien, jeho implementácia viedla k porušovaniu reprodukčných práv rómskych žien, pretože na tieto ženy bol vyvíjaný nátlak, aby sa podrobili sterilizácii. Tieto nezákonné praktiky nikdy neboli vyšetrené a postkomunistické vlády Českej a Slovenskej republiky nikdy verejne neodsúdili ani politiku a ani súvisiace nátlakové praktiky. Viaceré zdroje dokumentujú, že praktiky neskončili zrušením predmetného zákona po páde komunizmu.¹⁰⁰

139. V januári 2003 Poradňa pre občianske a ľudské práva (ďalej len „Poradňa“) spoločne s Centrom pre reprodukčné práva v New Yorku vydali správu *Telo i duša, násilné sterilizácie a ďalšie útoky na reprodukčnú slobodu Rómov na Slovensku*, ktorá dokumentuje prípady násilných a vynútených sterilizácií na východnom Slovensku po páde komunizmu a taktiež prípady diskriminácie rómskych žien v prístupe k zdravotnej starostlivosti. Zo zistení Poradne vyplýva, že zákroky sterilizácie boli vykonávané na rómskych ženách v rozpore s vtedy platnými právnymi predpismi a taktiež v rozpore s medzinárodnými dohovormi, ktorými je Slovenská republika viazaná, vrátane Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien. Ako dokumentuje správa *Telo i duša*, mnohým rómskym ženám bol zákrok sterilizácie vykonávaný počas pôrodu cisárskym rezom, bez toho, aby k nemu poskytli tzv. informovaný súhlas. Mnohé z rómskych žien podpísali súhlas so zákrokom v stave, kedy už mali rozbehnutú pôrodnú činnosť a pravidelné kontrakcie. Okrem toho niektoré rómske ženy neboli v čase vykonania zákroku plnoleté, t. j. nemohli udeliť k zákroku platný súhlas, a ich zákonní zástupcovia k zákroku súhlas neudelili. Mnohé zo žien si ani nepamätali na to, že by súhlas s vykonaním zákroku udelili a ani nevedeli, že im bol zákrok sterilizácie vykonaný. Mnohé z nich až po nahliadnutí do zdravotných dokumentácií zistili, že dôvodom ich neplodnosti je vykonaný zákrok sterilizácie.

¹⁰⁰ Pellar, R. - Andršt, Z.: „Statistical Evaluation of the Cases of Sexual Sterilisation of Romani Women in East Slovakia“, Appendix to the Report on the Examination in the Problematic Sexual Sterilisation of Romanies in Czechoslovakia, 1990, Human Rights Watch 1992 Report, str. 22.

140. Na ilustráciu možno uviesť nasledujúce príklady:

Príklad pani X., sterilizovanej v roku 2000 vo veku 16 rokov

Pani X. bola sterilizovaná v januári 2000 počas pôrodu druhého dieťaťa cisárskym rezom v nemocnici v Krompachoch. K sterilizácii došlo po tom, ako pani X. prišla do nemocnice v pôrodných bolestiach o 17:30 hod., a o 19:00 hod. bol vykonaný pôrod. Pani X. si nepamätá, že by k sterilizácii udelila súhlas. Zdravotnícky personál ju pred vykonaním sterilizácie nepoučil o povahe zákroku, jeho následkoch a ani ju neoboznámil s inými alternatívnymi prostriedkami antikoncepcie. Keďže pani X. bola v čase zákroku maloletá, k vykonaniu sterilizácie bol vyžadovaný aj súhlas zákonných zástupcov. Tí však žiaden súhlas neudelili a o zákroku neboli nikdy zdravotníckym personálom informovaní. Pani X. sa o tom, že jej bola vykonaná sterilizácia, dozvedela až o tri roky po zákroku, v roku 2003, kedy bola spoločne so svojou právničkou nahliadnuť do svojej zdravotnej dokumentácie v danej nemocnici.

Príklad pani Y., sterilizovanej v roku 2002 bez poskytnutia informovaného súhlasu

Pani Y. bola sterilizovaná v roku 2002 počas pôrodu jej štvrtého a piateho dieťaťa – dvojčiek –, cisárskym rezom vo veku 30 rokov, v nemocnici v Krompachoch. Jednalo sa o jej prvý pôrod cisárskym rezom. Sterilizácia jej bola vykonaná po tom, ako bola prijatá s pôrodnými bolesťami do nemocnice v noci po 22:00 hod. Dvojčky sa narodili nad ráno. Pani Y. pred vykonaním sterilizácie nikto zo zdravotníckeho personálu nepoučil o povahe zákroku, jeho následkoch a ani ju neoboznámil s inými alternatívnymi prostriedkami antikoncepcie. Pani Y. si spomína, že až o sedem dní neskôr pri prepúšťaní z nemocnice jej lekárka dala podpísať nejaký papier a popri tom jej oznámila, že počas pôrodu jej bola vykonaná sterilizácia. Pani Y. k zákroku neposkytla informovaný súhlas.

Príklad pani Z., sterilizovanej v roku 2000 bez poskytnutia informovaného súhlasu

Pani Z. bola sterilizovaná v nemocnici v Prešove počas pôrodu jej druhého dieťaťa cisárskym rezom. Pani Z. si presne nepamätá na okolnosti pôrodu, keďže mala už pôrodné bolesti. Z jej zdravotnej dokumentácie vyplýva, že bola prijatá do nemocnice približne o 8:00 hod. Zo zdravotnej dokumentácie pani Z. je zrejme, že asi hodinu pred pôrodom, kedy pani Z. mala pôrodné bolesti a ležala na lôžku napojená na prístroje monitorujúce ozvi plodu, jej dal zdravotnícky personál podpísať strojom napísanú predtlačенú formuláciu, že súhlasí so sterilizáciou. Zároveň jej povedali, že musí podpísať žiadosť, pretože ak by ešte v budúcnosti otehotnela, zomrie ona alebo jej dieťa. Vystrašená pani Z. priamo do zdravotnej dokumentácie uvedenú formuláciu trasúcou sa rukou podpísala, čo je zrejme aj zo samotného podpisu, ktorý je kostrbatý a keďže už mala veľké bolesti, povedala zdravotnej sestre „nech si s ňou robia, čo chcú“. Pôrod bol ukončený cisárskym rezom o 10:35 hod. Nikto zo zdravotníckeho personálu pani Z. pred vykonaním samotného zákroku nepoučil o povahe zákroku, jeho následkoch. Sterilizácia jej bola prezentovaná ako jediná možná alternatíva antikoncepcie.

Vykonávanie sterilizácie bez poskytnutia informovaného súhlasu a za vyššie popísaných okolností predstavuje okrem iného aj porušenie povinnosti Slovenskej republiky danej CEDAW Dohovorom, konkrétne článkov 2 a 12 Dohovoru.

1.2. Trestné vyšetovanie

141. Trestné konanie vo veci nezákonných sterilizácií rómskych žien na Slovensku bolo iniciované 30. januára 2003 Sekciou pre ľudské práva a menšiny Úradu vlády SR. Dňa 31. januára 2003 bolo vo veci násilných sterilizácií začaté Krajským úradom justičnej a kriminálnej polície PZ v Košiciach trestné stíhanie pre podozrenie zo spáchania trestného činu genocídy. Rómske ženy, ktorým bol vykonaný zákrok sterilizácie v rozpore s právnymi predpismi, sa pripojili k trestnému stíhaniu v postavení poškodených. Uznesením zo dňa 23. októbra 2003

bolo trestné stíhanie policajnou vyšetrovatelkou zastavené z dôvodu, že sa nestal skutok, pre ktorý bolo vedené. Keďže poškodené nesúhlasili so závermi vyšetrovania, podali dňa 31. októbra 2003 proti uzneseniu o jeho zastavení v zákonnej lehote sťažnosť.

142. Krajská prokuratúra v Košiciach zamietla sťažnosť poškodených rómskych žien ako podanú neoprávnenými osobami uznesením zo dňa 9. marca 2004. Uvedené rozhodnutie bolo následne zrušené nálezom Ústavného súdu č. k. III. ÚS 86/05-45 zo dňa 1. júna 2005, na ktorý sa rómske ženy obrátili s ústavnou sťažnosťou. Ústavný súd SR mal za to, že Krajská prokuratúra v Košiciach nepostupovala správne, ak zamietla sťažnosť poškodených rómskych žien proti uzneseniu o zastavení trestného stíhania, a prikázal jej preto vo veci znovu konať a rozhodnúť. Krajská prokuratúra vzápätí vo veci dňa 28. septembra 2005 vydala rozhodnutie, ktorým sťažnosť sťažovateľiek zamietla ako nedôvodnú.

143. Sťažovateľky sa následne obrátili s novou ústavnou sťažnosťou na Ústavný súd SR. Ústavný súd SR nálezom č. k. III. ÚS 194/06-46 zo dňa 13. decembra 2006 rozhodol, že postupom orgánov činných v trestnom konaní, konkrétne Krajskej prokuratúry v Košiciach, došlo k porušeniu práv rómskych žien garantovaných Ústavou SR a medzinárodnými dohovormi, okrem iných aj procesnej stránky čl. 8 a 3 Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Ústavný súd SR zároveň zrušil rozhodnutie Krajskej prokuratúry v Košiciach zo dňa 28. septembra 2005 a prikázal jej vo veci znovu konať. Za procesné porušenie ich práv priznal trom rómskym ženám, ktoré sa na Ústavný súd obrátili aj primerané finančné zadostučinenie – každej vo výške 50 000,- Sk (cca 1350 EUR). Ústavný súd SR vo svojom rozhodnutí predovšetkým konštatoval, že

„vo vyšetrovaní predchádzajúcom napádanému rozhodnutiu krajskej prokuratúry z 28. septembra 2005 neboli vyčerpané všetky možnosti na čo naj dôkladnejšie zistenie skutkového stavu veci v rozsahu nevyhnutnom pre rozhodnutie a uznesenie vyšetrovatelky úradu justičnej polície z 24. októbra 2003 o zastavení trestného stíhania nie je založené na ústavne konformných (dostatočných a preskúmateľných) dôvodoch. Krajská prokuratúra v konaní o sťažnosti proti rozhodnutiu vyšetrovatelky úradu justičnej a kriminálnej polície z 24. októbra 2003 nedostatky vyšetrovania nielenže nenapravila, ale ich svojím rozhodnutím právoplatne potvrdila. (...) Sťažovateľky mali arguable claim, že vo vzťahu k nim mohlo dôjsť k protiprávnemu vykonaniu sterilizácií, a teda k neľudskému alebo ponižujúcemu zaobchádzaniu zasahujúcemu ich súkromie a rodinný život. Krajská prokuratúra však potvrdila rozhodnutie vyšetrovatelky úradu justičnej a kriminálnej polície o zastavení trestného stíhania bez toho, aby zabezpečila odstránenie nedostatkov vyšetrovania v záujme dôsledného vyšetrovania všetkých relevantných okolností prípadu a náležitého posúdenia veci.“

144. Na základe rozhodnutia Ústavného súdu SR prokurátorka krajskej prokuratúry rozhodnutím zo dňa 9.2. 2007 zrušila rozhodnutie vyšetrovatelky Úradu justičnej a kriminálnej polície PZ v Žiline o zastavení trestného vyšetrovania a prikázala jej vo veci znovu konať a rozhodnúť. Orgány činné v trestnom konaní tak v priebehu roku 2007 pokračovali v trestnom konaní, opätovne vypočuli poškodené a vykonali konfrontácie medzi nimi a zdravotníckym personálom, ktorý zákroky na nich vykonal. Po zhruba 10-tich mesiacoch od „obnovenia“ trestného stíhania, vyšetrovatelka uznesením zo dňa 28. 12. 2007 trestné stíhanie zastavila. Vyšetrovatelka odôvodnila zastavenie trestného stíhania v podstate rovnakými dôvodmi ako v roku 2003. Poškodené rómske ženy podali voči tomuto uzneseniu sťažnosť, ktorou predovšetkým namietali, že vyšetrovanie sa podľa nich viedlo len formálne, poškodené boli opätovne vypočúvané k skutočnostiam, ktoré už boli vyšetrovatelke známe a o ktorých vypovedali už v roku 2003. Navyše úkony v rámci vyšetrovania boli vykonávané len smerom k trom rómskym ženám, ktoré boli sťažovateľkami v konaní pred ústavným súdom, a to aj napriek tomu, že k trestnému stíhaniu sa pripojilo oveľa viac rómskych žien ako poškodených. Prokurátorka Krajskej prokuratúry v Košiciach, ktorej rozhodnutie už bolo dvakrát ústavným súdom zrušené, dňa 20.3.2008 uznesením opäť zamietla sťažnosť poškodených ako nedôvodnú. Orgány činné v trestnom konaní ani po piatich rokoch ďalšieho vyšetrovania nedokázali odstrániť nedostatky, proti ktorým namietajú poškodené už od roku 2003 a ktoré im vytýkal aj ústavný súd. Poškodené sa preto obrátili v poradí už tretíkrát s ústavnou sťažnosťou na ústavný súd.

145. Rozhodnutie Ústavného súdu SR a aj ďalšie pochybenia orgánov činných v trestnom konaní v rámci trestného vyšetrovania jasne vyvracia tvrdenie vlády SR, že vo veci nezákonných sterilizácií viedla efektívne vyšetrovanie či už formou trestného vyšetrovania vedeného v rokoch 2003 a 2007, alebo kontroly vykonávanej komisiou zriadenou pre tento účel Ministerstvom zdravotníctva SR v roku 2003.

1.3. Občianskoprávne súdne konania

146. Poradňa poskytuje rómskym ženám, ktorým bola vykonaná sterilizácia bez informovaného súhlasu aj bezplatné právne zastúpenie v konaniach pred súdmi. Niektoré rómske ženy sa nepripojili ako poškodené k trestnému stíhaniu, ktoré bolo vedené orgánmi činnými v trestnom konaní, avšak podali na príslušné súdy občianskoprávne žaloby, domáhajúc sa nimi od nemocníc, zamestnanci ktorých im nezákonné zákroky sterilizácie vykonali, zaplatať náhradu škody na zdraví alebo nemajetkovej ujmy za protiprávny zásah do ich osobnosti. Ani v jednom prípade zatiaľ súdy nerozhodli v prospech rómskych žien. Vo väčšine prípadov súdne konania stále prebiehajú, vykonáva sa dokazovanie. **Súdy vo väčšine prípadov zamietajú žaloby rómskych žien s odôvodnením, že vykonanie sterilizácie bolo z medicínskeho hľadiska nevyhnutné.** Súdy pritom vôbec neberú do úvahy tvrdenia rómskych žien vychádzajúce z odborných stanovísk medzinárodných lekárskejších organizácií ako napr. FIGO a WHO, že sterilizácia je z medicínskeho hľadiska považovaná len za jednu z foriem antikoncepcie a v prípade, že existuje riziko pre zdravie ženy alebo plodu pri ďalšom tehotenstve (najmä v prípadoch opakovaných cisárskych rezov), tomuto riziku je možné zabrániť aj inými spôsobmi, nielen sterilizáciou ženy, ktorá je vo väčšine prípadov nezvratná. Len jedno rozhodnutie súdu, ktorý zamietol žalobu v občianskoprávnom konaní je právoplatné a v súčasnosti je vec predmetom konania na Ústavnom súde SR. Ostatné konania stále prebiehajú či už na súdoch prvého stupňa, alebo na odvolacích súdoch.

147. Je potrebné zdôrazniť fakt, že nemocnice sa v mnohých prípadoch snažia zabrániť ženám v iniciovaní občianskoprávných súdnych konaní tým, že im kladú zbytočné prekážky pri nahliadaní do ich zdravotných dokumentácií vedených jednotlivými gynekologicko-pôrodníckymi oddeleniami nemocníc. Deje sa tak aj napriek tomu, že podľa zákona č. 576/2004 Z. z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ďalej len „Zákon o zdravotnej starostlivosti“), ktorý nadobudol účinnosť 1. 1. 2005, majú pacienti právo nahliadnuť do svojej zdravotnej dokumentácie, a to formou nahliadnutia a robenia si výpiskov a taktiež formou zhotovenia si fotokópií z listín nachádzajúcich sa v zdravotnej dokumentácii. V praxi dochádza však často k porušovaniu tohto práva. Zdravotnícky personál si často nie je vedomý, že takáto legislatíva bola prijatá a že pacienti majú právo na nahliadnutie do zdravotnej dokumentácie a aj právo splnomocniť tretiu osobu na vykonanie tohto práva. V praxi dochádza často k výhovorkám, že nemocnice nemajú technické zabezpečenie na vykonanie tohto práva (napr. kopírovací stoj alebo platný cenník za kopírovacie služby). Poradňa zaznamenala aj prípady, kedy došlo k strate zdravotných dokumentácií dvoch pacientiek. Čo v ich prípade znamená aj znemožnenie iniciovania prípadného občianskoprávneho konania pre nedostatok dôkazov. V prípade občianskoprávných konaní je totiž dôkazné bremeno na žalobcovi/žalobkyni, ktorý/ktorá musí súdu predložiť dôkazy, že k protiprávnemu konaniu zo strany zamestnancov nemocnice došlo. Mnohokrát je tým dôkazom zdravotná dokumentácia, v ktorej sa nachádzajú listiny podrobne zachytávajúce priebeh pôrodu a vykonanie sterilizácie.

1.4. Súčasná prax po prijatí novej legislatívy

148. Slovenská republika ako jednu z reakcií na „kauzu“ nezákonných sterilizácií rómskych žien prijala v tejto oblasti novú právnu úpravu, okrem iných aj spomínaný Zákon o zdravotnej starostlivosti, tak, ako to uvádza aj vláda vo svojej periodickej správe predloženej Výboru. Na tejto legislatíve sa v rámci pripomienkového konania podieľala aj Poradňa. Poradňa víta prijatie novej právnej úpravy, zároveň však poukazuje na to, že je potrebné, aby vláda, resp. príslušné ministerstvá a iné kompetentné štátne orgány zabezpečili jej dôslednú implementáciu v praxi. Aj keď nová právna úprava zavádza explicitne inštitút tzv.

informovaného súhlasu s lekáorskými zákrokmi, Ministerstvo zdravotníctva SR nevydalo k ustanoveniam zákona týkajúcim sa vykonávania sterilizácie, informovaného súhlasu a nahliadania do zdravotnej dokumentácie doposiaľ žiadne vykonávacie predpisy a ani interné usmernenia, ktoré by zjednotili postup zdravotníckeho personálu pri vykonávaní svojich právnych povinností a podrobne ich oboznámili o platnej právnej úprave.

149. Tieto interné smernice by mali napríklad zjednotiť spôsob poskytovania tzv. informovaného súhlasu pri sterilizácii. Každá nemocnica si vyhotovila vlastné formuláre žiadosti o sterilizáciu a zakomponovala do nich aj tzv. informovaný súhlas. Je však dôležité, aby zdravotnícky personál pochopil podstatu informovaného súhlasu, t. j., že sa nejedná len o podpis akéhosi formulára, ktorý bude obsahovať siahodlhé formulácie, ale že sa jedná predovšetkým o interaktívnu komunikáciu medzi ošetrovujúcim lekárom a pacientkou, berúc do úvahy aj individuálne okolnosti každého prípadu. Zdravotnícky personál musí zohľadniť rozumové a jazykové schopnosti konkrétnej pacientky a primeraným spôsobom jej vysvetliť podstatu lekárskeho zákroku. Taktiež musí byť dodržiavaný zákonom stanovená lehota 30-tich dní od podania žiadosti o vykonanie sterilizácie do vykonania samotného zákroku.

150. Čo sa týka samotného vykonávania sterilizácií, v praxi sa Poradňa často stretáva s tým, že zdravotnícky personál nie je informovaný o novej právnej úprave a zabraňuje ženám, ktoré sa slobodne rozhodli pre vykonanie sterilizácie v prístupe k tejto antikoncepčnej metóde. Odkazuje pritom na obmedzenia, ktoré boli stanovené v predchádzajúcej (teraz už neplatnej) právnej úprave sterilizácií, ako bol vek pacientky, počet detí a pod.

151. Z rozhovorov, ktoré poskytli v roku 2007 pracovníčkam Poradne rómske ženy žijúce v 7 rómskych osídleniach v Košickom a Prešovskom kraji vyplýva, že jednou z podstatných prekážok, ktoré tieto rómske ženy žijúce na pokraji chudoby majú, je cenová nedostupnosť antikoncepčných prostriedkov, napr. cena vnútro maternicového telieska je vo výške 1500,- Sk, sterilizácia stojí približne 7 500,- Sk, antikoncepčné tabletky 250,- Sk na mesiac. Značne vysoká cena antikoncepčných prostriedkov v porovnaní s príjmami rómskych žien sa stáva významnou prekážkou, ktorá zabraňuje rómskym ženám v hmotnej núdzi slobodne si zvoliť kvalitnú antikoncepciu zodpovedajúcu ich vlastným potrebám. Počas rozhovorov rómske ženy tvrdili, že mali záujem o vykonanie sterilizácie alebo mali záujem o zavedenie vnútro maternicového telieska, ale ako uviedli, tieto formy antikoncepcie sú pre ne finančne nedostupné. Niektoré z rómskych žien prejavili záujem o uhradenie týchto druhov antikoncepcie na splátky, ale zo strany poskytovateľov zdravotnej starostlivosti a taktiež poisťovní, im toto nebolo umožnené.¹⁰¹ Vzhľadom na svoje nepriaznivé postavenie nemajú rómske ženy nachádzajúce sa v hmotnej núdzi rovnaký prístup k prostriedkom umožňujúcim im slobodne a zodpovedne sa rozhodnúť o počte a čase narodenia ich detí. Podobná situácia sa samozrejme týka aj nerómskych žien v hmotnej núdzi, ale v prípade rómskych žien vystupujú ďalšie prekážky, ktoré im prístup k širokej škále kvalitných metód antikoncepcie sťažujú vrátane pretrvávajúceho paternalizmu zo strany zdravotníckeho personálu, negatívnych stereotypov a predsudkov o rómskej komunite, ako aj etnickej diskriminácie z dôvodu ich príslušnosti k rómskemu etniku.

152. Týmto konaním dochádza k porušeniu článku 16 ods. 1 písm. e) CEDAW Dohovoru, ktorý ukladá povinnosť zmluvným stranám zabezpečiť rovnaké práva v prístupe k prostriedkom umožňujúcim slobodne a zodpovedne sa rozhodnúť o počte a čase narodenia ich detí.

2. Diskriminácia v prístupe k zdravotnej starostlivosti a sociálnemu zabezpečeniu

153. Diskriminácia rómskych žien v niektorých zdravotníckych zariadeniach nie je výnimkou. Je bežnou praxou, že niektoré nemocnice vo východných regiónoch Slovenska, prevažne gynekologicko-pôrodnické oddelenia, majú zriadené tzv. cigánske izby. Jedná sa o izby, do ktorých sú umiestňované len pacientky rómskeho etnického pôvodu. Uvedené izby sú často nižšieho štandardu ako izby pre pacientky majoritnej spoločnosti (napr. stáva sa, že keď sú tieto izby preplnené, ležia v nich aj dve pacientky na jednej posteli). Pacientkám rómskeho

¹⁰¹ Blížšie pozri Správa Poradne pre občianske a ľudské práva o výsledkoch prieskumu, Košice, 2007, dostupné na: <http://www.poradna-prava.sk>.

etnického pôvodu je v niektorých nemocniciach vyhradený prístup len k samostatným toaletám, je im znemožňovaný prístup do spoločných priestorov, napr. jedální a pod.

154. Prevažná väčšina zdravotníckeho personálu – hlavne na východnom Slovensku – sa vyznačuje vysokou mierou predpojatosti voči rómskemu etniku a v jednaní s ním je ovplyvňovaná množstvom negatívnych stereotypov a predsudkov. V dôsledku toho sa medzi rómskymi komunitami a predovšetkým rómskymi ženami a zdravotníckym personálom nevytvára dôverný vzťah. Neadekvátny prístup mnohých poskytovateľov zdravotnej starostlivosti v oblasti reprodukčného zdravia k rómskym ženám z marginalizovaných komunít má za následok, že tieto ženy sa často vyhýbajú návštevám u „ženského“ lekára, a to aj v prípadoch zdravotných problémov. S nenavštevovaním lekára úzko súvisí nedostatočná informovanosť rómskych žien o ich zdravotnom stave a spôsobe prevencie zdravotných problémov. Tieto dôvody majú značný vplyv na nízku účasť rómskych žien z marginalizovaných rómskych komunít na preventívnych a prenatálnych prehliadkach.

155. Slovenská republika je za tieto praktiky dlhodobo kritizovaná, avšak doposiaľ neprijala žiadne opatrenia na ich odstránenie. Porušuje tak záväzky, ku ktorým sa zaviazala aj CEDAW Dohovorom, najmä článkom 12 Dohovoru, ktorý ukladá povinnosť štátom, zmluvným stranám, prijať všetky príslušné opatrenia na odstránenie diskriminácie žien v oblasti starostlivosti o zdravie.

156. Rómske ženy sa na Slovensku stretávajú s diskrimináciou aj v iných oblastiach, okrem iného aj v prístupe k sociálnemu zabezpečeniu. Dňa 1. 11. 2005 vstúpil do účinnosti zákon č. 471/2005 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 235/1998 Z. z. o príspevku pri narodení dieťaťa, o príspevku rodičom, ktorým sa súčasne narodili tri deti alebo viac detí alebo ktorým sa v priebehu dvoch rokov opakovane narodili dvojčatá a ktorým sa menia ďalšie zákony v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony. Na základe tohto zákona došlo k sprísneniu podmienok priznania štátnej sociálnej dávky – príspevku pri narodení dieťaťa. Sprísnenie podmienok spočíva podľa novely v tom, že nárok oprávnenej osobe nevzniká vtedy, ak po pôrode bez súhlasu ošetrojúceho lekára opustila dieťa v zdravotníckom zariadení. Uvedená novela má v takomto znení v drvivej väčšine negatívny dopad na ženy – rómske matky – pochádzajúce zo sociálne znevýhodneného prostredia, a ako taká je diskriminačná.¹⁰² Verejnosti na Slovensku je viac ako známe, že sú to práve rómske ženy, ktoré z nemocnice po pôrode „utečú“ a po dieťa sa vrátia v čase, keď je ho podľa slovenskej lekárskej praxe možné prepustiť do domáceho prostredia. Z informácií, ktoré poskytli Poradni jednotlivé nemocnice jednoznačne vyplýva, že sa podľa ich evidencie jedná vo väčšine, ak nie výlučne, o pacientky rómskeho etnického pôvodu, ktoré gynekologicko-pôrodnické oddelenia nemocníc predčasne opúšťajú.¹⁰³ Z formulácie znenia podmienky priznania nároku príspevku pri narodení dieťaťa sa možno domnievať, aj vzhľadom na vyššie uvedenú verejne známu skutočnosť, že zákonodarca mal prostredníctvom novely zákona v úmysle ovplyvniť správanie „rómskej matky“ a motivovať, resp. sankcionovať ju finančne vyplatením alebo nevyplatením príspevku pri narodení dieťaťa.

157. Podľa ustanovenia § 1 ods. 2 zákona č. 235/1998 Z. z. o príspevku pri narodení dieťaťa je príspevok štátnou sociálnou dávkou, ktorou štát prispieva určitou peňažnou sumou na pokrytie výdavkov spojených so zabezpečením nevyhnutných potrieb novorodenca. Cieľom zákonodarcu pri poskytovaní tejto dávky je, aby štát pomohol rodičom znášať výdavky, ktoré súvisia s narodením nového člena rodiny. Naopak, nárok nevznikne oprávnenej osobe v tom prípade, ak sa dieťa nestáva súčasťou pôvodnej rodiny, ale je zverené do starostlivosti nahrádzajúcej starostlivosti rodičov, alebo dieťa bolo umiestnené do ústavnej starostlivosti, alebo oprávnená osoba dala súhlas na osvojenie dieťaťa. V takomto kontexte sa javí podmienka zavedená novelou ako nekoncepčná, dokonca odporujúca pôvodnému úmyslu zákonodarcu, nakoľko odopiera peňažnú pomoc rodine, ktorej súčasťou sa novorodenec stáva. To, že „rómska matka“ opustí nemocnicu, neznamena, že sa vzdáva dieťa, resp. že ho

¹⁰² Bližšie pozri Správa Poradne pre občianske a ľudské práva o výsledkoch terénneho prieskumu, Košice, 2006, dostupné na: <http://www.poradna-prava.sk/go.php?p=502>.

¹⁰³ Bližšie pozri Správa Poradne pre občianske a ľudské práva o výsledkoch prieskumu v nemocniciach, Košice, august 2007, dostupné na: <http://www.poradna-prava.sk/go.php?p=502>.

natrvalo opustila. Matka si dieťa vyzdvihne o niekoľko dní, stáva sa súčasťou rodiny, ktorej v súvislosti so starostlivosťou o nového člena rodiny vznikajú finančné výdavky. Navyše pri prijímaní tohto právneho predpisu neboli brané do úvahy dôvody, prečo rómske ženy predčasne po pôrode opúšťajú nemocnice. Často je to práve diskriminácia a ponižujúce prostredie na gynekologicko-pôrodných oddeleniach nemocníc, ktoré ich vedú k predčasnému odchodu. Časté sú aj dôvody spočívajúce v ich rodinnom zázemí a v úlohe, ktorú rómske ženy v rodine zastávajú. Keďže tieto rómske ženy majú doma viac maloletých detí, ktoré potrebujú ich starostlivosť, z nemocnice odídu, aby sa mohli postarať o tie ďalšie s vedomím, že o novorodenca bude do ich návratu dobre postarané. Túto ich tradičnú pozíciu žien starajúcich sa o deti a domácnosť v rodine nezastúpi nikto iný. To platí predovšetkým o rodinách žijúcich v segregovaných rómskych osadách, kde sa stále v rámci komunity vyznáva tradičné rozdelenie úloh medzi mužom a ženou. Pri tvorbe vyššie spomínaného zákona sa tieto dôležité faktory ovplyvňujúce správanie niektorých rómskych žien nebrali do úvahy, čo má momentálne za následok, že tento právny predpis sa javí ako diskriminačný voči rómskym ženám.

158. K uvedenej problematike zaujalo jednoznačné stanovisko aj Slovenské národné stredisko pre ľudské práva – špecializovaný orgán zriadený podľa zákona, ktorý dohliada na dodržiavanie zásady rovnakého zaobchádzania podľa zák. č. 365/2004 Z. z. v platnom znení (Antidiskriminačný zákon). Slovenské národné stredisko pre ľudské práva vo svojom odbornom stanovisku zo dňa 15. augusta 2007 konštatovalo, že predmetná právna úprava nezabezpečuje efektívnu ochranu a reálny výkon práv garantovaných Ústavou SR a príslušnými medzinárodnými zmluvami a odporučilo zákonodarcovi iniciovať zmenu predmetného ustanovenia zákona, k čomu doposiaľ nedošlo.

Odporúčania vláde SR a iným štátnym orgánom

159. Na základe vyššie uvedených skutočností navrhujeme, aby vláda SR a príslušné orgány verejnej správy pri implementácii záväzkov v oblasti zdravotnej starostlivosti a sociálneho zabezpečenia venovali náležitú pozornosť nasledujúcim odporúčaniam:

- Prijatť kroky smerujúce k verejnému ospravedlneniu obetiam praxe násilných a vynútených sterilizácií.
- Prijatť opatrenia smerujúce k zriadeniu špeciálnej komisie za účasti MVO a rómskych komunít a prijatiu špeciálnej právnej úpravy, ktorá by odškodnila obeť postihnuté praxou násilných a vynútených sterilizácií.
- Zabezpečiť dôsledné prešetrenie praktík násilných a vynútených sterilizácií.
- Zabezpečiť dôslednú implementáciu novoprijatej legislatívy v oblasti sterilizácií, tzv. informovaného súhlasu a nahliadania do zdravotných dokumentácií, a to vydaním vykonávacích predpisov a interných nariadení nemocniam.
- Prostredníctvom vzdelávacích inštitúcií, napr. Slovenskej zdravotníckej univerzity, zabezpečiť celoživotné vzdelávanie lekárov a iných zdravotníckych pracovníkov a pracovníčok, napr. zdravotných sestier, o hlavných zásadách práv pacientov. Vytvoriť mechanizmy supervízie prístupu lekárov k pacientom tak, aby lekári boli vedení nielen k dodržiavaniu platnej právnej úpravy, ale i k schopnostiam aplikovať ju v komunikácii s pacientmi, rešpektujúc individuálne potreby každého jednotlivca.
- Zabezpečiť dôslednú výučbu právnej úpravy informovaného súhlasu s jeho ľudskoprávnym pozadím na lekárske fakultách a v rámci celoživotného vzdelávania lekárov a zdravotných sestier a taktiež zabezpečiť dôslednú etickú prípravu lekárov na kontakt s pacientmi z odlišného sociálno-kultúrneho prostredia.
- Prijatť legislatívne opatrenia smerujúce k zmene podmienok priznávania príspevku pri narodení dieťaťa podľa zák. č. 235/1998 Z. z. a zrušeniu podmienky, podľa ktorej nárok na príspevok pri narodení dieťaťa nevzniká matke, ktorá bez súhlasu ošetrojúceho lekára predčasne opustí dieťa v zdravotníckom zariadení.

- Zabezpečiť zavedenie mechanizmov na účinné predchádzanie, odstraňovanie a dôrazné postihovanie všetkých foriem diskriminácie v prístupe k zdravotnej starostlivosti.

C. Právo rómskych žien na bývanie na Slovensku

*Centrum pre práva na bývanie a vysťahovania (COHRE)
Nadácia Milana Šimečku¹⁰⁴*

160. Slovenská vláda opakovane zlyháva v ochrane Rómov pred diskrimináciou a následkom toho im upiera aj právo na bývanie a iné práva s ním spojené. Od pádu železnej opony v roku 1989 slovenská vláda implementovala množstvo stratégií a aktivít prehlbujúcich systémovú rasovú segregáciu Rómov v oblasti bývania. Hoci má slovenská vláda v posledných rokoch prístup k významným finančným zdrojom na to, aby sa zaoberala problémom hrozivých životných podmienok Rómov – obzvlášť zdrojov, ktoré sú k dispozícii z Európskej únie – slovenské orgány ich za týmto účelom nevyužívajú účinne. Rómske ženy sú obzvlášť rizikovou skupinou, ktorá často žije v extrémnych podmienkach, najmä na vidieku. Závažná situácia extrémne marginalizovanej časti rómskej komunity na Slovensku v oblasti bývania má množstvo konkrétnych rodových dopadov, vrátane vyššieho rizika hrozby násillia, vrátane domáceho násillia, nútených sterilizácií a iných foriem neľudského a ponižujúceho zaobchádzania.

161. Podľa odhadov je Rómov na Slovensku 350.000 až 500.000, teda do 10 percent celkovej populácie. Po páde železnej opony v roku 1989 proti rómskej nálady, ktoré boli počas komunizmu potláčané, znovu naplno prepukli a vyústili do násillných útokov proti Rómom, vrátane vrážd Rómov samozvanými rasistickými strážcami zákona, či spôsobenia smrti Rómov počas zadržania na polícii. Slovenskí lekári údajne nútene sterilizovali rómske ženy ešte aj v roku 2003. Najviditeľnejším a najjasnejším dopadom krokov namierených proti Rómom po roku 1989 na Slovensku je však tvrdé presadzovanie rasovej segregácie v oblasti bývania. Slovenská spoločnosť ešte stále pokračuje vo vytváraní segregovaných rómskych komunit prostredníctvom núteného vysťahovania, segregačných opatrení a diskriminácie v poskytovaní sociálneho zabezpečenia. Tento vzorec permanentnej diskriminácie a odopierania bývania a s ním spojených práv Rómom pretrváva aj napriek vstupu Slovenskej republiky do Európskej únie v roku 2004.

162. Prípady núteného vysťahovania sa vyskytujú v nezmenenej miere na území celej krajiny. Minulý rok došlo k rozsiahlemu nútenému vysťahovaniu Rómov v nasledujúcich mestách a obciach, avšak nielen v nich: Tornaľa, Kežmarok a Zlaté Moravce a hrozia ďalšie vysťahovania v Prešove, Nitre, Levoči, Kežmarku a Zlatých Moravciach. Miestne úrady nútene vysťahovali v auguste 2007 približne 45 Rómov z obytného bloku v Košiciach. Nebolo im poskytnuté alternatívne bývanie. Miestne úrady v Nových Zámkoch nútene vysťahovali v septembri 2007 z obytného bloku takmer 200 Rómov. Vysťahovanie v Nových Zámkoch prebehlo za pomoci súkromnej bezpečnostnej služby. Od júla 2007 bolo zo svojich domovov v Tornali vysťahovaných viac ako 200 Rómov.

163. Nútené vysťahovanie je brutálnym porušovaním práva na primerané bývanie a je obzvlášť závažné pre rómske ženy. Práve ženy sú najčastejšie primárnymi cieľmi útokov počas núteného vysťahovania, pretože k nim najčastejšie dochádza počas dňa, keď sú ženy doma. Uprostred násillia a chaosu, ktoré sa často spájajú s núteným vysťahovaním, páchajú nezriedka súkromní, aj štátni aktéri voči ženám a dievčatám skutky zlého zaobchádzania a obťažovania.

164. Vplyv núteného vysťahovania na ženy je veľmi závažný, keďže ženy majú často zodpovednosť za starostlivosť o deti a rodinu pred, počas a po vysťahovaní a za vytvorenie

¹⁰⁴ Tento text pripravilo Centrum pre práva na bývanie a vysťahovania (COHRE) a Nadácia Milana Šimečku (NMŠ) na základe trojročného projektu podporeného Open Society Institute a realizovaného v spolupráci s Európskym centrom pre práva Rómov (ERRC).

pocitu stability domova. Nútené vyst'ahovanie poškodzuje alebo ničí sociálne a komunitné väzby, od ktorých práve ženy často závisia v otázkach bezpečnosti a živobytia. V prípade, ak je žena jediným zdrojom zárobkov pre rodinu, nútené vyst'ahovanie môže v prípade žien a ich detí vyústiť do úplnej biedy.

165. Odhaduje sa, že na Slovensku v súčasnosti žije v segregovaných osadách alebo iných subštandardných, segregovaných formách bývania viac ako 120.000 Rómov. Prieskum, ktorý bol uskutočnený v rokoch 2003 – 2005 zdokumentoval existenciu 149 rómskych osád na Slovensku (v mestských aj vidieckych oblastiach) a ďalších 638 etnicky koncentrovaných osídlení. Podľa prieskumu potrebovalo 46 z týchto osád naliehavú humanitárnu pomoc. Deväť percent z nich nemalo dodávky elektrickej energie, 81% nemalo primerané kanalizačné zariadenia, 59% nemalo dodávky plynu a 37% nemalo prístup k pitnej vode. Vo väčšine týchto osád spôsobila znečistená pitná voda a nedostatok základného sanitárneho vybavenia viacero infekčných chorôb a vysoký stupeň úmrtnosti novorodencov, ako aj všeobecnej úmrtnosti. Bremenno nedostatku služieb predstavuje ďalšiu záťaž pre ženy, ktoré sa starajú o deti a chorých, a ktoré nesú zodpovednosť za zaobstaranie základných potrieb domácnosti.

166. Aj keď niektoré samosprávy prijali proaktívne opatrenia na zlepšenie životných podmienok v osadách ako aj iných foriem zlepšenia bývania Rómov, na väčšine územia žije slovenská rómska komunita v dramaticky horších podmienkach ako pred 20 rokmi. Mimoriadne znepokojujúca je skutočnosť, že vláda Slovenskej republiky do dnešného dňa nevykonala rozhodnutie Výboru OSN pre odstránenie rasovej diskriminácie (CERD) v prípade *L. R. a spol. proti Slovenskej republike*, ktoré bolo vôbec prvým rozhodnutím tohto Výboru týkajúce sa rasovej diskriminácie v oblasti bývania. Tento prípad je varovným príkladom negatívneho trendu úmyselného zanedbávania potreby zlepšovania situácie v oblasti bývania Rómov, či dokonca aktívnych snáh o zhoršenie tejto situácie zo strany obcí. Vláda pritom nijako nekoná v záujme nápravy takéhoto zanedbávania.

167. Výbor CERD uznal v marci 2005, že Slovenska republika porušila medzinárodné záväzky a to rasovou diskrimináciou Rómov v oblasti bývania. V prípade *L. R. a spol. proti Slovenskej republike*, CERD rozhodol, že sa tak stalo v dôsledku konania samosprávy mesta Dobšiná, ktorá súhlasila so zrušením projektu sociálneho bývania, z ktorého by mali prospech miestni Rómovia. Projekt bol zastavený samosprávou po petičnej kampani miestnych nerómskych obyvateľov, ktorí nechceli, aby Rómovia získali takéto bývanie. CERD rozhodol, že takáto kapitulácia na strane mesta Dobšiná bola rasovou diskrimináciou, a preto nezákonná.

168. Do dnešného dňa slovenská vláda odmieta implementovať prvé dôležité rozhodnutie v prípade rasovej diskriminácie v oblasti bývania vydané orgánom medzinárodného práva. V dôsledku toho žije doteraz 150 rómskych rodín v dobšinskej segregovanej rómskej osade v strašných podmienkach. Územie blízko osady sa v súčasnosti využíva ako skládka odpadkov, výkalov a chemického odpadu mesta. Mesto Dobšiná údajne v tejto oblasti odstavilo dodávky vody pred piatimi rokmi. V súčasnosti je jediným zdrojom vody pre celú osadu potok, ktorý vyviera z neďalekého lesa. Voda z potoka však nie je pitná. Podľa rómskych obyvateľov sa medzi miestnymi deťmi vyskytlo niekoľko prípadov žltacky a dyzentérie. V podobnej situácii ako Rómovia v Dobšinej žije ďalších asi 120.000 slovenských Rómov, často v podmienkach extrémnej hmotnej núdze, ktorá je výsledkom aktivít ako aj ľahostajnosti vlády Slovenskej republiky.

169. Obzvlášť znepokojujúci je prebiehajúci proces decentralizácie na Slovensku (ktorý začal v r. 1990), ktorý presúva väčšinu právomocí v otázkach bývania z národnej vlády na miestne samosprávy. Vláda si neoponechala takmer žiadne nástroje a právomoci na implementáciu alebo aktívne ovplyvňovanie politiky bývania na miestnej úrovni. V praxi to znamená, že slovenskí zákonodarcovia a zákonodarkyne sa vzdali takmer všetkých dostupných právomocí na zabezpečenie plnenia medzinárodných ľudsko-právnych záväzkov SR v tejto oblasti práve v období, keď boli identifikované vážne ľudsko-právne nedostatky v oblasti bývania.

170. Rasová segregácia sa navyše posilnila v dôsledku reforiem systému sociálneho zabezpečenia v období rokov 2003 – 2004. Prísne podmienky, ktoré boli zavedené do praxe

týmito reformami, od osôb vyžadujú, aby mali nájomnú zmluvu k bytu a pravidelne platili za nájomné a verejné služby, alebo, aby sa preukázali splátkovým kalendárom dohodnutým s majiteľom (prenajímateľom) bytu na to, aby si mohli uplatniť nárok na príspevok na bývanie. Druhá z týchto podmienok diskvalifikuje rodiny s nezaplatenými dlhmi od uplatňovania si nároku na príspevok na bývanie.

171. Dopad sociálnej reformy na rómske ženy je obzvlášť závažný. Aj samotný CERD vo Všeobecnom odporúčaní č. 25 o rodových aspektoch rasovej diskriminácie uznáva, že „... rasová diskriminácia nemá na mužov a na ženy vždy rovnaký dopad. Existujú okolnosti, v ktorých rasová diskriminácia postihuje iba, alebo primárne ženy, alebo má na ne iný dopad, alebo odlišnú mieru dopadu ako na mužov. Takáto rasová diskriminácia je často nerozpoznaná, ak neexistuje explicitné uznanie odlišnosti životnej skúsenosti žien a mužov vo verejnom, aj súkromnom živote.”

172. Tieto príklady dokazujú, že nečinnosť slovenskej vlády v boji s rasovou segregáciou je všeobecná, systematická a má od r. 1989 silnejúcu tendenciu. Táto nečinnosť má mimoriadne škodlivý dopad na rómske ženy, ktoré sú vystavené diskriminácii na základe pohlavia, ako aj na základe etnického pôvodu.

173. Výsledkom systematického zlého zaobchádzania s Rómami v otázkach bývania na Slovensku je, okrem iného to, že rómske ženy sú vystavené množstvu rodovo špecifických hrozieb, vrátane, ale nielen:

- rizika nútených sterilizácií, ktoré vyplýva z toho, že sú okamžite identifikované ako rómske ženy z konkrétnej časti rómskej komunity v dôsledku toho, že žijú v osadách;
- hrozby rodovo podmieneného násillia zo strany komunity pred, počas a po nútenom vystaňovaní;
- hrozby násillia zvýšenej v dôsledku extrémneho nedostatku služieb v rómskych osadách, vrátane verejného osvetlenia, nedostatku dostupnej a primeranej policajnej ochrany, slabého autobusového spojenia a iných prostriedkov hromadnej dopravy, ako aj iných okolností, ktoré vedú k extrémnej marginalizácii;
- hrozby domáceho násillia zvýšenej v dôsledku vyššie spomenutých faktorov, ako aj iných faktorov, akými sú nedostatok rómskych žien pracujúcich v ubytovacích zariadeniach pre týrané ženy na Slovensku, ako aj takmer úplnej nedostupnosti takýchto zariadení v oblastiach, kde sa nachádzajú segregované rómske osady.

Keďže táto situácia preukazuje nedodržiavanie záväzkov vyplývajúcich pre vládu SR z CEDAW Dohovoru (konkrétne článkov 2, 3, 4, 12 a 14) vyzývame CEDAW Výbor, aby týmto záležitostiam venoval zvláštnu pozornosť a poukázal na súvislosť medzi porušovaním práva na primerané bývanie a špecifickú ujmu, ktorá z toho vyplýva pre rómske ženy na Slovensku.

Odporúčania vláde SR a iným štátnym orgánom

174. Na základe vyššie uvedených skutočností navrhujeme, aby vláda SR a príslušné orgány verejnej správy pri odstraňovaní diskriminácie v oblasti bývania venovali náležitú pozornosť nasledujúcim odporúčaniam:

- Výslovne uznať a garantovať právo na primerané bývanie ako jedno zo základných ľudských práv. Posilniť právnu ochranu pred nútenými vystaňovaniami so zvláštnym zreteľom na potreby istých skupín, vrátane žien a detí, v rámci vylúčených menšinových skupín.
- Výslovne odmietnuť všetky formy rasovej diskriminácie a segregácie Rómov a Rómiiek v oblasti bývania a zabezpečiť, aby k takýmto činom nedochádzalo.
- Podniknúť všetky dostupné kroky na predchádzanie núteným vystaňovaniam a postihovať akékoľvek prípady nezákonného vystaňovania.

- Jasne definovať stratégiu sociálneho bývania a nástroje na jej implementáciu, vrátane pravidelného vyhodnocovania.
- Rozšíriť vytváranie programov zameraných na poskytovanie skutočnej a trvalej právnej istoty bývania všetkým osobám v SR, so zvláštnym dôrazom na Rómov a Rómky, ktorí/é žijú v subštandardných, alebo inak vylúčených osadách. Zabezpečiť, aby boli do vytvárania všetkých takýchto programov začlenené tie práva žien, ktoré sú týmto dotknuté.
- V spolupráci so zasiahnutými komunitami a s osobitým dôrazom na potreby žien rozšíriť snahy o zlepšenie bývania a infraštruktúry v marginalizovaných rómskych komunitách v SR.
- V núdzových prípadoch zabezpečiť, aby bývanie Rómov a Rómiiek a jeho infraštruktúra poskytovali náležitú ochranu pred rodovo podmieneným násilím napr. tým, že bude zabezpečené dobré osvetlenie verejných priestranstiev, a zabezpečiť, aby infraštruktúra komunity dostatočne napĺňala potreby žien ohrozených domácim násilím.
- Poskytovať právnu pomoc chudobným v záležitostiach štandardizácie nájmu a zabezpečiť, aby sa tieto programy dostali k ženám a iným osobám, ktorým hrozí rodovo podmienené vylúčenie.

Článok 16: Manželské a rodinné vzťahy

Zuzana Magurová, Možnosť voľby

175. Nový Zákon o rodine¹⁰⁵ z roku 2005 v mnohých prípadoch predstavuje krok späť v dosiahnutom stave v slovenskej spoločnosti. Nezohľadňuje nové trendy v rodinnej politike a nerešpektuje pluralitu rodinných foriem, čím nedostatočne reflektuje na naplnenie zásady rovnosti príležitostí vo viacerých oblastiach. Hneď v úvode v čl. 1 „Základné zásady“ zákon definuje manželstvo ako „zväzok muža a ženy“, napriek tomu, že ide o zákon o rodine. Pre potreby zákona o rodine nemôže byť manželstvo rámcujúcim pojmom. Ostatné formy rodiny sú v zákone spomenuté iba v článku 2, a to nasledovne: „Spoločnosť všetky formy rodiny všestranne chráni.“ Táto veta však nasleduje až po predchádzajúcom ustanovení, podľa ktorého „[r]odina založená manželstvom je základnou bunkou spoločnosti.“

176. Zákon za hlavný účel manželstva považuje „založenie rodiny a riadnu výchovu detí“. Táto definícia diskriminuje bezdetné manželské páry, ktoré nechcú alebo nemôžu mať a vychovávať deti a zároveň zužuje účel manželstva len na založenie rodiny.

177. V § 82 zákon rigidne zakotvuje, že: „Matkou dieťaťa je žena, ktorá dieťa porodila.“ Zároveň ustanovuje, že: „Dohody a zmluvy, ktoré sú v rozpore [s predchádzajúcim ustanovením], sú neplatné.“ V tejto súvislosti treba uviesť, že problematika asistovanej reprodukcie, ktorá môže mať v krajných prípadoch za následok spory o určenie materstva, je v slovenskej spoločnosti nová a takmer neznáma. Jej jednoznačné riešenie v prospech ženy, ktorá dieťa porodila, je predčasné. Takémuto rozhodnutiu nepredchádzala otvorená diskusia zainteresovanej odbornej aj laickej verejnosti. Uvedené ustanovenie nezohľadňuje lekárske metódy asistovanej reprodukcie (napríklad tzv. náhradné materstvo v prípadoch, kedy žena nemôže zo zdravotných dôvodov donosiť plod). Ustanovenie zároveň diskriminuje ženy, ktoré nemôžu otehotnieť prirodzeným spôsobom.

¹⁰⁵ Zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov z 19. januára 2005.

Odporúčania vláde SR a iným štátnym orgánom

178. Na základe vyššie uvedených skutočností navrhujeme, aby vláda SR a príslušné orgány verejnej správy pri implementácii záväzkov v oblasti manželských a rodinných vzťahov venovali náležitú pozornosť nasledujúcemu odporúčaniu:

- Rozšíriť definíciu rodiny v Zákone o rodine, ktorá by sa neobmedzovala len na manželstvo a zohľadňovala by existenciu plurality rodinných foriem.